

דניאל סובלמן

כללי משחק חדשים

ישראל וחזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

המרכז למחקרים אסטרטגיים נוסד באוניברסיטת תל אביב בשלהי 1977. בשנת 1983 הוסב שמו למרכז יפה למחקרים אסטרטגיים לכבודם של מר מל יפה ורעייתו. המרכז שם לו למטרה לתרום לידע בנושאים אסטרטגיים ולדיון ציבורי מקיף ומעמיק בענייני ביטחון. המרכז מייחס למונח "אסטרטגיה" משמעות רחבה ביותר, כלומר, מכלול התהליכים הבאים לידי ביטוי בזיהוי, בגיוס ובשימוש במשאבים במצבי שלום ומלחמה, במגמה לגבש ולחזק את הביטחון הלאומי והבינלאומי. הדעות המובעות בפרסום זה הן דעותיו של המחבר לבדו ואינן משקפות בהכרח את עמדות המרכז, נאמניו, חוקריו, או האישים והגופים התומכים בקיומו. פרסום המחקר מטעם המרכז מעיד על כך, שהוא נמצא ראוי לבחינה ועיון על-ידי הציבור.

דניאל סובלמן

כללי משחק חדשים ישראל וחזבאללה לאחר הנסיגה מלבנון

יוני 2003

מזכר מס' 65

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

אוניברסיטת תל-אביב

Daniel Sobelman

New Rules of the Game

Israel and Hizbollah after the Withdrawal from Lebanon

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים

אוניברסיטת תל אביב
רמת אביב, תל אביב 69978

טל': 03-6409926

פקס: 03-6422404

E-mail: jcss2@post.tau.ac.il

<http://www.tau.ac.il/jcss/>

ISBN: 965-459-051-4

© כל הזכויות שמורות

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת תל אביב,
יוני 2003

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: מיכל סמו

דפוס: קדם, תל אביב

תמונת השער: מתוך אתר האינטרנט של חזבאללה

7	הקדמה
9	מבוא
	פרק ראשון:
14	חזבאללה ("מפלגת האל") - רקע היסטורי
	פרק שני:
24	הערכות שלפני הנסיגה באשר למציאות שאחריה
25	התגובות בלבנון ובסוריה לנסיגה אפשרית של ישראל
26	כיצד ינהג חזבאללה?
28	הערכות בישראל
32	היחס של חזבאללה לצד"ל
33	האם הארגונים הפלסטינים יפעלו?
	פרק שלישי:
35	מניעים ואילוצים בפעילות חזבאללה
35	לבנון - דעת קהל כגורם מפתח
37	ישראל - מרתיעה ומאוימת
38	סוריה - שמירת האינטרסים על-ידי שליח
39	איראן - המניע האידיאולוגי והחומרי
	פרק רביעי:
42	לאחר הנסיגה - ארבעה אירועים מעצבים
42	חילופי השלטון בסוריה
47	עלייתו של רפיק אל-חרירי
50	אינתיפאדת אל-אקצא
53	הפיגועים במגדלי התאומים - 11 בספטמבר 2001

פרק חמישי:

57	כללי המשחק בין ישראל לחזבאללה
57	הכרה ב"קו הכחול"
58	חוות שבעא כזירת פעולה לגיטימית
59	ירי נ"מ - "עין תחת עין"

פרק שישי:

70	התעצמות חזבאללה
70	הצטיידות באמצעי לחימה
71	פעילות סמויה
73	שיתוף פעולה עם הארגונים הפלסטינים

פרק שביעי:

75	חזבאללה בזירה הפנים-לבנונית
75	המעורבות בחיי היום-יום ובכלכלה
82	שיווק ההתנגדות כ"כוח מגן" על לבנון

84	סיכום
-----------	--------------

הקדמה

נסיגת ישראל מדרום לבנון, במאי 2000, הציבה את הארגון הלבנוני חזבאללה בפני פרשת הדרכים המשמעותית ביותר שידע הארגון מאז הקמתו בשנת 1982. גם מבחינתה של ישראל סימלה הנסיגה ראשיתו של עידן חדש, מהבחינה הביטחונית והמדינית, שבו אין היא נחשבת עוד, בעיני עצמה והעולם, כוח כובש בדרום לבנון.

עזיבת דרום לבנון לוותה בחששות כבדים מאוד. בהערכות המצב שנעשו בישראל ערב נסיגתה החד צדדית מ"רצועת הביטחון" הובע החשש, ואף נחזה, כי יישובי גבול הצפון עתידים להיות מטרה לפעילות טרור, וכי ייתכן שהדבר יוביל להידרדרות אלימה בחזית הצפונית כולה. ואולם כיום, במלאת שלוש שנים לנסיגת ישראל, ניתן לקבוע כי חזבאללה, שלא חדל מפעילותו נגד ישראל, התנהג באופן שונה למדי מההערכות. גם בחודשים שקדמו למלחמה האמריקאית בעיראק הושמעו הערכות שלפיהן הארגון הלבנוני ינצל את המצב על מנת לפעול נגד ישראל בגבול הצפון. זאת, אף שבסופו של דבר צפה אמ"ן כי הארגון לא ינצל את המערכה בעיראק לפעול נגד ישראל. נכון לעת כתיבת דברים אלה, הערכה זו התאמתה.

הארגון הקפיד לשמור, לאורך שבועות המלחמה, על פרופיל נמוך. ראשי חזבאללה, שלא הסתירו הן את התנגדותם למהלך האמריקאי והן את עוינותם כלפי משטרו של סדאם חוסיין, כמעט ולא נשמעו. חזבאללה הצהיר כי לא שלח לוחמים לסייע בלחימה נגד הכוחות הפולשים לעיראק, וכשדווח מעיראק על לכידתם כביכול של ששה לוחמי חזבאללה בגבול סוריה-עיראק מיהר הארגון לפרסם הודעה רשמית ובה הכחשת הדבר.

בכך פעל הארגון באופן זהיר ומושכל יותר מסוריה, שאפשרה מעבר לוחמים מתנדבים סורים לתוך עיראק ודרדרה בשל כך את יחסיה עם הממשל האמריקאי לשפל יוצא דופן. ראשי השלטון בדמשק סברו כי התנהגותם תואמת את האינטרס הלאומי, והאידיאולוגיה שסוריה כביכול מחויבת לה. באותו זמן פנה חזבאללה פנימה דווקא, לבצר את מעמדו הפנימי בתוך לבנון. וב-8 באפריל נועד סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, עם הפטריארך המארוני בלבנון, נסראללה בוטרוס ספייר, לפגישה ראשונה ביניהם לאחר כארבע שנים. קאסם הודיע לספייר: "אנו בסירה אחת". כחלק

מהתמודדות הארגון עם השלכות מלחמת עיראק נפגשו בכירים בחזבאללה עם נציגי רוב המפלגות הפוליטיות וזכו בתמיכתם.

מחקר זה עוקב אחר הדרך אליה פנה חזבאללה נוכח הצומת המרכזי של מאי 2000 – דרך שבמובנים רבים הכתיבה את התנהגותו במהלך המלחמה בעיראק. בעמודים הבאים גם נמצא תיאור מפורט של ההתפתחויות והמהלכים שעיצבו את כללי המשחק החדשים משני עברי גבול ישראל-לבנון, לעתים תוך השוואה למציאות שנחזתה בישראל. כללים אלה הם שגרמו לגבול זה ליהנות מציבות ושקט לאחר שנים רבות, חרף האיום-בכוח שמציב חזבאללה על תושבי צפון מדינת ישראל.

המחקר מתבסס בעיקר על מידע גלוי – כלי תקשורת לבנוניים, אך גם תקשורת ישראלית ועולמית. אני מקווה כי הצלחתי להיחשף לרוב המוחלט של התבטאויות בכירי חזבאללה בשנים האחרונות – בוודאי החשובות שבהן.

זכיתי לסיוע מועיל מאנשי מחקר ואקדמיה, דיפלומטים ישראלים וזרים, וכן אישים הנמנים עם הממסד הביטחוני בישראל, בהבנת השיקולים שעיצבו את ההסתכלות הישראלית כלפי הצפוי בגבול הצפון בעקבות הנסיגה. פירוט רוב-רובם של המקורות נמצא בהערות השוליים וברשימה הבבליוגרפית שבסוף החוברת. תודתי נתונה לאנשים אלה, שאת שמות כמה מהם הייתי מנוע מלהזכיר.

באשר לתעתיקי השמות מערבית לעברית, השתדלתי לרוב לבוא לקראת הקורא שאינו מזרחן במקצועו, ולפשט את תעתיקי השמות. כך, נסראללה ולא נצראללה; מורניה ולא מע'ניה.

חובה נעימה היא עבורי להודות לענת קורץ ממרכז יפה למחקרים אסטרטגיים על הערותיה והארותיה, וכן לצבי בראל, עמיתי בעיתון "הארץ" שסייע לי בין השאר גם במחקר הזה. תודה נוספת מגיעה לצוות חוקרי מרכז יפה, לאמילי לנדאו, ובמיוחד למשה גרונדמן שסייע לי רבות בעריכת המחקר והבהרת הרעיונות המוצגים בו.

מבוא

ישראל נסוגה מדרום לבנון ב-24 במאי 2000 בתום שהייה של כשני עשורים שם. כזכור, נקודת ההתחלה המשמעותית לנוכחות ישראל בלבנון – אם כי קשרים צבאיים בין ישראל לגורמים בלבנון נקשרו כבר כמה שנים קודם לכן – היתה פלישת צה"ל לשם ביוני 1982, ארבע שנים לאחר "מבצע ליטני", במהלך מלחמה שנועדה להגן על יישובי הצפון מפני התקפות אש"ף.

גירוש אש"ף ומנהיגו יאסר ערפאת מלבנון היו אמנם מטרה שהושגה כתוצאה ישירה של פלישת צה"ל והגעתו לביירות, אולם לאחר מכן נשאר צה"ל בדרום לבנון על מנת להגן על צפונה של ישראל מפני אויב חדש – ארגון חזבאללה – שהוקם בשנת 1982 בתגובה לפלישת ישראל וכאחת מתוצאותיה של המהפכה האסלאמית שסחפה את איראן בשנת 1979.

כשהסיגה ישראל את כוחותיה באופן חד-צדדי מ"רצועת הביטחון", ארגון חזבאללה – ולא צבא לבנון – הוא שפרס את לוחמיו וכן אמצעי לחימה לכל רוחב הגבול בין ישראל ללבנון. הארגון הקים מוצבי תצפית לאורך הגבול והחל לעסוק בפעולות "ביטחון שוטף" מעברה הצפוני של הגדר. התעצמות חזבאללה והאוטונומיה-למחצה שהוא ביסס לעצמו בדרום לבנון בעקבות הנסיגה ועקב סירובן של דמשק וביירות לפרוס את צבא לבנון לאורך הגבול, עשו את הארגון הזה לגורם המחזיק במפתח חשוב ואולי אף גורלי לעתיד היציבות המתוחה שהשתררה לאורך גבולה הצפוני של ישראל.

מאז נסיגת צה"ל וצד"ל הצטייד חזבאללה באלפי טילי קטיושה וברקטות לטווח ארוך – מה שמגביר בישראל את החשש מפני כוונותיו בעתיד של הארגון השיעי. יש נטייה לייחס לחזבאללה מידה רבה של עוצמה, המיתרגמת לאיום מתמיד על ביטחונה של ישראל. יש בישראל מי שגורסים, כי אין היום בעולם גורם כלשהו שדומה לחזבאללה – ארגון המחזיק ביכולת השפעה רבה כל-כך ועם זאת אין לו האחריות והמגבלות המוטלות על כל מדינה ריבונית. דימוי זה מתחזק כאשר בוחנים בישראל את חזבאללה כמכשיר לשמירה על אינטרסים איראניים וסוריים.

לצד ראיית חזבאללה ככלי-שרת בידי גורמים בינלאומיים בעלי אינטרסים שאינם בהכרח חופפים, זוכה הזווית הלבנונית הפנימית למעט מדי תשומת לב בניתוח "המסורתי" של התנהלותו

ושיקוליו של חזבאללה. האילוצים, הפרמטרים והקווים האדומים שמכתיבה לחזבאללה לבנון עצמה אינם פחותים בחשיבותם מה"השראה" והעידוד שמקבלים ראשי חזבאללה מהגורמים האיראניים, המאיצים בהם שלא לזנוח את המאבק המזוין בישראל. עם זאת, אין להתעלם מן העובדה שחזבאללה מחזיק בידיו באמצעים הטכניים "להבעיר" את גבול הצפון – כאמור, אלפי טילי קטיושה ורקטות.

הנדבך המרכזי בדימוי הרווח בישראל כלפי חזבאללה הוא, שהארגון לא יהסס להשתמש ביכולותיו האסטרטגיות, ואולי הוא אף ממתין להזדמנות לעשות כן. וכך, מבלי שנבחנה השאלה, האם דימוי זה הוא מדויק או מוגזם, נעשה חזבאללה לגורם משמעותי בעל הרתעה ממשית, "שחקן" אזורי שעל ישראל להתחשב בו ולשקול את צעדיה גם על-פי הערכת תגובתו הצפויה או האפשרית. בשל כך השתנה, בבת-אחת כמעט, מעמדה של לבנון מול ישראל.

משום כך, בין השאר, הצליח חזבאללה באוקטובר 2002 לזכות בחלק מהאשראי והתהילה בעקבות חניכת פרויקט שאיבת המים מנחל ווזאני, וזאת על אף העובדה שהתנועה המתחרה דווקא – אמל – היא שקידמה את המיזם. אילולא ההרתעה שהציב חזבאללה נגד ישראל, הסבירו ראשי הארגון, השלמת הפרויקט היתה בלתי אפשרית.

העימות שנתונה בו ישראל עם הפלסטינים מסוף ספטמבר 2000 הוא בלא ספק מרכיב משמעותי בעוצמת חזבאללה מול ישראל. אם להניח בצד את המניעים האידיאולוגיים, הרי מבחינה מעשית ניתן לראות בעזרה שמושיט הארגון הלבנוני למאבק הפלסטיני המזוין נגד ישראל משום סיוע של חזבאללה לאינתיפאדה על מנת שזו תסייע בעצם לו וללבנון. ישראל חלשה וטרודה היא בעיני חזבאללה וסוריה גם ישראל מסוכנת פחות. זו הסיבה שבסוף נובמבר 2002 הצהיר מזכ"ל חזבאללה, סיייד חסן נסראללה, שגם מבלי להתחשב במניעים אסלאמיים, מוסריים, הומניטריים ופאן-ערביים, האינתיפאדה משרתת את האינטרס הלאומי של לבנון. על כן, הסביר נסראללה, מתן הסיוע למאבק הפלסטיני מוכרח להימשך. בכיר אחר, איברהים אמין אל-סייד, הסביר בראשית ינואר 2003, כי "בתמכנו בפלסטינים אנו תומכים בעצמנו כאן בלבנון, משום שמדובר באותו אויב".¹

מצב העניינים השורר במזרח התיכון מאז פרוץ העימות הישראלי-פלסטיני תרם מאוד להפיכת חזבאללה לבעל משקל הגדול יותר ממשקלו הסגולי. מבחינה זו, הפסקה של העימות בזירה הפלסטינית, או אפילו היחלשותו, יציבו את חזבאללה לפני מציאות שאין הוא רגיל לה והוא בהחלט אינו מעוניין בה. ועם זאת, לא ברור באיזה מידה יחול במקרה כזה פחות במעמד המקומי והאזורי המיוחד שהצליח הארגון לטפח. זאת משום שגם אם תבוא רגיעה על החזית הפלסטינית, יישאר חזבאללה אויב מסוכן שלכל פגיעה בו יהיו בהכרח השלכות על ישראל.

מטרתו המרכזית של מזכר זה, המפרט את הרקע לנסיגת צה"ל מדרום לבנון ואת ההתפתחויות האזוריות והפנים-לבנוניות, שהשפיעו על דפוסי פעילות חזבאללה מהנסיגה ועד היום, היא לנסות

ולסמן את גבולות-הפעולה, האילוצים והקווים האדומים שחזבאללה נתון בהם, ושמאז מאי 2000 גרמו לגבול ישראל-לבנון להיראות שונה למדי מההערכות והחששות של ישראל ערב הנסיגה. מדובר באותה מערכת של הערכות וחששות שהתגבשו עם הזמן לכדי הנחות עבודה שערכו את נסיגת ישראל מלבנון למשך שנים ארוכות.

הנסיגה לרדת לסוף דעתם של מקבלי ההחלטות בארגון חזבאללה הוא אתגר שגורמים רבים בישראל ובמערב מנסים להתמודד עמו. המשימה מורכבת ובעייתית, והאתגר הטמון בה נובע מריבוי "שטחים מתים" בכל האמור ביחסי הארגון עם גורמי הכוח האזוריים שמשפיעים על פעילותו – אלה מרכיבים שאין ספק שתורמו לכך שהמציאות בגבול הצפון לא התפתחה עד כה בהתאם להערכות שנשמעו בישראל לפני הנסיגה.

הערכות המודיעין בישראל בחודשים שקדמו לנסיגה התמקדו לעתים רבות בסיכונים שבנסיגה חד-צדדית. אגף המודיעין בצה"ל חזה, כפי שיתואר ביתר פירוט בפרק השני, כי באין הסדר מדיני תוביל הנסיגה לחידוש הפיגועים נגד ישראל, וכי עקב תגובת ישראל עלול להתפתח עימות נרחב בגבול הצפון, שיכלול גם את סוריה.

עד היום, בין השאר בשל ניהול זהיר ומושכל יחסית של העימות מצד כל הצדדים המעורבים בזירה הצפונית – ישראל, סוריה, לבנון, חזבאללה ואף איראן – נמנעו אותן תוצאות "מרחיקות לכת", שמפניהן הזהירו בכירים בישראל ערב הנסיגה, ובהם ראש חטיבת המחקר באמ"ן, עמוס גלעד, והרמטכ"ל, שאול מופז.

בצד זאת, מטרת המזכר היא גם לנסות לסמן את הפרמטרים שעל-פיהם עלול חזבאללה להפעיל נגד ישראל יכולות מרחיקות לכת יותר מאלה שהוא הפעיל עד כה. מימוש יכולות אלה הוא אחד התרחישים הבולטים שעלולים לדרדר את המצב בצפון.

טענתי, שתפורט בהמשך, היא שחזבאללה פועל תוך ניצול "חלונות הזדמנות" שאותם הוא מזהה. בשונה מהערכת אמ"ן, שגרס אשתקד כי חזבאללה מבקש לטמון לישראל "מארב אסטרטגי" שיחולל את פתיחת חזית הצפון,² מסקנתי היא שפעילות הארגון במסגרת אותם "חלונות הזדמנות" נועדה דווקא להקטין ככל שניתן את הסיכון של תגובה ישראלית מאסיבית נגד לבנון – תגובה שאינה רצויה לחזבאללה ולשאר ה"שחקנים" שמולם מתמודדת ישראל.

בידי חזבאללה מצויים, על-פי המידע בישראל, למעלה מעשרת אלפים טילי קטיוש. במסגרת התעצמותו השיג חזבאללה רקטות לטווח ארוך.³ לפיכך יש בידי הארגון הכלים שעשויים בנקל לגרור את ישראל למהלך מורחב נגד לבנון. עד כה לא גילה הארגון נכונות (וגם אין לו היכולת המדינית) להוציא יכולת "אסטרטגית" זו מהכוח אל הפועל. באופן כללי, את מצב העניינים בדרום לבנון מאז נסיגת ישראל ניתן להגדיר זה קרוב לשלוש שנים כמצב של הכלה ובלימה. יצירת דימוי של הארגון – בעיני ישראל – כ-"Loose cannon", מעצימה את הדימוי ההרתעתי של חזבאללה מול ישראל.

חזבאללה אינו נרתע מהטענות השונות לגבי התחמשותו, ללא קשר לאמינות הטענות. אדרבא: הארגון אינו מעוניין להרגיע את ישראל אלא להשאיר אותה בשלב של הערכות וניחושים בנוגע ליכולותיו. וכך, אפילו ערב המלחמה האמריקאית בעיראק, התמקדה במידה רבה ביכולותיו הבלתי קונוונציונליות של משטרו של סדאם חוסיין, לא מיהר הארגון להכחיש דיווחים על התחמשותו בנשק כימי, אף שבסופו של דבר הוא בחר להכחיש זאת.⁴

כפי שיפורט בהמשך, את הנשק האסטרטגי שחזבאללה כן מחזיק בידיו, "משווק" הארגון בזירה הפנים-לבנונית ככוח שנועד להגן על לבנון ולאפשר צמיחה כלכלית – זאת, באמצעות שימור מאזן הרתעה מול ישראל. לטיעון זה יש חשיבות רבה, שהרי מאז חידוש פעילותו נגד ישראל, בפעולת חטיפת שלושת חיילי צה"ל ב-7 באוקטובר 2000, נתון חזבאללה במאבק מתמיד, ולעתים רבות פומבי, בראש הממשלה, רפיק אל-חרירי, שנחשב בלבנון לנושא דגל שיקום המדינה באמצעות שיקום הכלכלה והתיירות.

מאז מאי 2000 נשמעו לא פעם בכירי חזבאללה מסבירים כי מאזן האימה וההרתעה שיצר הארגון מול ישראל הם שמאפשרים את שיקומה של לבנון. מבחינה מסוימת, נתון הארגון בסד בעייתי בעניין זה: אם תיפגע לבנון מתגובה ישראלית שתבוא בעקבות פעולת חזבאללה, אפשר בהחלט שהאצבע המאשימה תופנה אליו. לכן מקפיד היום הארגון לצמצם את פעילותו המוצהרת ל"תחום הלגיטימיות העמוקה."⁵ ועם זאת, אין להמעיט בסיכונים ובאיומים הנשקפים מצד חזבאללה. אחת המסקנות הברורות שעולות מדפוס הפעילות של חזבאללה – לפחות מאז קריסת תהליך השלום בין ישראל לפלסטינים – היא שבמצב הרגיש שנוצר במזרח התיכון מאז תחילת העימותים בין ישראל לרשות הפלסטינית, יש לארגון הזה משקל נכבד ביותר.

גם בעבר היו בידי הארגון הן היכולות והן הנכונות לשבש תהליכים מדיניים בין ישראל לשכנותיה – הרי כל הסדר מדיני בין ישראל למדינות ערב, בייחוד הסדר עם סוריה ולבנון, יציב לארגון אתגר חסר תקדים מבחינתו – ובמצב העניינים האזורי הנוכחי יכולת שיבוש זו אף התעצמה.⁶ המציאות במזרח התיכון, בצל העימות בין ישראל לפלסטינים, משולה לשדה שדוף, שלעתים די בניצוץ אש בודד כדי להצית בו תבערה. החשש התמידי בישראל מאז תחילת העימות בזירה הפלסטינית הוא שחזבאללה יספק את הניצוץ.

שאלת נכונותו של הארגון להפעיל מידה כזו או אחרת של יכולותיו המבצעיות כדי לסכל הסדרים מדיניים תישאר כנראה פתוחה, אף שברור כמעט בוודאות שחזבאללה לא יישב בחיבוק ידיים נוכח הסכם שלום מתקדם וכנראה שגם לא נוכח הסדר שיסיים את האלימות בזירה הפלסטינית או "רק" יפיג אותה במידה מסוימת. חזבאללה אמנם יצטרך להפעיל את יכולותיו בצורה מחושבת ובמסגרת פרמטרים ברורים, אך ניסיון השנים האחרונות מלמד, שגם פיגוע בודד משפיע על מקבלי ההחלטות. ובינתיים הארגון גם לא יתנזר מפעילות כלשהיא ולא יימנע לחלוטין מלהושיט סוג של סיוע למאבק הפלסטיני. אדרבא, חזבאללה מתגאה בסיועו לפלסטינים בשטחים במאבקם בישראל.

יש קושי לחזות את התנהגות חזבאללה נוכח חידוש עתידי של המשא ומתן לשלום בין ישראל לסוריה ואת מידת התעוזה שיפגין הארגון בנסותו, קרוב לוודאי, לשבש תהליך זה. הקושי נובע מכך שבשנים האחרונות חלו שינויים בגורמי יסוד שעל-פיהם התנהל האזור שנים ארוכות. הנהגת חזבאללה דיברה בעבר (לאחרונה בפברואר 2000) במילים מפורשות למדי על כך שלאחר השגת הסדר מדיני במשולש ישראל-סוריה-לבנון יתרכז הארגון בחיים הפוליטיים בלבנון וייאבק בכל ניסיון לנורמליזציה עם ישראל. אך הרבה השתנה מאז: חאפז אל-אסד, ששלט בסוריה ביד רמה במשך שלושה עשורים, נפטר והוריש את השלטון לבנו, בשאר, שהתגלה מאז כתומך מוצהר של חזבאללה, ואולי אפילו נגרר אחריו. גם חזבאללה, שנסיגת צה"ל זיכתה אותו במנת אהדה כלל-ערבית,⁷ שנבעה מכך שהארגון נתפס כגורם הראשון בהיסטוריה שהצליח לסלק בכוח את ישראל מאדמה ערבית כבושה, לא נמנע מלנסות ולהשפיע על המערכת הבינערבית ואף לצאת במפגיע נגד השליטים הערבים על "אזלת ידם" במאבק בישראל. במילים אחרות, אם בדצמבר 1999 ניסה הארגון לשבש את חידוש המשא ומתן בין ישראל לסוריה בכך שמימש, לראשונה לאחר כמה שנים, את האופציה להפעיל מחבל מתאבד נגד כוחות צה"ל, ערב פגישת ראש הממשלה ברק עם שר החוץ הסורי, פארוק אל-שרע, הרי כעת יש להביא בחשבון את הסבירות שבעתיד עלול הארגון לגלות "תעוזה" רבה עוד יותר.

חזבאללה לא נעלם אפוא מהזירה האזורית בעקבות נסיגת ישראל מדרום לבנון. בטווח הנראה לעין צפוי הארגון להיות "שחקן" שישראל תוסיף להיתקל בו בצורה כזו או אחרת. ובניתיים אזרחי ישראל שומעים לא אחת ידיעות ודיווחים על פעולות הארגון מדי פעם בגזרת חוות שבעא שבמורדות הר דוב. לעתים קרובות יותר שומעים בחודשים האחרונים את שמו בהקשר של ירי פעילי הארגון על מטוסי חיל האוויר בגבול הצפון.

מטרת המזכר היא להבהיר את מגוון האירועים האלה ולהביאם לכלל הקשר רחב, מדויק ומועיל. לפיכך, בפרקים הבאים מתואר כיצד מציג חזבאללה בתוך לבנון ובשורותיו-הוא את תפקידו ופעולותיו, מוצגים דפוסי הפעולה שנוקט הארגון ו"כללי המשחק" שאפשר לזהות בגבול הצפון זה שלוש שנים. כן מתוארים גורמי הכוח המרכזיים המרכיבים את "סביבת העבודה" של חזבאללה, וכן גורמי הכוח, שעל הארגון להביא בחשבון את האינטרסים שלהם. הכרת ה"שחקנים" המרכזיים בזירה והיחסים ביניהם היא נדבך חשוב בהבנת המערכת הכוללת שבה פועל הארגון. הבנת האילוצים והקווים האדומים שבמסגרתם פועל חזבאללה עשויה ללמד על הסיבות לכך שמאז מאי 2000 נהנים תושבי גבול הצפון מהמידה הגדולה ביותר של שקט זה שנים רבות, ועם זאת חשופים לאיום משמעותי. מאז הנסיגה פעל חזבאללה באופן מדוד ושקול, ומשני צדי הגבול התפתחו כללי משחק שעשויים לסייע בייצוב המצב הביטחוני. במקרה של חריגה בוטה מדי מכללי המשחק האלה בידי מי מהצדדים, צפוי ההפך לקרות. תיאור מדויק של האירועים ושל כללי משחק אלה ימצא הקורא בפרק החמישי.

פרק ראשון

החזבאללה ("מפלגת האל") – רקע היסטורי

כשפרסם נשיא ארצות-הברית, ג'ורג' בוש, כחודש לאחר מתקפת הטרור שביצע ארגון "אל-קאעדה" בוואשינגטון ובניו יורק, את רשימת 22 האנשים המבוקשים ביותר על-ידי הממשל האמריקאי בגין פעולות טרור נגד יעדים אמריקאים, התברר שארצות-הברית רחוקה מלהחיל את חוק ההתיישנות על האחראים לפיגועי התופת שקטלו כמה מאות חיילים ואזרחים אמריקאים בביירות בראשית שנות השמונים של המאה העשרים.

ברשימה שמנתה 22 שמות – המפורסם בהם הוא אוסאמה בן לאדן, מייסד ומנהיג ארגון "אל-קאעדה" – הופיעו שלושה לבנונים: עמאד מורניה, חסן עז אל-דין ועלי עטווי. כפי שעולה מהפירוט עליהם במסמכים שפרסמה הבולשת הפדרלית בארצות-הברית (FBI), השלושה מואשמים באופן רשמי בהשתתפות בחטיפת מטוס נוסעים של חברת התעופה האמריקאית TWA ב-14 ביוני 1985 – חטיפה שהסתכמה בהרג אזרח של ארצות-הברית ותקיפת נוסעים ואנשי צוות.

שמו של מורניה, שנודע כמי שעמד בראש מנגנון "הג'האד האסלאמי"⁸ – מנגנון שאחראי על פעילות חזבאללה בחו"ל – עלה לראשונה בשנות השמונים בהקשר של פיגועי הראווה שבוצעו בשגרירות ארצות-הברית בביירות ובבניין הכוח הרב-לאומי בביירות בשנת 1983 (בפיגועים הללו נרצחו 241 אמריקאים וכ-60 צרפתים), וכן בקשר למעורבותו המרכזית בחטיפת אזרחים אמריקאים ואזרחים ממדינות מערביות אחרות בלבנון בשנות השמונים.⁹ משהועלה שמו התקבל בקרב ראשי חזבאללה הרושם שהממשל פותח "תיק ישן" – כפי שהדבר כונה בתקשורת הלבנונית. בעיתוני ביירות ראו אור פרשנויות שונות בנוגע למשמעות הדבר.

בנובמבר 1994 גינה מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, בפומבי את כוונת הרשות המשפטית בלבנון לפתוח בחקירה ולרדוף את האחראים לפיצוץ מבנה הכוח הרב-לאומי יותר מעשור קודם לכן.¹⁰ נסראללה הזהיר אז מפני מהלך מסוג זה, שאותו הוא הגדיר "מגוחך". ואילו בנובמבר 2001 ראה נסראללה הכרח להכחיש באופן רשמי את הטענות לפיהן קיים בארגונו מנגנון "ביטחון חוץ", האמון על הממד הגלובלי של פעילותו. בנאום בביירות לרגל שבירת צום הרמדאן הוא טען כי האשמת ארגונו בטרור בינלאומי הינו דבר "בזוי ומשולל יסוד", וטען ש"חזבאללה הוא תנועת התנגדות לכיבוש הציוני, תנועה שנוסדה כתגובה לבנונית".¹¹

אפשר לראות בתגובה זו של חזבאללה רמז ברור לכך שהארגון מציג את עצמו ונתפס בעיניו- הוא כארגון שעבר תמורות רבות מאז שאישים המזוהים וקשורים עמו – ובראשם מורניה – יצרו לחזבאללה את התדמית המהפכנית והאלימה, שבמידה רבה הוא מנסה להתנער ממנה בשנים האחרונות.¹²

לבנון כולה עברה בעצם תמורות משמעותיות לעומת המצב ששרר במדינה לפני שני עשורים, שאז עדיין היתה המדינה שרויה במלחמת האזרחים שהחריבה אותה (1975-1989).¹³ על כן, לא רק חזבאללה התמלא חשש נוכח פתיחת אותו "תיק ישן". ראש ממשלת לבנון, רפיק אל-חרירי, שמייהר להכחיש את דבר הימצאותו של מורניה בארצו, הדגיש, כשנשאל על הפיגועים והחטיפות שבוצעו בלבנון בעת מלחמת האזרחים, שאין לבוא חשבון עם המדינה על כך.¹⁴ "ראשית לכל, במשך תקופה ארוכה לבנון בעצמה היתה מדינה חטופה. מדינה שאינה בעלת שליטה על ענייניה שלה – אי-אפשר לדרוש ממנה דין וחשבון", הסביר אל-חרירי. במקביל העירו מקורות מדיניים בביירות, שהם מתפלאים על החלטת ארצות-הברית לפתוח "פנקסים ישנים כדי לחסל את חשבוניתה" עם לבנון.¹⁵ אפילו השייח סובחי טפילי – שכיהן כמזכיר הכללי הראשון של חזבאללה, פרש משורותיו ונחשב מאז למנהיג קו דוגמטי-קיצוני מזה של חזבאללה, מיהר בסוף ינואר 2002 להכחיש כל קשר שלו לגילוי דעת שהופץ בבקעת הלבנון, ובו ביקורת על דרכו הנוכחית של חזבאללה וקריאה להתלכד סביב "האח לוחם הג'האד הגיבור, חאג' עמאד מורניה". המהירות שבה "ויתרו" הגורמים השונים בלבנון על "שירותיו" של מורניה – אף-על-פי שמאחורי הקלעים אין אלה פני הדברים¹⁶ – מעידה על מבוכה שהיא מנת חלקם של חזבאללה ושל לבנון עצמה, בהתעמתם עם כתם דימוי העבר האלים.

נקודת זמן קריטית בהיסטוריה של חזבאללה נגזרה מנקודת מפנה עבור לבנון כולה כמדינה – "הסכם טאא'ף" שבאוקטובר 1989 שם קץ למלחמת האזרחים. הסכם פיוס לאומי זה כלל מחד גיסא, כמרכיב מרכזי, את פירוק כל המיליציות שפעלו במדינה, ומאידך גיסא – את שיקום הצבא. בסופו של דבר לא פורק חזבאללה ממשקו, אך בפועל נוצר מצב לפיו מוסכם, שלוחמי הארגון ידרימו לזירת העימות עם ישראל, ושם יהיה מוקד פעילותם.

ואולם בשלב זה עדיין היה חזבאללה טרוד בזירת מאבק אחרת – מול המתחרה העיקרי והדומיננטי, התנועה השיעית היריבה, "אמל". לקראת סוף מלחמת האזרחים נכנסו אמל וחזבאללה למסלול התנגשות ברור, והעימותים האלימים בין שתי הקבוצות, שהתנהלו בעיקר בביירות ובאיקלים אל-תופאח, היו קטלניים לשני הצדדים. לבסוף, בהתערבות מוגברת של איראן וסוריה, נכפה הסכם הפסקת אש על שני הארגונים המתחרים. ההסכם גובש בסוף אוקטובר 1990, נחתם בדמשק ב-5 בנובמבר 1990 ונכנס לתוקף חמישה ימים לאחר מכן. נקבע בו כי שני הארגונים יסייעו לצבא לבנון לפרוס את כוחותיו בדרום המדינה "על-פי התפתחות יכולותיו לכפות חוק וסדר".¹⁷ בסעיף 2 בהסכם נקבע, כי במקרה של חילוקי דעות בין שני הארגונים, "שני הצדדים חייבים לציית לפרשנות שיציעו נציגי סוריה ואיראן".

וכך, פחות משנתיים לאחר שמזכ"ל חזבאללה, טפיללי, הצהיר (בינואר 1989) שאנשיו יגנו על עצמם מול אמל "בטיפת דמם האחרונה", התפנה הארגון השיעי למקד את עיקר מאבקו בצה"ל וצד"ל, שהתפרסו בשנת 1985 ב"רצועת הביטחון". ויותר מכך: עם התפרקות המיליציות האחרות החל חזבאללה ליהנות מבלעדיות מוחלטת כמעט בהנפת דגל "ההתנגדות" מול ישראל.

גם היום צפוי המעיין בעיתונות הלבנונית והבינערבית לגלות פעם בכמה שבועות ידיעה על תגרות וחילופי מהלומות, ולעתים אף עימותים אלימים יותר בין תומכי אמל לתומכי חזבאללה. הדבר הוא בגדר תזכורת תמידית לכך שבזירה הפוליטית בלבנון נכון לחזבאללה מאבק בלתי פוסק על לב הבוחרים השיעים.

בשנים האחרונות עסקו חוקרים ופרשנים במגמת "התמסדות" חזבאללה – מגמה שתוארה לרוב כ"לבנוניזציה" של הארגון. אולי משום שהמינוח האחרון טומן בחובו הכרה בכך שהארגון לא היה מלכתחילה יצירה לבנונית אלא, איראנית, אולי – הרי נסראללה ובכירי חזבאללה מקפידים להדגיש כי ארגונם נוסד "כתגובה לבנונית" – נסראללה דוחה מכל וכל את השימוש במילה "לבנוניזציה", השגורה בין החוקרים. תחת זאת הוא מעדיף את המינוח "היפתחות" (אנפתאח) כדי לתאר את מגמת פני ארגונו.

נקודת ציון סמלית אך בולטת בתהליך "היפתחות" זה – נקודת ציון שזכתה לתשומת לב רבה בלבנון ובעולם – היתה היענות מזכ"ל חזבאללה, ב-18 באוקטובר 2002, להזמנה להשתתף בטקס הפתיחה של ועידת המדינות הפרנקופוניות בביירות. זו היתה הפעם הראשונה שנסראללה השתתף באירוע בינלאומי חשוב מסוג זה, שאינו כינוס מפלגתי או אירוע שהסכסוך עם ישראל עומד במרכזו.

אחת ממטרות התעקשותו של נשיא לבנון, אמיל לחוד, להזמין את נסראללה לאירוע היתה רצונו לבטא בפני העולם את עמדתה הרשמית של לבנון ולפיה חזבאללה אינו ארגון טרור אלא ארגון לבנוני בעל תפקיד פוליטי וחברתי.¹⁸ כלי התקשורת בלבנון אף התמקדו בכך שבדרכו למושבו ניגש נסראללה ללחוץ את ידו של מנהיג העדה הנוצרית-מארונית בלבנון, הפטריארך נסראללה בוטרוס ספייר – מפגש חסר תקדים,¹⁹ היות שספייר היה ראשון הדורשים לסלק את כוחות צבא סוריה מלבנון ולפרוס את צבא לבנון בדרום המדינה.

נוכחותו של חסן נסראללה בפתיחת הוועידה הפרנקופונית הציתה בלבנון מחדש את הדיון על מגמת פניו של חזבאללה ועל מגמת ההיפתחות שלו. בסוף אוקטובר 2002 פורסם בלבנון כי הנהגת חזבאללה מבצעת את "הליטושים האחרונים" למצע חדש לארגון, מצע פוליטי ראשון מאז המצע שראה אור בפברואר 1985. סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, הסביר כי "קרו הרבה דברים, ודברים רבים השתנו בין 1985 להיום. העקרונות הבסיסיים שלנו נשארים זהים בהיותם בלבה של התנועה שלנו, אך עמדות רבות אחרות השתנו בשל הנסיבות המתפתחות מסיבינו".²⁰ קאסם סיפר, כי המצע החדש ישקף את התמתנות חזבאללה כלפי ארגון הפלנגות הנוצרי בלבנון,

כלפי המערב בכלל וכלפי צרפת בפרט. "עמדתה של צרפת כלפינו השתנתה, אז אנו צריכים לשנות את שלנו", הדגיש קאסם. בעניין ישראל ציין סגן המזכ"ל: "היות שעמדות רבות השתנו, עלינו להיות גמישים ולשנות גם את שלנו. ואולם ההתנגדות לישראל היתה בלב אמונתנו, וזה מעולם לא השתנה".

בספרה *חזבאללה – פוליטיקה ודת*,²¹ כתבה החוקרת הלבנונית אמאל סעד רוראיב, כי ה"היפתחות", או ה"לבנוניזציה" של חזבאללה, נבעה מכך שהארגון עמד על "חוסר המעשיות" שבהגשמת מחויבותו להקמת רפובליקה אסלאמית בלבנון. לדבריה, הביטוי הראשון לדבר היה החלטת הארגון להשתתף בבחירות לפרלמנט, שנערכו בלבנון בשנת 1992, ובהן השתתף הארגון בתום דיון פנים-ארגוני אינטנסיבי ואף לוהט שנמשך כמה חודשים לפחות. מבחירות אלה יצא חזבאללה כשבפרלמנט בן 128 המושבים ישבו תריסר מנציגיו (שמונה אנשי הארגון, נוסף על ארבעה נציגים שחברו לסיעה).

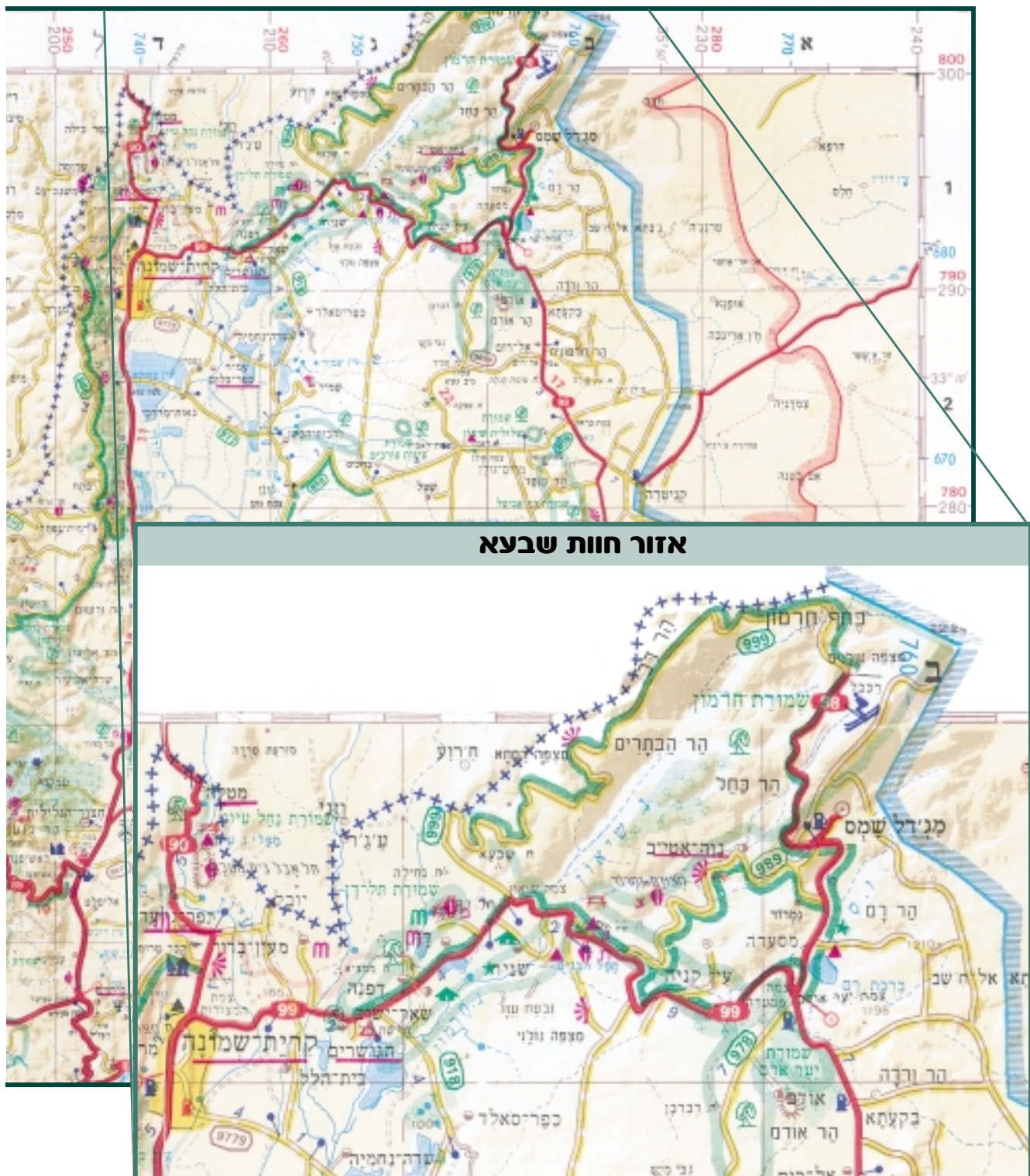
בבחירות לפרלמנט שנערכו בשנת 1996 חלה נסיגה מסוימת בכוחו של הארגון, וסיעת חזבאללה בפרלמנט – הקרויה "סיעת הנאמנות להתנגדות" – מנתה עשרה נציגים (שבעה אנשי חזבאללה ושלושה נציגים שחברו לסיעה). ואילו בבחירות שנערכו בסתיו 2000, לאחר נסיגת ישראל, חיזקה "סיעת הנאמנות להתנגדות" את כוחה וזכתה שוב ב-12 מנדטים (תשעה אנשי הארגון ושלושה נציגים שחברו לסיעה).

נציגים אלה מבטאים כיום את קולו של חזבאללה בזירה הפרלמנטרית הלבנונית בכמה וכמה נושאים. מקצת מחברי פרלמנט אלה משמשים בתפקידים בוועדות הפרלמנטריות השונות.²² בנוסף, מקומם של נציגי חזבאללה אינו נעדר מהדירקטוריונים של חברות ממשלתיות. כלומר, להט מהפכני ודבקות באידיאולוגיה אמנם ניצבים לעתים בסתירה לתהליכי התמסדות של תנועות באשר הן, והצורך בפשרות אידיאולוגיות מסוימות עשוי להיות לעתים רבות צורך הכרחי לשם הסתגלות למציאות חדשה ואף לצורך הישרדות. אין משמעות הדבר שחזבאללה מצוי במשבר זהות; כלל וכלל לא. בעיני עצמו נתפס הארגון כלבנוני לכל דבר, וראשיו מקפידים להשמיע את קולם בנושאים כלכליים-חברתיים פנים-לבנוניים, כגון תמיכה במעמד העובדים ובמאבק בשחיתות ובאבטלה במדינה.

בממד ה"סמלי" יותר של תהליך ה"לבנוניזציה", מדובר על כך שחזבאללה ביצע שינוי קל, אם כי לא חסר חשיבות, בדגל הארגון. מדובר באותו דגל צהוב, שמרכיביו הם שם הארגון בערבית, רובה, ספר קוראן ושרטוט של הגלובוס, ומעל לרובה מתנוססת סיסמת הארגון, שהיא חלק מפסוק מהקוראן – "חזבאללה הם המנצחים". אלא שבשלב מסוים שונה הכיתוב בתחתית הדגל מ"המהפכה האסלאמית בלבנון" – סיסמה שמשקפת את העמדות המוצהרות של הארגון משנותיו הראשונות – ל"ההתנגדות האסלאמית בלבנון".

בהישאלו באחרונה על הסוגיה השיב מזכ"ל חזבאללה כי "אנו אמרנו לאחינו להשתמש בכל

גבול ישראל-לבנון

מקור: ישראל – מפת תיור וטיול, 1:250,000, גיליון צפוני. המרכז למיפוי ישראל, דצמבר 2002.

+++++ הקו הכחול בין ישראל ללבנון, נקבע על-ידי האו"ם בשנת 2000

אחד מהביטויים, אולם הביטוי השני ["ההתנגדות האסלאמית בלבנון"] הוא שאומץ. אני מאמין כי הביטוי השני מדויק יותר, משום שחזבאללה החל את דרכו כהתנגדות, המשיך כך ונותר כזה. הוא מבטא יותר את חזבאללה ואת טבע פעולתו.²³

כאמור, השינוי הזה לא הסתכם רק בשינוי הכיתוב בתחתית דגל חזבאללה, שכן מדובר בתמורה שסימניה ניכרים בארגון זה כמה שנים במידה גוברת – ברמה ההצהרתית ובמישור המעשי. ההשתתפות בבחירות לפרלמנט היתה רק מרכיב אחד בתמורה זו. הצהרות נסראללה שהארגון אינו שם לו למטרה לכונן רפובליקה אסלאמית בלבנון והכרתו בכך שלעם הלבנוני יש רקע היסטורי ודתי שונה ורובו אינו מעוניין באופציה של רפובליקה אסלאמית,²⁴ הן ביטוי נוסף לכך. אינדיקציה נוספת לניסיונות הארגון לשווק את עצמו לקהל הלבנוני הרחב אפשר למצוא בבירור בהודעת נסראללה בסוף שנת 1997 על הקמת "פלוגות ההתנגדות הלבנונית",²⁵ מיזם שנועד לקהל לבנוני רחב ואפשר קליטת לוחמים בני כל העדות. בפועל, מידת השתתפותן של פלוגות אלה בלחימה בישראל היתה אמנם זניחה ביותר, אך חשיבות המיזם טמונה בעצם העלאתו על-ידי חזבאללה. באותה תקופה בדיוק גם הוכשרה הקרקע לקראת אחד האירועים שבתולדות חזבאללה ניתן להגדירו כמעצב: העימות האלים בין הזרם המרכזי בארגון לבין פלג בראשות המזכ"ל לשעבר, סובחי טפילי, שפרץ בינואר 1998 ושבסופו סולק טפילי באופן סופי משורות חזבאללה והפך לאישיות נרדפת שהשלטונות אסרו על פעילותה.

בחודשים שקדמו לעימות האלים הגביר טפילי את ביקורתו הן על חזבאללה והן על ממשלת לבנון בשל המצב הכלכלי הקשה במדינה. במשך תקופה ארוכה הוא איים לפתוח במרי אזרחי שאותו הוא כינה "מהפכת הרעבים". בשלב מסוים קרא טפילי לתושבי אזור בעלבכ להפסיק לשלם מסים למדינה, באומרו כי הוא ותומכיו יאלצו "להגביר את רמת המרי האזרחי", וזאת נוכח "מעשי השלטון, הכוללים כפיית מסים, המשך קבלת ההלוואות, הקמת אמצעי בידור ואולמות ריקודים", כמו גם "ביזת האוצר והרעבת הרעבים".²⁶ אלו מינוחים ורטוריקה שאינם נשמעים היום כלל מפי ארגון חזבאללה, שברבים מאירועיו מקפיד על נוכחות נציגים של השלטון.

מאמצי נסראללה וחזבאללה להניא את טפילי מדרכיו – שכללו גם איומים של טפילי למנוע כניסת שרי ממשלה לבעלבכ ו"הרס ארמונות השליטים והשלכת ההריסות לים"²⁷ – עלו בתוהו. בפגישה בין הנהגת חזבאללה לטפילי הבהירו לו בכירי הארגון כי "אין חזרה (של חזבאללה) למצב של בידוד משום שהמפלגה נפתחת כלפי כל המפלגות והקו הפוליטי שלה ברור לכולם".²⁸ משנמשכו התקפותיו החריפות של טפילי על חזבאללה הודיע לבסוף הארגון באופן רשמי על סילוקו משורותיו.

טפילי מיהר לכנס מסיבת עיתונאים, ב-25 בינואר 1998, בעיירתו בריתאל שבבקעת הלבנון, ובמהלכה האשים את חזבאללה בביצוע מהלכים המהווים "פרישה מהאסלאם". בדברו על החלטת חזבאללה להשתתף בבחירות לפרלמנט בשנת 1992 אמר טפילי: "כאבתי כאב רב כשהיו מי

שהתנכרו לאסלאם". באותה הזדמנות גם האשים טפילי, כי הסכמת חזבאללה להמשך כהונתו של הנשיא אליאס אל-הראוי היא "בניגוד לקוראן" וכי חזבאללה "הפך להיות עמוד מעמודי התווך של המערכת הלבנונית המושחתת". ולבסוף, טפילי ניסה לשדל את איראן להתערב "כדי לתקן את העניין".

ואולם איראן לא נחלצה לתקן את דרכי חזבאללה, כפי שביקש טפילי. להפך: היא התערבה נגדו. ההתנגשות בין שני הצדדים הנצים התרחשה לבסוף ב-30 בינואר 1998. צבא לבנון הוא שהתערב בכוח צבאי ובגיבוי מדיני של סוריה ואיראן.²⁹ ראשי מינהלת ההכוונה של צבא לבנון דאגו להפיץ תצלומים של תחנת השידור של טפילי בעיירה דורס כשהיא חרבה. ואכן, קולו של טפילי נשמע מאז בלבנון לעתים רחוקות מאוד, אף שהמזכ"ל הראשון של חזבאללה לבטח לא איבד את קהל תומכיו: באפריל 2001, למשל, התקיימו בבעלבכ שתי עצרות לרגל אירועי העאשורא' – האחת של חזבאללה והאחרת של תומכי טפילי.

בסוף דצמבר 2001 שוב דווח על הופעה של טפילי לפני תומכיו לרגל "יום ירושלים העולמי". בתגובה פרסמו שלטונות לבנון הודעה רשמית, ובה נאמר כי טפילי נמצא במעקב גורמי הביטחון הלבנוניים והוא צפוי להיעצר ולעמוד לדין ברגע שהדבר יתאפשר. ואילו באוקטובר 2002 דווח מלבנון כי טפילי ואנשיו החליטו להחליף את שם תנועתם מ"מהפכת הרעבים" ל"אנשי השייח סובחי טפילי" – רמז לכך שפלג זה מנסה לרכך את תדמיתו.

פרשת דרכים זו, שכללה את הסתלקותו הסופית של טפילי מהארגון שבו עמד בעבר, היוותה הזדמנות טובה לבחון את כשרת הדרך שעבר חזבאללה מאז הקמתו ועד שבבחירה בין אידיאולוגיה צרופה כביכול לבין השתלבות פרגמטית במערכת הלבנונית בחר הארגון באופציה השנייה. היום אין מדובר עוד בארגון שאינו מכיר בלגיטימיות השלטון בלבנון או אף מתיימר להציב חלופה למשטר זה. להפך, חזבאללה מקפיד לשוב ולהדגיש כי הוא מכבד את רצון רוב הלבנונים. אשר לקשרים בין חזבאללה לטפילי מאז הסתלקותו מהארגון, לדברי נסראללה, אלה מתקיימים בשנים האחרונות רק בעת הצורך, ובאמצעות צד שלישי בלבד.³⁰

מהי אפוא האידיאולוגיה הנוכחית של הארגון? מצע פוליטי ואידיאולוגי ראשון של חזבאללה פורסם לראשונה ב-16 בפברואר 1985 ונחשב כיום למיושן. מדובר ב"איגרת" בת ארבעים ושימונה עמודים, שהוקראה בביירות תחת הכותרת "נוסח האיגרת שהפנה חזבאללה אל הנדכאים בלבנון ובעולם". באיגרת נקבע, כי אחת ממטרות חזבאללה היא כינון רפובליקה אסלאמית בלבנון, בהדגשה ש"אף-על-פי שחזבאללה מחויב לאסלאם הוא לא יכפה אותו בכוח על לבנון".³¹

בנוסח המצע, שעל כריכתו נדפסה תמונתו של מנהיג המהפכה האסלאמית באיראן, איתאללה רוחאללה חומייני, הובלט הממד האסלאמי של הארגון וזיקתו לאיראן. "אנו בני אומת חזבאללה אשר ניצחון אלוהים הוא חלוצה באיראן, שבה ייסד מחדש את גרעין מדינת האסלאם המרכזית

בעולם, המצייתת להוראות הנהגה אחת חכמה וצודקת המשלבת את כלל האיכויות... והמיוצגת עתה על-ידי אל-ולי אל-פקיה איתאללה אל-עט'מא רוחאללה אל-מוסאוי חומייני...". אחד הסעיפים המרכזיים במצע הארגון עסק בצורך לסלק מאדמת לבנון את הישראלים, האמריקאים והצרפתים. שחרור ירושלים וחיסול מדינת ישראל נכללו גם הם במצע כיעדים של חזבאללה.

גם היום מציג לעתים הארגון עצמו את המזכ"ל נסראללה כנציגו בלבנון של מנהיגה הרוחני של איראן, איתאללה עלי חמנאי.³² בצד זה, בשנים האחרונות ניכר בבירור כי בראשותו של נסראללה משקיע הארגון כל מאמץ לשוות לעצמו תדמית לבנונית טהורה, תוך התנערות מכל רמיזה לכך שהארגון פועל לקידום "אינטרסים זרים" – קרי, של טהראן ודמשק. חזבאללה – בהיותו לא רק "מוצר" איראני במקורו אלא גם נציג בולט של העדה השיעית בלבנון, בעלת קשרים בני מאות שנים עם השיעים באיראן ובעיראק – שומר על זיקה ברורה לאיראן השיעית. ועם זאת, באחד משפע ראיונותיו לא היסס נסראללה להזכיר בנימת התפארות, כי באפריל 2002 נמנע ארגונו מלעצור את פעילותו הצבאית בהר דב – מדובר היה אז בהסלמה המשמעותית ביותר שביצע הארגון מאז נסיגת ישראל – "אפילו" לאחר הצהרותיו של שר החוץ של איראן, כמאל חראזי, בביירות,³³ שעל הארגון לנהוג באיפוק. גם בשנים קודמות, במאי 1998, למשל, הגיב נסראללה על דברי שר איראני, שרמז כי לאחר נסיגת ישראל יסתיים תפקיד חזבאללה, בהדגישו כי מה שאומר בכיר איראני משקף את דעת ארצו ולא את דעת חזבאללה.

חזבאללה שמר על עמימות זו עד לנסיגת ישראל, בסרבו להצהיר כיצד ינהג לאחר סיום הכיבוש הישראלי בדרום לבנון. הארגון הוסיף לערפל את כוונותיו גם לאחר הנסיגה בשאלה כיצד ינהג אם תחליט ישראל לסיים את נוכחותה בחוות שבעא, תוך שהוא מפזר רמזים לתביעות עתידיות מצדו. אשר לחזון הארגון, הרי שחזבאללה מוסיף לדבוק בעמדתו המקורית הרואה במדינת ישראל "ישות סרטנית" לא לגיטימית, שצריכה להיעלם מהמפה ולשוב לבעליה "החוקיים" – כלומר לשוב לידי העם הפלסטיני. מחמד פנייש, למשל, המשמש ציר מטעם חזבאללה בפרלמנט הלבנוני, הצהיר ב-13 ביולי 2001 כי "המאבק שלנו עם האויב הציוני אינו סכסוך של גבול בין שתי מדינות, אלא מדובר בעימות עם מפעל ששם לו למטרה את קיומנו ועתידנו". מדובר בעצם בעמדתו המוצהרת של חזבאללה.

האומנם מאחורי הרטוריקה המקסימליסטית הזו ניצבת אמונה של חזבאללה בכך שחיסול ישראל הוא מטרה בת יישום, והאם מחזיק הארגון השיעי ביכולות להגשים שאיפה זו? מזכ"ל חזבאללה, נסראללה, נדרש אשתקד לסוגיה זו והשיב, שאם ימשיכו הפלסטינים במאבקם הנוכחי בישראל, "לא שרון ולא אלף גנרלים דוגמת שרון יהיו מסוגלים לשמר את קיום הישות הזו. אני נמנה עם אלה הסבורים ששחרור פלסטין אינו מצריך לא נשק גרעיני ולא מאזן אסטרטגי".

אם לשפוט על-פי הרטוריקה של חזבאללה, אזי הארגון אכן רואה לנגד עיניו את השמדת ישראל כיעד בר יישום. ואולם בהמשך המשפט מסייג נסראללה מעט את דבריו: "יכול להיות

שתאמר לי שזהו חלום. אבל, אני אומר, יכול להיות שיש כאן גם קצת חלום, אך יש כאן גם קצת מציאות".³⁴ בשל היות האידאולוגיה האנטי-ציונית חלק אינטגרלי מחזבאללה, הרי לא צפוי שהארגון יוותר על האידאולוגיה ועל חזון "פלסטין השלמה" גם במקרה של כינון שלום אזורי.

פרק שני

ההערכות שלפני הנסיגה באשר למציאות שאחריה

האפשרות שישראל תיסוג נסיגה חד-צדדית מדרום לבנון לא נכללה במשך השנים בסדר היום של ישראל, וכשנכללה – נחשבה לא ריאלית. "קפיצת המדרגה" המשמעותית באיכות פעילות חזבאללה נגד צה"ל חלה ללא ספק במרוצת שנות התשעים, ועמדתה המסורתית של ישראל היתה כי בתמורה לנסיגת צה"ל יהיה על לבנון להגיע עמה להסדר מדיני. החשש התמידי של ישראל היה, כי בלי "רצועת הביטחון" דבר לא היה מפריד בין הארגונים הפועלים נגד ישראל לבין יישובי גבול הצפון. האפשרות של נסיגה חד-צדדית החלה לקרום עור וגידים בסוף שנות התשעים. בעניין זה יש להזכיר את אסון המסוקים בפברואר 1997, שנהרגו בו 73 חיילי צה"ל בדרכם לאייש את מוצבי דרום לבנון, ואת אסון השייטת בפשיטה בספטמבר 1997 בעיירה אנצאריה. בינואר 1998 כבר זכה רעיון הנסיגה בכל מחיר ליותר ויותר התעניינות, רלוונטיות ואהדה בציבוריות הישראלית, בין השאר בעקבות ראיון שהתפרסם עם שר הביטחון יצחק מרדכי.

בראיון שהתפרסם בשבועון הערבי אל-וטן אל-ערבי, הצהיר מרדכי לראשונה כי ישראל מוכנה ליישם את החלטת מועצת הביטחון 425 משנת 1978, שמשמעה נסיגה משטחי לבנון. מרדכי התנה את הנסיגה ב"מניעת טרור, עצירת מעגל האלימות, הפסקת הפיגועים נגד ישראל משטח לבנון, שכנות טובה בין צדי הגבול ושיתוף פעולה בין צה"ל ללבנון במלחמה בטרור". לכאורה לא היה חידוש משמעותי בדבריו של מרדכי: הוא הרי כרך את אופציית הנסיגה בשורה של תנאים שעל לבנון למלאם. "זה יהיה אולי סקופ עיתונאי בשבילך", ציין השר באוזני המראייתו, "אבל ישראל מוכנה ליישם את החלטת מועצת הביטחון 425 לא מהיום או אתמול". בין שהתכוון לכך ובין שלא, דבריו של מרדכי יצרו סוג של דינמיקה תקשורתית ודיפלומטית בקרב שכנותיה של ישראל, אך גם בישראל עצמה. מנקודת זמן זו ואילך אמנם ידע רעיון הנסיגה החד-צדדית עליות ומורדות בסדר היום הציבורי בישראל, אולם הוא לא נעלם מסדר יום זה.

התגובות בלבנון ובסוריה לנסיגה אפשרית של ישראל

מתגובות סוריה ולבנון לדבריו של מרדכי היה אפשר להבין כי הצהרותיו של שר הביטחון לתקשורת התפרשו בצד השני לא רק כתרגיל תקשורתי או פסיכולוגי, אלא כאיום דיפלומטי ממדרגה ראשונה. דמשק חששה שמדובר בניסיון של ישראל לפגוע ב"אחדות המסלולים" הסורי והלבנוני – עיקרון זה קובע כי אין להפריד בין שתי המדינות בעת משא ומתן עם ישראל, וזה על מנת לחזק את עמדת המיקוח שלהן. סגן נשיא סוריה, עבד אל-חלים חדאם, שנשאל על דברי מרדכי במהלך ביקור רשמי בפאריס, הגיב כך: "שר המלחמה הישראלי יצחק מרדכי אמר שהוא מסכים להחלטה זו, אך פחות משעה לאחר מכן, לשכת ראש ממשלת ישראל אמרה שישראל לא תיסוג בלא תנאים". לדבריו, "אם ישראל מתכוונת לפנות לביצוע תמרונים כדי להגיע להסדרים נפרדים, היא יודעת שתמרונים כאלה ייכשלו".³⁵

תגובות דומות נשמעו גם בלבנון, אם כי התגובות המידיות שיצאו מביירות ביטאו עמדה אחרת לגמרי. מהבירה הלבנונית יצאו רמזים עבים של נכונות לפרוס את צבא לבנון בכל שטח שישראל תיסוג ממנו. שר החוץ של לבנון, פארס בויז, הצהיר כי "נחוץ הוא דבר אחד: שישראל תיסוג נסיגה מלאה אל מעבר לגבולות הלבנוניים המוכרים בינלאומית באופן שיאפשר למדינה הלבנונית לאכוף את שלטונה בעזרת יכולותיה העצמאיות".³⁶ יו"ר הפרלמנט ומנהיג תנועת אמל, נביה ברי, שהאשים אמנם כי ישראל מבקשת במהלכה החדש לפרק את "אחדות המסלולים", הצהיר כי לבנון תהיה מחויבת להסכם הפסקת האש אם ישראל תיסוג. נביה ברי הדגיש עוד, כי "החלטה 425 מדברת על יציאת ישראל בלא סייג או תנאי ואין כל צעדים ביטחוניים לבד מהסכם הפסקת האש".³⁷ ראש המועצה האסלאמית השיעית העליונה, מחמד מהדי שמס אל-דין, סיכם את המצב באומרו: "הצבא הלבנוני מסוגל, תוך שיתוף פעולה עם הכוחות הבינלאומיים, לספק את ממד הביטחון מתוך גבולותנו".³⁸

חיזוק למגמה זו היה אפשר למצוא גם בדיווחים בתקשורת: הפרשן הלבנוני איברהים אל-אמין, למשל, ציטט מקורות לבנוניים רשמיים בהכחישם דיווח בישראל על-פיו הודיעה ביירות לוואשינגטון שבמקרה שישראל תיסוג חד-צדדית צבא לבנון לא יתפרס בדרום המדינה. אותם גורמים שבו והזכירו כי שלושת ראשי הממשל הלבנוני – הנשיא, ראש הממשלה ויו"ר הפרלמנט – הצהירו בעבר כי צבא לבנון מסוגל לשמור על הביטחון בכל שטח לבנון.³⁹ לבסוף, לאחר מגעים ופגישות תיאום בין דמשק לביירות, הודיע סגן נשיא סוריה ב-27 בינואר 1998, כי כל ניסיונות ישראל להפריד בין שני המסלולים עלו בתוהו.

כיצד ינהג החזבאללה?

האם היה אפשר בשלב הזה לצפות את התנהגות חזבאללה בעקבות נסיגת ישראל? הרי אפילו הארגון הלבנוני עצמו לא היה יכול להשיב בשלב זה על השאלה כיצד בכוונתו לנהוג. בינתיים

הצהירו ראשי חזבאללה הצהרות מגוונות. כך, למשל, בעקבות הצהרה של שר התרבות של איראן, עטאללה מוהג'ראני, שאמר כי נסיגת ישראל תיחשב הגשמת מטרתו של ארגון חזבאללה, באה תגובה נרגזת מצד ראשי הארגון השיעי. מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, השיב לשר האיראני באלו המילים: "אנו סברנו כבר מהימים הראשונים כי השר מוהג'ראני מייצג את ממשלתו ויש לו הזכות לומר מה שהוא רוצה... מה שיאמר בכיר כלשהו באיראן משקף את דעת ארצו ואינו מחייב את חזבאללה. אנו מבטאים את השקפתנו והם את השקפתם".⁴⁰

בשלב זה כבר דאג חזבאללה לערפל את עמדותיו בהצהרות שהיה ניתן לפרשן בכמה דרכים. ערפול עמדות זה נמשך עד ליום שבו נסוגה ישראל מרצועת הביטחון על-פי הבטחתו של ראש הממשלה ברק להסיג את צה"ל מלבנון עד יולי 2000,⁴¹ ובמידה לא מעטה הוא נמשך גם לאחר הנסיגה. מטרת חזבאללה היתה להגביר את החשש בישראל מפני הצפוי לאחר נסיגה שלא תהיה מלווה בהסדר מדיני כולל. מדיניות זו משמשת גם לצורך הגברת ההרתעה של הארגון. כך נוצר מפגש אינטרסים בין חזבאללה לסוריה. מקור הדאגה של סוריה מנסיגה חד-צדדית היה ברור: דמשק חששה כי תמיכת ארצות-הברית ביוזמת מרדכי תעניק לממשלת בנימין נתניהו "אפשרות להתחמק משלום כולל באזור" ולשמוט מידה את קלף הלחץ ששימש חזבאללה.⁴² חזבאללה וסוריה פעלו להניא את ישראל מהאופציה של נסיגה חד-צדדית הן בהתבטאויות והן בפעולות: ב-20 במאי 1999 זיהה צה"ל – בהתפתחות שתוארה בישראל יוצאת דופן וראשונה זה שנים – עשרה טנקים במחנה אימונים של ארגון "החזית העממית – המפקדה הכללית", שבהנהגת אחמד ג'יבריל המקורב הן לסוריה והן לחזבאללה. הטנקים, מדגם T-55, הושמדו בירי 11 טילים, שנורו ממטוסי חיל האוויר, בבקעת הלבנון, במתקן של הארגון בקרבת הגבול בין לבנון לסוריה. אחמד ג'יבריל עצמו, שמקום מושבו בדמשק, תיאר ערב נסיגת ישראל את הצפוי בעקבות מהלך חד-צדדי של ישראל שלא יכלול פתרון לבעיית הפליטים הפלסטינים: "יש לנו 300 אלף פליטים פלסטינים בלבנון שיעלו על הדרום. ילדים ונשים יפרצו את גדרות התיל". לדבריו, "יש אופציות נוספות – מטענים, רובים ועוד".⁴³

גם מזכ"ל תנועת ג'האד אסלאמי בפלסטין (גא"פ), רמזאן שלח, הצהיר ש"אם הנסיבות ישתנו ויהיו התפתחויות, כמו נסיגה ישראלית חד-צדדית, הרי שהמצב יהיה פתוח לכל האפשרויות".⁴⁴ במבט לאחור, בהתבסס על ההתפתחויות בחזית הצפונית עד לכתיבת דברים אלה – אביב 2003 – נראה שהפחדות אלה נעדרו בסיס במציאות, וזאת יחד עם האפשרות שהארגונים הפלסטינים עצמם שגו בהערכת מרחב הפעולה שיעמוד לרשותם בלבנון לאחר נסיגת ישראל. כפי שאפרט בהמשך, לאחר הנסיגה לא רק שארגונו של ג'יבריל לא הורשה להניע טנקים לעבר ישראל, אלא שהוא ננזף על-ידי גורמים שונים בלבנון, ובהם חזבאללה, לאחר ששניים מאנשיו נהרגו מאש צה"ל בגזרת חוות שבעא בעת שעסקו במה שנראה כניסיון לפעול נגד ישראל.

אין ספק כי חלקו של חזבאללה בעיכוב נסיגת ישראל היה משמעותי, וזאת נוכח העובדה

שראשי הארגון פעלו להזין את מערכת החששות בישראל על-ידי פיזור רמזים לגבי כוונותיהם העתידיות. אמנם נרשמו כמה הצהרות של גורמים בארגון שצפו כי חזבאללה יתרכז לאחר נסיגת ישראל בעיקר בפוליטיקה, אולם בכירי הארגון הכריזו כי אין בכוונתם להרגיע את ישראל בנוגע לכוונותיהם ונקטו קו הסברתי המשתמע, כאמור, לשני פנים. נסראללה ציין כי מטרת חזבאללה אינה מצטמצמת לשחרור שטחי לבנון בלבד, אלא כוללת גם פתרון לסוגיה הפלסטינית: "אנו תומכים בעניין הפלסטיני, אך האם תמיכתנו תוגבל לתחום המדיני? לפי שעה אין לנו תשובה על כך". אשר לשאלת הפסקת פעילות ארגונו לאחר נסיגה ישראלית אפשרית הדגיש נסראללה, כי "ייתכן שהמאבק ייעצר בגבול וייתכן שלא. לא נחשוף את הקלפים שלנו".⁴⁵ סגנו של נסראללה, נעים קאסם, הבהיר קודם לכן כי נסיגת ישראל תהיה בגדר הגשמה של "אחת ממטרותינו".⁴⁶ אף-על-פי שראשי חזבאללה סירבו להבהיר כיצד בכוונתם לנהוג לאחר נסיגת צה"ל, הרי שככל שרבו הסימנים וההערכות לכך שקרב הסדר מדיני בין ישראל לסוריה ולבנון, הם דיברו בגלוי על כך שייאלצו להפסיק את המאבק המזוין. דובריה של סוריה כבר הבהירו בפומבי שארגון חזבאללה ייאלץ לנצור את נשקו אם יושג הסדר מדיני. הצהרה כזאת ניתנה כבר ביוני 1999, כחודש לאחר בחירתו של אהוד ברק לראש ממשלת ישראל, מפי שגריר סוריה בוואשינגטון, וליד מועלם. בראיון ל- *Middle East Insight* הבהיר מועלם: "חזבאללה הוא תנועת התנגדות לאומית והוא לא יהווה מכשול לשלום, אם שלום זה יגשים את האינטרסים הלאומיים של סוריה ולבנון. הנהגת (חזבאללה) מבינה, כי כל הסכם שיתקבל על דעתן של סוריה, ישראל ולבנון, יחייב גם אותם".

בסוף דצמבר 1999 הודיע נשיא ארצות-הברית, ביל קלינטון, על חידושו הקרוב של המשא ומתן בין ישראל לסוריה. מנקודת זמן זו ועד לכישלון המשא ומתן הזה, שסימן ברור שלו היה כישלון הפסגה בין קלינטון לחאפז אל-אסד בז'נווה במאוס 2000, נראה היה שחזבאללה מתאים את עצמו להצהרותיו של וליד מועלם. בדפי אותו כתב-עת שבו ראו אור דבריו של שגריר סוריה, התפרסם בפברואר 2000 ראיון עם חסן נסראללה. מזכ"ל חזבאללה הצהיר, כי לאחר נסיגת ישראל "חזבאללה יימצא בדרום, אך לא יהיה לו שום כוח ביטחוני, משום שהוא תנועת התנגדות שמטרתה שחרור האדמות ולא תחליף לממשלה". דרום לבנון, הסביר נסראללה, "תהיה בריבונות ממשלת לבנון".

בראיון אחר⁴⁷ תיאר נסראללה את עתיד ארגונו במקרה של נסיגה, כך: "אשר לישראל, היא תישאר בדעתנו ובתכניותינו ישות לא חוקית, לא לגיטימית, זמנית וסרטנית, שאי-אפשר להכיר בה. ועל כן אנו נצטרף לגורמים נוספים להתנגדות לנורמליזציה עם ישות זו, משום שהמאבק בנורמליזציה הוא שיכשיל את הפיכת ישראל למעצמה אזורית". לדבריו, "אנו לוקחים בחשבון את המאמצים הבינלאומיים להשגת הסדר באזור, ומתכננים את מדיניותנו ומהלכינו תוך לקיחת אפשרות ההסדר בחשבון. אנו סבורים שחתימה על הסדר שלום (במקור: תסויה סלמיה) היא

ניצחון להתנגדות ולהיגיון ההתנגדות". נסראללה סיכם את דבריו בקובעו: "אנו נהיה פעילים יותר בחיים הפוליטיים", אך על הפלסטינים יהיה ללמוד מניסיון חזבאללה מול ישראל, משום שהם צפויים, לטענתו, לנחול אכזבה במשא ומתן על הסדר הקבע. בהזדמנות אחרת נקט נסראללה לשון מפורשת יותר בהתייחסו לזיקה שבין ארגונו לבין הארגונים הפלסטינים: "אנו נישאר לצדו של העם הפלסטיני כדי להגיש לו כל סיוע שנוכל".⁴⁸ מנהיג חזבאללה לא ויתר, גם בשלב זה, על יסוד העמימות בכך שהוא לא שלל לחלוטין את האפשרות שארגונו ימשיך בפעילות צבאית מסוג כלשהו נגד ישראל: "המשך או הפסקת הפעילות המזוינת מצדה של המפלגה (הכוונה לחזבאללה) – זה יישאר לזמנו".

מחד גיסא, סיום הנוכחות הישראלית בדרום לבנון בוצע בלי הסדר מדיני כלשהו – עובדה שיש בה כדי לפגוע, לפחות במידה מסוימת, ברלוונטיות של ההתבטאויות האלה; ומאידך גיסא, חזבאללה גם לא פעל על-פי דפוסי התנהגות שבישראל ובדרום לבנון כה חששו מפניהם כלפי האוכלוסייה הנוצרית שחיה ב"רצועת הביטחון", עבדה בחלקה בישראל ושלחה את בניה לשורות צבא דרום לבנון.

ההערכות בישראל

המציאות שנחזתה בישראל ערב הנסיגה היתה קודרת למדי: בחודשים שקדמו לנסיגה, בשלב שעדיין לא היה ברור האם היא תתבצע בהסכם או באורח חד-צדדי, דווח תדיר בתקשורת הישראלית על ההערכות החמורות של אגף המודיעין בצה"ל בדבר ההשלכות האפשריות של נסיגה חד-צדדית. שישה חודשים לפני הנסיגה הזהיר אמ"ן, כי נסיגה חד-צדדית עלולה להוביל לעימות צבאי בין ישראל לסוריה. על-פי ההערכה, "סוריה אמנם לא תפתח במלחמה אך תעשה הכל לחמם את לבנון ולהבעיר את הגזרה כולה".⁴⁹ כן נחזה, כי סוריה תעודד פעילות מאסיווית של הארגונים השונים בלבנון לעבר כוחות צה"ל שיגנו על הגבול.⁵⁰

גם ההערכה שהציגו חודשים אחדים מאוחר יותר בכירי אמ"ן לקבינט לא היתה שונה בחומרתה. ב-27 באפריל 2000 הציגו ראש אגף המודיעין בצה"ל עמוס מלכא וראש חטיבת המחקר באמ"ן עמוס גלעד את הערכתם לפני הממשלה בעניין נסיגה חד-צדדית. השניים אמרו כי יש סבירות גבוהה שפיגועי הטרור יימשכו גם לאחר הנסיגה משום שלאיראן ולסוריה יש אינטרס בהמשך הלחימה ובמניעת שקט לאורך גבול הצפון.⁵¹ על-פי הערכה זו, הארגון המרכזי שיוסיף לפעול נגד ישראל יהיה חזבאללה, שיפעל ישירות או באמצעות כיסוי של ארגונים פלסטינים. הפיגועים – כך נחזה – יופנו נגד חיילי צה"ל, אך גם אזרחים בגבול הצפון עלולים להיפגע. בשלב זה, דווח, התנגדו מרבית בכירי המטה הכללי לנסיגה חד-צדדית.⁵² ולבסוף, עשרה ימים לפני הנסיגה הזהיר ראש חטיבת המחקר באמ"ן, עמוס גלעד, בהרצאה באוניברסיטת תל-אביב, כי אף ש"חזבאללה לא יעז לתקוף ישירות את הגליל", הרי "הוא ינסה לבצע פיגועים באמצעות הפלסטינים תחת

הסיסמה החדשה-ישנה של 'שחרור ירושלים'. ועוד ציין גלעד, כי "ישראל תיאלץ להגיב בסופו של דבר. אם הטרור יהיה קשה, נצטרך לחפש את בעלי הבית האמיתיים. בעל הבית האמיתי בלבנון אינו הממשלה הלבנונית... (מצב זה) יכול להביא לתוצאות מרחיקות לכת גם עם הסורים".⁵³ בהקשר זה מן הראוי לדון גם בוויכוח שהתנהל בתוך אגף המודיעין עצמו בסוגיית חיזוי השלכות הנסיגה החד-צדדית. רובן של הערכות אמ"ן מושתתות על הערכות חטיבת המחקר, הנחשבת אוטונומית בהערכותיה. אם מתגלעים חילוקי דעות בין ראש חטיבת המחקר לבין ראש אמ"ן עשוי האחרון למצוא לנכון להוציא "הערכת ראש אמ"ן", בחתימתו. ואכן, מלכא סבר כי גלעד חוטא בהציגו "תמונת שחור לבן" ומצא לנכון להפיץ "הערכת ראש אמ"ן" למכותבים רלוונטיים, ובראשם ראש הממשלה ושר הביטחון. ב-7 במארכ 2000 הפיץ מלכא מסמך בן שמונה עמודים, בחתימתו.⁵⁴ עיון במסמך מעלה כי מלכא לא התעלם משלל סימני האזהרה במקרה של נסיגה בלא הסכם, אולם הערכתו קיצונית פחות ומאוזנת יותר מהערכת חטיבת המחקר. יש להדגיש, כי ההערכה נכתבה בהנחה שהדרג המדיני בישראל יקבל את דרישת צה"ל ויסכים להמשך נוכחות צבאית בשורה של מוצבים בתוך שטח לבנון.

"ההערכה", הסביר ראש אמ"ן בפתח מסמך ההערכה שגיבש, "אינה עוסקת ב'יום שאחרי' אלא ב'תקופה ממושכת שאחרי' ובאיתור מגמות המתפתחות על ציר הזמן במשך חודשים". לדבריו, "עיקר הפח"ע [פעילות חבלנית עוינת] יופנה לעבר מטרות צה"ל לאורך גדר המערכת ובעיקר לעבר אזורים הנתפשים כאדמה לבנונית ואשר ישמשו עילה מרכזית להמשך המאבק המזוין. כמו כן, שאריות צד"ל ותושבי רצועת הביטחון הנחשבים משתפי פעולה עם ישראל יסבלו משרשרת פעילויות ממוקדת ואלימה". ראש אמ"ן סבר, כי גורמי הכוח השונים הפועלים מול ישראל יבקשו להימנע מהסלמה רבתי:

מיקוד הפעילות מול צה"ל יבוא במסגרת מדיניות ניהול הסיכונים של גורמי הכוח. במטרה למקסם את ההישגים ולמזער את הנזקים הצפויים, לא ימקדו גורמי כוח אלה את עיקר פעילותם כנגד ישובים ואזרחים מתוך הבנה כי מתאר כזה יביא הסלמה מהירה וכניסה למעגל עימות חריף ביותר. עימות אשר בקצה שלו הרס וחורבן בלבנון והקדמת כניסת אילוצים חיצוניים העלולים לצמצם את חופש הפעולה. לא לסוריה, לא לאיראן ולא לחזבאללה יש אינטרס להרס אזרחי בלבנון ולכן ינסו לתמרן במגרש מבלי לספק יותר מדי 'תירוצים' לישראל להסלים ולפגוע בתשתיות לבנוניות. אין זה אומר שלא ייתקפו ישובים ו/או אזרחים. בהחלט ייתכנו מצבים כאלה אולם מחד הם לא יהיו מאמץ מרכזי, ומאידך מספיק בפיגוע הראשון כנגד אזרחים כדי לשנות את המציאות הביטחונית. ובעיקר את התודעה הביטחונית והציבורית באשר לאיכות הביטחון הקיים בגליל.

אשר לתפקיד שתמלא סוריה במציאות החדשה, נקט מלכא טון שונה לחלוטין מהטון שהשתקף מדבריו של הגורם הביטחוני הבכיר שחזה כי סוריה "תעשה הכל כדי לחמם את השדה הלבנוני".⁵⁵

וכך, אף-על-פי שראש אמ"ן זיהה את המוטיווציה של סוריה לעודד המשך מאבק מזוין בגבול הצפון, הוא כתב כך:

מאידך מבינה סוריה, כי 'תוהו ובוהו' בלבנון יביא עמו נזקים חמורים לאינטרסים אסטרטגיים של סוריה כמו השליטה והנוכחות בלבנון, או הפרדת מסלולים. לכן המוטיבציה הבסיסית של סוריה תהיה ליצור קלפי לחץ מזוינים אשר ימחישו לישראל כי ללא חזרה לתהליך המדיני לפי תנאי סוריה – לא ישרור שקט בגליל וכי הנסיגה החד-צדדית היא מקח טעות. מאידך, לא אמורים קלפי לחץ אלה לדרדר את האזור ל"תוהו ובוהו".

במסמך הטיל מלכא ספק "ביכולת ליצור הרתעה כה חזקה עד כדי השלמה עם מציאות ביטחונית חדשה, ואני צופה כי ניסיון ליצור הרתעה כזו כרוך במחיר עימות, הסלמה ונפגעים, על מנת להמחיש כי מאחורי תפיסת ההרתעה עומדת נחישות לממשה". ועם זאת הדגיש ראש אמ"ן:

אני רואה מצב הרתעה הדדית המתקיים משני צדי הגבול. יכולתו של מאזן הרתעה זה למנוע הסלמה רבתי תלויה לא במעט בשאלה איך כל צד רואה את 'ההישג המספיק'?. לדוגמא; אם ישראל רואה בפגיעה בחיילי צה"ל כאשר אחת למספר שבועות נהרג חייל, כעילה לתקיפה אגרסיבית, אזי אין סיכוי למאזן ההרתעה לאזן ולהגביל את העימות. מצד שני, אם חזבאללה רואה בפעילות גורמי צד"ל המגיבים כלפי אוכלוסיה לבנונית כעילה לתקיפת יישובי ישראל, אזי שוב אין סיכוי להגבלת העימות.

שיטת הפעולה שינקוט חזבאללה בעקבות הנסיגה אמנם נחזתה היטב על-ידי חטיבת המחקר של אמ"ן, אולם כמות הפיגועים בשלוש השנים שלאחר הנסיגה נמוכה בהרבה מכפי שנחזה. הפער בין התחזית להתפתחויות מתבטא אפוא בהיקף הפעילות – הן של חזבאללה ישירות והן של חזבאללה באמצעות ארגוני משנה: הארגון השיעי אכן לא העז לתקוף ישירות את הגליל, אבל הוא היה מעורב בשיגור החוליה הפלסטינית שביצעה במאוס 2002 את הפיגוע הקטלני ליד מצובה. ואולם ככל הידוע, זו היתה החוליה הפלסטינית היחידה שפעלה בצפון באישור חזבאללה (ובכלל) מאז הנסיגה.

כפי שחזה עמוס גלעד עשרה ימים לפני הנסיגה, ישראל אכן נאלצה לפגוע פעמיים ב"בעל הבית הסורי" (השמדת מערכות מכ"ם סוריות בלבנון, באפריל וביוני 2001). ואולם בשל הכרת סוריה בנחיתותה ועקב חוסר רצונה להתעמת ישירות עם ישראל, לא חלה הידרדרות לאחר מהלכים אלה. הבכיר הסורי שהעיר את בשאר אל-אסד בלילה משנתו כדי להודיע לו על השמדת המכ"ם באמצע אפריל 2001, גם יעץ לו להבליג על התקיפה, ועצתו נתקבלה. ראוי להזכיר, כי הכרת סוריה בנחיתות צבאה לעומת צה"ל היא ארוכת שנים, ועל כן היה סביר להעריך גם לפני הנסיגה שסוריה תשקול את צעדיה גם לאחר הנסיגה לנוכח מגבלה משמעותית זו. כפי שחזה מלכא ערב הנסיגה, סוריה אכן פעלה עד כה למנוע "תוהו ובוהו" בזירה הלבנונית.

יש לציין, כי היו, גם בישראל, מי שלא אימצו את ההערכה המחמירה בדבר כוונותיו העתידיות של חזבאללה. ד"ר אברהם סלע מהאוניברסיטה העברית, שתמך בנסיגה חד-צדדית, העריך באפריל 1999 כי סוריה לא תוכל להרשות פעילות מדרום לבנון נגד ישראל בעקבות נסיגה בלא הסדר: "אילוצים אסטרטגיים ואינטרסים אנוכיים מצמצמים את יכולתה [של סוריה] לפעול נגד ישראל הריבונית לאחר שזו תצא מדרום לבנון. תיאורטית, סוריה עלולה לחזור ולעודד ארגונים פלסטינים ולבנוניים לפעול נגד ישראל מתוך לבנון, אך הסיכוי לכך קלוש לאור ההישגים הסוריים בייצוב המערכת הפוליטית והכלכלית הלבנונית".⁵⁶ סלע קבע, כי "בישראל מתעלמים ממשמעות התהליך של שיקום הצבא, הכלכלה ומוסדות הממשל בלבנון בשמונה השנים האחרונות – שיקום שהוא אינטרס לאומי סורי ראשון במעלה. ראיית העימות עם חזבאללה וסוריה כ"משחק סכום אפס" כושלת בזיהוי המטרה המוגבלת שלהם – לסלק את ישראל מלבנון; זהו גם כשל בזיהוי מחויבותה של סוריה להמשך יציבותה ושגשוגה של לבנון ושל דאגת החזבאללה לרווחתה ושלומה של האוכלוסייה השיעית בדרום".⁵⁷ אשר לסכנה הנשקפת לאנשי צבא דרום לבנון קבע סלע: "יש למצוא פתרון לבעיית צד"ל, אך אין להגזים בסכנה הנשקפת לאנשיו לאחר יציאת צה"ל. רוב חיילי הכוח הם שיעים ודרוזים, שייהנו מגיבוי בני משפחה המשרתים בצבא לבנון או בחזבאללה. האוכלוסייה המקומית מודעת לרמות שונות של שיתוף פעולה, ואינה רואה את כולן באותה חומרה".⁵⁸

ענת קורץ ממרכז יפה למחקרים אסטרטגיים קבעה, ימים אחדים לאחר הנסיגה, כי נסיגת ישראל היתה בגדר צעד ראשון בתהליך של מיתון חזבאללה – תהליך שיגרום להבלטת הממד הפוליטי והחברתי של הארגון.⁵⁹ קורץ קבעה, כי המשך פעילות חזבאללה בלי תמיכת הציבור הלבנוני עשוי לפגוע בארגון ולדחוק אותו לשוליים. גם החוקר האמריקאי, פרופ' אוגוסטוס ריצ'רד נורטון, שעסק ברבים ממחקריו בחקר השיעים בלבנון, טען כבר בשנת 1998 שחזבאללה יסתכן באובדן משמעותי של התמיכה בו אם עקב התגרירות שלו לאחר הנסיגה תכה ישראל במטרות לבנוניות.⁶⁰ ויש עוד דוגמאות להערכות מהסוג הזה.

האם היתה הערכה מוטעית של המודיעין? אלוף (מיל') עוזי דיין, ששימש ראש המועצה לביטחון לאומי וקודם לכן סגן הרמטכ"ל, סבור שלא: "השרטוט המודיעיני ערב הנסיגה לא היה תסריט בלתי אפשרי. הוא כלל ניתוח של סך כל הגורמים, אך התסריט היותר אפוקליפטי הוצב בחזית. אינני סבור שהיתה אי הבנה מודיעינית לגבי התרחישים האפשריים בעקבות נסיגה".⁶¹ ועם זאת דיין סבור, כי "קיימת בעיה, שבאופן כללי אנו מסתכלים על אויבינו באופן, שהוא במובן מסוים פלקטי. לכולם כביכול אידיאולוגיה מסוימת ומסודרת וכולם מדברים בקול אחד".

במציאות התברר, כי מאז נסיגת ישראל פעל חזבאללה, בכמה וכמה תחומים, בצורה שקולה וזהירה יותר מכפי שחששו רבים במערכת הביטחון בישראל, וזאת יחד עם נכונות הארגון להסתכן בהליכה מדודה על הסף בייזום פעילות צבאית ספורדית נגד ישראל. הארגון נאלץ באופן ברור להתחשב בעמדות הגורמים הסובבים אותו בזירה הלבנונית ובדעת הקהל הלבנונית.

היחס של חזבאללה לצד"ל

עם נסיגת ישראל מדרום לבנון נמלטו אלפים מתושבי הדרום לתוך ישראל מאימת חזבאללה. אין ספק שחשש זה נבע מהתדמית הקיצונית-הפנאטית של חזבאללה, ומהגברת מאבק חזבאללה בצד"ל ערב הנסיגה. עשרה ימים לפני הנסיגה התייחס מזכ"ל הארגון נסראללה להצעה שהעלה מפקד צד"ל, אנטואן לחד, בדבר הישארות לוחמיו בשטח בדרום לבנון, שבו הם ינהלו אוטונומיה ואמר: "ההתנגדות תיכנס לביתו של כל סוכן ותשחט אותו במיטתו".

ואולם לאחר הנסיגה התייחס נסראללה לאמירה זו ובעצם הודה שזו היתה בגדר לוחמה פסיכולוגית מצדו: "אחינו הזדעזעו מהאמירה הזו וחששו כי תדמית חזבאללה עלולה להיזק מעט. ואולם מטרת ההצהרה שלי היתה ליצור בלבול פסיכולוגי ופחד כדי לפורר את המיליציה של לחד".⁶² באותה הזדמנות הבהיר נסראללה כי "נקמה אינה עולה על דעתנו", וכי נעשים מאמצים להשיב רכוש שנבזז בעת נסיגת ישראל לבעליו בדרום.

בהקשר זה יש להזכיר כיצד התפתחו הדברים לאחר נסיגת צד"ל ממובלעת ג'זין בראשית יוני 1999. ב-5 ביוני, יומיים לאחר השלמת נסיגת חייליו של לחד מרוב המובלעת הנוצרית, כבר בא למקום נשיא לבנון, אמיל לחוד. למעשה, כבר קודם לכן פעלו השלטונות להפיג את חשש התושבים ממעשי נקמה של חזבאללה. "הביטחון של אזור ג'זין ותושביו מאוים על-ידי הכיבוש הישראלי ונוכחות אנשי צד"ל, ולא להפך", הצהיר לחוד בדברים שפורסמו בעיתוני לבנון ב-29 במאי 1999. ראש הממשלה, סלים אל-חוס, הצהיר כי לתושבי ג'זין "אין ממה לחשוש", וכי ממשלת לבנון תמלא את מחויבותה במובלעת שהתפתה. לאחר הנסיגה מהמובלעת כ-200 אנשי צד"ל הסגירו את עצמם לשלטונות לבנון ונשפטו לעונשי מאסר קצרים יחסית. בכל מקרה, לא ידוע על מעשי אלימות ונקמה של חזבאללה בתושבי המובלעת ובאנשי צד"ל ששירתו בה.

דפוס פעולה זה חזר גם לאחר הנסיגה מדרום לבנון, שכן אז דאג חזבאללה למן הרגע הראשון להצהיר שמדובר בניצחון של הלבנונים כולם, ולא בניצחון של עדה אחת על האחרות. נסראללה הבהיר, כי בסדר היום של ארגונו לא ניצבת שאיפה להפוך את לבנון לרפובליקה שיעית.⁶³ זמן קצר לאחר מכן גם שיתף חזבאללה פעולה עם אישים נוצרים בעת הבחירות הפרלמנטריות שנערכו בספטמבר 2000. בין השאר הסכים אז הארגון, גם אם כפועל יוצא של לחץ סורי, לשיתף פעולה במחוז הבחירות של בעבדה-עאלי עם המנהיג הנוצרי הימני אלי חביקה. כזכור, חביקה (שנהרג בראשית 2002 בהתפוצץ מכוניתו), ידוע כמי ששיתף פעולה עם ישראל ולאחראי לטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה.

חזבאללה הסכים אפוא להתפשר על עקרונות ועל אידיאולוגיה, ולפעול בצוותא עם אדם שנקשר בעבר עם ישראל. באותה מערכת בחירות גם נאלץ חזבאללה לכלול ברשימתו במחוז בעלבכ-הרמל פעיל לשעבר בארגון הנוצרי "הכוחות הלבנוניים".⁶⁴

האם הארגונים הפלסטינים יפעלו?

כאמור, הערכת המודיעין שחזבאללה ישגר חוליות פלסטיניות להילחם בישראל התגשמה, ככל הידוע, פעם אחת בלבד מאז הנסיגה – ב-12 במרס 2002 – בפיגוע שביצעו שני פלסטינים ליד מצובה. על-פי המידע המפורט שבידי מערכת הביטחון, הפיגוע בוצע בתיאום עם חזבאללה, שאף סיפק לשני הפלסטינים סולם שבאמצעותו הם דילגו מעל גדר המערכת. חזבאללה שאף לכך שהפיגוע יוצא לפועל בלא השארת חותם של לבנון או של חזבאללה. אין זה מקרי אפוא ששום ארגון לא לקח על עצמו את האחריות לפיגוע ושום גורם לא ביקש את גופות שני המחבלים, שנותרו בידי ישראל.

ההתרעות על הישנות פיגועים מסוג זה נמשכו: במשך חודשי הקיץ של שנת 2002, למשל, היתה בידי המודיעין בישראל התרעה ממשית על כוונה כזו וכך גם במהלך חודש נובמבר. בשני המקרים לא בוצע לבסוף פיגוע. בידי ישראל יש מידע מודיעיני המצביע על שיתוף פעולה ועל תיאום מבצעי בין חזבאללה לארגונים פלסטינים ובהם ארגונו של אחמד ג'יבריל והג'יהאד האסלאמי.

הפער בין ההערכות והחשש בישראל לבין המציאות השוררת מאז הנסיגה ניתן להסבר בכך שבשום פנים ואופן אין להגדיר את יחס השלטון בלבנון כלפי הנוכחות הפלסטינית המזוינת במדינה – גם לפני נסיגת ישראל – כטולרנטי. בזיכרון הקולקטיבי של הלבנונים נחרטו הפלסטינים כמי שנושאים בחלק נכבד מהאחריות לאסון שהומט על המדינה עם פרוץ מלחמת האזרחים. היו לכך סימנים רבים לפני נסיגת צה"ל: למשל, בנובמבר 1999 עורר מזכ"ל הג'יהאד האסלאמי, רמזאן שלח, זעם רבתי בלבנון לאחר שהצהיר כי הארגון שבראשו הוא עומד החל לראות בדרום לבנון "חזית פתוחה" מול ישראל. למחרת הצהרתו של שלח פרסם ראש ממשלת לבנון, סלים אל-חוס הודעה יוצאת דופן, ובה צוין כי "אנו קוראים לאחינו הפלסטינים להימנע מביצוע פעולות מזוינות בדרום לבנון". רסאן תוויני, ששימש עורך העיתון הלבנוני החשוב אל-נהאר, כתב אז בתגובה לשלח, כי בפעם האחרונה שהפלסטינים ניסו "לשחרר את ירושלים" דרך דרום לבנון הסתיימה הלחימה בהרי הסניין שבעומק הלבנון. חודש לפני פרשה זו, בעקבות הודעתו המתקשרת של מזכיר הפתח בלבנון, סלטאן אבו אל-עינין, כי ארגונו הכשיר 400 לוחמים חדשים, שפט אותו (בהיעדרו) בית הדין הצבאי בביירות וגזר עליו דין מוות (גם היום מוסיף אבו אל-עינין להיות מבוקש בידי שלטונות המדינה). הארגונים הפלסטינים וחזבאללה קשובים לקונסנסוס הלבנוני סביב אי-התמיכה בארגונים הפלסטינים המקומיים.

ב-20 באוקטובר 2000 נהרגו שני פעילים פלסטינים שניסו לחדור את גדר המערכת ליד קיבוץ דן. ארגון חזבאללה, ועוד ארגונים פלסטיניים הפועלים בלבנון, הזדרזו להכחיש כל מעורבות באירוע. מזכיר הפתח, המבוקש, אף הרחיק לכת כשאמר: "אנו לא נשתמש בקלף הדרום בפעולותנו אלא במצב שבו נפתחו כל החזיתות הערביות. וכשהדבר הזה יתרחש אנו נתאם את העניין עם

שלטונות לבנון".⁶⁵ הכחשות ברורות נשמעו גם מפי ראשי ארגון הג'האד האסלאמי בלבנון ומפי מוניר אל-מקדח, שעומד בראש מיליציה פלסטינית מקומית. מובן שאין בהכחשות חזבאללה והארגונים הפלסטינים כדי להבטיח שידם לא היתה בניסיון לפגע, אך עצם ההכחשות הללו משקף הכרה של הארגונים בכך שסוג כזה של פעילות הוא הפרה בוטה של הכללים המקומיים, שקבעו השלטון המרכזי וסוריה.

ב-26 בינואר 2001 ניסו שניים מאנשי "החזית העממית – המפקדה הכללית" להסתנן לישראל באזור חוות שבעא. השניים נהרגו מאש צה"ל. התגובות הביקורתיות בלבנון על ניסיון החדירה של אנשיו של אחמד ג'יבריל – המקורב לחזבאללה ולסוריה, ועל כן ייתכן שהפעולה היתה מתואמת עם חזבאללה – היו נוקבות ונוזעמות. "אם הפלסטינים רוצים להילחם בישראל, שיצטרפו לאחייהם המנהלים את האינתיפאדה", הדגיש ראש הממשלה חרירי. בכיר בחזבאללה, מחמד רעד, המשמש ראש סיעת חזבאללה בפרלמנט, הצהיר שפעילות פלסטינית מדרום לבנון "מחייבת תיאום אסטרטגי וליבון הסוגיה (עם חזבאללה)". חבר המועצה המדינית בחזבאללה, מחמוד קמאטי, התקשר למערכות עיתונים והכחיש ידיעה שפרסמה סוכנות הידיעות הצרפתית (AFP), בה הוא צוטט כמי שמגדיר את פעולת אנשי ארגונו של ג'יבריל "לגיטימית". כותב הידיעה הודיע בתגובה שיש בידו הקלטה של הדברים.

גם במהלך ההסלמה שיזם חזבאללה בסוף מארס-תחילת אפריל 2002 הובהר קבל עם ועדה מהו יחס השלטון הלבנוני לפעילותם של גורמים פלסטינים. בכמה הזדמנויות עצרו כוחות הביטחון הלבנוניים פעילים פלסטינים שעמדו לפגוע בישראל או כאלה שפגעו בה, ולאחר מכן דווח בעיתוני ביירות על העמדתם לדין. חזבאללה עצמו הודה כי סייע בתקופה זו בסיכול פעולות "בלתי מורשות" של גורמים פלסטינים,⁶⁶ ומקור בלבנון אף סיפר על תקרית שבה פתחו אנשי חזבאללה וצבא לבנון באש זה על זה משום שכל צד חשב את האחר ללוחמים פלסטינים שהגיעו על מנת לפגוע בישראל.

זאת ועוד: באותם הימים החלו חיילי צבא לבנון לקיים סיורים מתוקשרים בכמה נקודות לאורך הגבול עם ישראל. כבר בספטמבר 2001 החלו אנשי צבא לבנון ואנשי המודיעין הלבנוני "להעלות פרופיל" לאורך הגבול, לראשונה מאז נסיגת ישראל, אלא שעד אפריל 2002 עשו זאת החיילים והסוכנים אך ורק בלבוש אזרחי. התפתחות זו העידה מעבר לכל ספק על נחישות שלטונות לבנון להתערב כדי למנוע פעילות לא מורשית – של גורמים פלסטינים בעיקר – והידרדרות לאורך הגבול. תגבור נוסף של נוכחות הצבא לאורך הגבול – אין מדובר בהכרח בתגבור מספרי, אלא בהגברת הפעילות – בוצע ביתר שאת בחודשים האחרונים כצעדי הכנה למתקפה האמריקאית בעיראק ומתוך היערכות לאפשרות שגורמים פלסטינים ינסו לבצע פעולות הזדהות עם עיראק ויגררו בכך תגובה של ישראל נגד לבנון.

פרק שלישי

מניעים ואילוצים בפעילות חזבאללה

מה הם המאיצים, הבלמים והאיזונים המופעלים על ארגון חזבאללה? במסגרת אילו אינטרסים, פרמטרים וקווים אדומים פועל הארגון? מטרת פרק זה להציג את הכוחות המשפיעים, לכאן או לכאן, על פעילות חזבאללה. חזבאללה פועל במרחב עתיר אינטרסים, לעתים סותרים ומנוגדים. כפי שהוזכר בפרק המבוא, יש נטייה לייחס לסוריה ולאיראן משקל רב מאוד, לעתים מכריע, בהחלטות הארגון. תיאור של חזבאללה כממלא אחר האינטרסים של סוריה ואיראן מוצאים גם במאמרים פובליציסטיים המתפרסמים בעיתונות הלבנונית והערבית. לפי גישה זו, כאמור, נחשב חזבאללה לגורם המבצע את הוראות טהראן ודמשק. נדמה כי לעתים ניתן למדד זה משקל מוגזם. על חזבאללה לתמרן בין האינטרסים השונים של לבנון, סוריה, איראן ושל הארגון עצמו. בנוסף מביא הארגון בחשבון את תגובתה האפשרית של ישראל.

לבנון – דעת קהל כגורם מפתח

נראה כי המרכיב המרכזי שלא ניתן לו המשקל הראוי בהערכת ההתפתחויות הוא מרכיב הזירה הפנים-לבנונית וסוגיית דעת הקהל בלבנון. חזבאללה אמנם קשוב גם לדעת הקהל הערבית בכלל, אולם הארגון מוגבל ביכולתו להיענות לדרישות דעת קהל זו. לעומת זאת, דעת הקהל המקומית היא ממד חשוב שחזבאללה אינו פועל במנותק ממנו – לא לפני הנסיגה ולא אחריה. זו כנראה הסיבה המרכזית לכך שהארגון השיעי מקפיד מאז הנסיגה "לשווק" את עצמו בלבנון כמגן העליון של האינטרס הלאומי, שמטרתו הראשונה להרתיע את ישראל מלפגוע בלבנון ובכלכלתה (ראו פירוט בפרק השביעי). הארגון גם מקפיד מדי שבוע בשבוע לפרסם עדכון של מספר ההפרות שמפרה ישראל את הריבונות הלבנונית.⁶⁷

כאמור, מעקב חזבאללה אחר רחשי דעת הקהל בלבנון לא החל לאחר הנסיגה. כך, למשל, ב-24 ביוני 1999 הפציצה ישראל, בתגובה לפעילות חזבאללה, תשתיות חשמל וגשרים בביירות. למהלך זה של ישראל נודעה השפעה על חזבאללה, שנוהר בפעולותיו. כחודשיים לאחר מכן, ב-30 באוגוסט, הזהיר סגן המזכ"ל, נעים קאסם, כי סבלנות ארגונו אוזלת וכי חזבאללה לא יבליג

לאורך זמן על פגיעה של ישראל באזרחים לבנונים. התבטאות זו התפרשה בלבנון כיוצאת דופן בסגנונה. הפרשן איברהים אל-אמין, שנחשב מקורב לחזבאללה, פרסם בעקבות הדברים מאמר פרשנות ובו הוא ציין כי הצהרותיו של קאסם הכילו "מסר פנימי בעל חשיבות רבה ביותר, והוא קשור לקריאה לפוליטיקאים, לאנשי התקשורת ולמגזר הכלכלי שלא לשכוח את ההתקפות החוזרות ונשנות הגורמות להרג ולפציעת אזרחים, ולשמור על חיות התמונה הזו על מנת שלא ייאמר שכאשר ההתנגדות נאלצת להגיב בהפגזת יישובי הצפון בטילי הקטיושה היא מבצעת בשטח פעולות בעלות אופי ורקע פוליטיים".⁶⁸ לדבריו, "נראה שבפעם הראשונה מאז תוקפנות אפריל בשנת 1996 [הכוונה למבצע 'ענבי זעם'] נאלץ חזבאללה להפנות מסר כזה", וזאת "בשל הזעזוע האמיתי" שאחז בלבנונים ב-24 ביוני 1999.

ועם זאת, חזבאללה לא פעל לאורך השנים אך ורק על-פי רחשי דעת הקהל הלבנונית. תמיכה כללית רצויה מאוד אך אינה הכרחית מבחינת הארגון. לדברי חסן נסראללה, "באשר לאמירה שלפיה על מנת שההתנגדות המזוינת תנצח ותמשיך היא זקוקה לקונסנסוס לאומי, אני אומר שהקונסנסוס הלאומי הוא טוב, הוא מחזק את ההתנגדות ומגן על ההתנגדות. אך אין הוא תנאי לקיום ההתנגדות. רבות מתנועות ההתנגדות שקמו בהיסטוריה, ואפילו בהיסטוריה המודרנית, לא זכו לקונסנסוס לאומי בארצותיהן".⁶⁹ נסראללה הזכיר, כי מאז הקמת חזבאללה בשנת 1982 ועד לשנת 1999 לא נהנתה ה"התנגדות" בלבנון מתמיכת כל הציבור. אין ספק, כי מאז נסיגת ישראל מוסיף חזבאללה להיות קשוב מאוד לדעת הקהל המקומית. עוזי דיין סבור כי מאז הנסיגה עלתה חשיבות מרכיב דעת הקהל הלבנונית:

חזבאללה לא יפעל באופן שיקומם עליו את העם הלבנוני, כלומר הוא לא יפעל נגד עמדת דעת הקהל והרחוב ולא יביא על עצמו מצב שבו הוא נתפש כאויב העם הלבנוני או יפעל בניגוד לאינטרס הפוליטי-חברתי שלו בלבנון. אחד הדברים שהנסיגה חוללה הוא, שאם תהיה מלחמה כתוצאה מפרובוקציה של חזבאללה ולבנון תיפגע קשה, האזרח הלבנוני יאמר שהוא משלם את המחיר על כך שחזבאללה רוצה לשחרר את ירושלים. מצב זה מעניק לכוחות המתונים והחיוביים בלבנון עמדה חזקה יותר. לחזבאללה יש להט אידיאולוגי אמיתי ואינטרס לדרדר את המצב הביטחוני אפילו כדי "מלחמה מוגבלת". אולם שאלת ה'טריגר' היא מאוד חשובה, משום שהאדם הרגיל בלבנון יאמר 'ראו, אין חשמל בכל לבנון כי חזבאללה התעקש לירות טילי קטיושה על יישובים ישראליים'. צריך לזכור, כי ממד הפרופורציה חשוב מאוד בשל דעת הקהל, שקובעת בסופו של דבר אם אתה מנצח או לא, משום שאין מדובר כאן במלחמה במובן הקלאסי שלה, של כיבוש שטח והשמדת אויב. זו מלחמה בעלת מרכיבים ומאמצים שונים – מדיני, צבאי, כלכלי, משפטי ומרכיב דעת הקהל. רק שילוב של כולם בתכנון ובביצוע מאפשר לחימה אפקטיבית.⁷⁰

יצוין כי דעת הקהל המקומית קובעת לחזבאללה במידה לא מבוטלת גם את אפיקי הפעולה מול ישראל. עד כה היו לכך השלכות חשובות מאוד על שיתוף הפעולה בין חזבאללה לארגונים הפלסטינים הפועלים בלבנון. היחס בלבנון כלפי הפליטים הפלסטינים הוא הגרוע ביותר מבחינת היחס שהפלסטינים זוכים לו בכל מדינות ערב. ב"נראטיב" הלבנוני, הפלסטינים מילאו תפקיד מרכזי בהמטת החורבן על המדינה בדמות מלחמת האזרחים הקשה, ולבנון אינה מוכנה לשלם עוד מחיר כלשהו למען הפלסטינים. כזכור, האוכלוסייה הלבנונית שנפגעה במידה הרבה ביותר מהפעילות הצבאית הפלסטינית נגד ישראל מדרום לבנון עד שנת 1982 היתה האוכלוסייה השיעית. סבלה של אוכלוסיה זו מהנוכחות הפלסטינית בדרום לבנון היה כה רב, שעם פלישת צה"ל ביוני 1982 התקבלו החיילים הישראליים במטחי אורז.

הערכת ישראל ערב הנסיגה גרסה כי חזבאללה עתיד להפעיל באופן אינטנסיבי את הארגונים הפלסטינים בעקבות הנסיגה החד-צדדית. הערכה זו נשענה על מידע מודיעיני שהגיע לידי ישראל, ולפיו החל חזבאללה לארגן מחדש את הארגונים הפלסטינים בלבנון. לדברי מקור ישראלי המעורה בנושא,⁷¹ ההערכה התבססה על "התעוררות מודיעינית" שהצביעה על ניסיון ברור של חזבאללה לארגן גורמים פלסטינים בלבנון ולהכשירם לאפשרות לתקוף את ישראל. לדברי המקור, "כתוצאה מהתעוררות מודיעינית זו, אנחנו נכנסו להתעניינות מאוד גדולה בנושא. התברר כי מדובר בחורבות של ארגונים". המידע המודיעיני תאם את הערכת אמ"ן את האינטרס הסורי והאיראני ככזה המחייב את המשך הפעילות המזוינת בגבול הצפון. לדברי טימור גוקסל, דובר יוניפי"ל, "בעניין זה אנחנו אמרנו לכולם כי לפלסטינים בלבנון לא תהיה החירות לפעול כך, ושהעניינים פשוט לא עובדים בצורה הזו. ניסינו להסביר שחזבאללה לא יכול לגרום להתנכרות כלפיו מצד האוכלוסיה".

ישראל – מרתיעה ומאוימת

חזבאללה מכיר הכרה מלאה במגבלות כוחו, בייחוד מול ישראל, אף שמאז נסיגת צה"ל חל שיפור ביכולותיו. להערכת תגובת ישראל על כל פעולה צבאית נגדה יש משקל רב, משום שחזבאללה, חרף נכונותו לבצע הליכה על הסף, אינו מעוניין בתגובה ישראלית קשה נגד לבנון. מזכ"ל הארגון, נסראללה, התייחס לסוגיה זו ואמר: "אין לנו אשליות. אנו מכירים טוב מאוד את המגבלות ואת העוצמה שלנו... איננו טוענים שיש לנו צבא במובן הקלאסי ואיננו טוענים שאנו מסוגלים למנוע מהישראלים לפרוץ את הגבולות. ואולם ביכולתי להבטיח שכל התקפה ישראלית על לבנון לא תהיה כמו אלה של 1982, 1993 ו-1996. כמובן שהיכולות שלנו הן חזקות וטובות בהרבה מבעבר".⁷² "בסופו של דבר", אומר טימור גוקסל: "חזבאללה הוא שיצטרך לשרוד בלבנון". גוקסל קובע בנחרצות, כי הערכת המודיעין הישראלי בנושא הנסיגה מדרום לבנון לא התגשמה עקב חוסר הבנה בסיסי של כללי המשחק המקומיים:

במהלך השנים התברר כי המודיעין הישראלי יודע בעצם היכן כל אחד בחזבאללה מתגורר בדרום לבנון, כולל את מספרי הבית שלהם. אבל מידע הוא דבר אחד והבנת המצב לאשורו ולעומקו הוא עניין אחר לגמרי. במהלך השנים התברר לכולם, חוץ מלכמה אנשים בישראל, כי הארגון השתנה ובמרבית המקרים הוא שמקבל את ההחלטות. נכון, חזבאללה בהחלט מטה אוזן קשבת לתגובות מאיראן ומסוריה, אך הם גם הוכיחו פעם אחר פעם שהם מחליטים בעצמם.⁷³

סוריה – שמירת האינטרסים על-ידי שליח

האם מספר הפיגועים שבוצעו בגבול הצפון מאז הנסיגה – כאלה שמתבצעים אחת לכמה חודשים, בדרך כלל בהר דב – תואם את האינטרסים של סוריה ושל איראן? אי-הבהירות בתשובה לשאלה זו נובעת מקושי לאבחן באופן ברור ומובהק את האינטרסים של שתי המדינות, בין השאר בשל קיומם של גורמי כוח שונים בכל אחת מהמדינות. מחד גיסא, לסוריה יש אינטרס למנוע רגיעה מוחלטת בגבולה הצפוני של ישראל כדי שהדבר ישמש תזכורת כלשהי לכך שסוריה אינה זונחת את תביעתה לקבל חזרה לידיה את רמת הגולן. מאידך גיסא, "תזכורת" בוטה מדי, שתגרום להרג בצד הישראלי של הגבול, כך שישראל לא תוכל להבליג עליו, לא ישרת בשלב זה את האינטרס של סוריה, וזה משני טעמים עיקריים:

ראשית, סוריה מודעת לעליונותה הצבאית הבולטת של ישראל ולכן אין היא מעוניינת להיקלע לעימות ישיר אתה. לפיכך מאז נסיגת צה"ל החליטה סוריה להבליג בשתי הפעמים שבהן השמידה ישראל תחנות מכ"ם של צבא סוריה בלבנון, בתגובה לפעילות חזבאללה בהר דב. מבחינה זאת נוח יותר לסוריה שאת ה"תזכורת" לדרישתה לנסיגת ישראל מרמת הגולן יבצע חזבאללה. לאחר השמדת המכ"ם השני, בסוף יוני 2001, חזבאללה הוא שהגיב על הפעולה הישראלית, ולא סוריה. שנית, פגיעה של ישראל בלבנון, בתגובה על פעילות נגד ישראל מעברו הלבנוני של הגבול, אינה רצויה לסוריה, וכנראה גם לא לשאר הצדדים המעורבים בזירה, שכן לסוריה יש אינטרס בהגנה על כלכלת לבנון, בין השאר משום שכיום מתפרנסים מאות אלפי פועלים סורים מעבודות בלבנון. לסוריה אין עניין בחזרת הפועלים האלה לתחומה, שם הם יהיו צפויים להחרף את מצב האבטלה. בנוסף, לאחר עלייתו לשלטון פתח נשיא סוריה, בשאר אל-אסד, בתהליך של "תיקון" היחסים בין סוריה ללבנון. נשיא סוריה מודע לצורך לבצע רפורמה מסוימת ביחסים עם לבנון משום שעליו להסות את הדרישה הקיימת בתוך לבנון לסיום הנוכחות הצבאית הסורית במדינה, שנמשכת מאז 1976. סוריה, כזכור, נמנעה במשך השנים מלפתוח שגרירות בלבנון, והנשיא חאפז אל-אסד נמנע לכל אורך שלטונו מלבקר בבירת לבנון. בנו, בשאר, אמנם לא חנך שגרירות של סוריה בבירת לבנון, אולם הוא בא לביקור בבירות בראשית שנת 2002 – צעד שנתפס כהכרה גדולה יותר של סוריה בלבנון העצמאית. הקרבתה של לבנון על מזבח האינטרס של סוריה תזיק לתהליך זה,

במובן זה שבהחלט יהיו בלבנון מי שיטילו על סוריה את האשמה לכל פגיעה במדינה. פעילות חזבאללה וההצטיירות בדעת הקהל המקומית והערבית כמנהיג הנאבק על עקרונותיו ומסייע למאבק הפלסטיני רצויים מבחינתו של נשיא סוריה. ועם זאת, קשה לאבחן בדיוק עד כמה אסד הבן נגרר אחר הרטוריקה הפאן-ערבית שלו-עצמו ובאיזו מידה היא משרתת אותו ואת סוריה. כך, למשל, טען מקור בריטי בכיר, כי בביקורו של נשיא סוריה בלונדון, בדצמבר 2002, פנה ראש ממשלת בריטניה, טוני בלייר, אל אסד בבקשה "למתן" את התבטאויותיו האוהדות כלפי חזבאללה. אסד, ציין אותו מקור בכיר, השיב שאין הוא יכול להרשות לעצמו לעשות זאת. את הסיבה המרכזית לכך אפשר כנראה למצוא בהתבטאות פומבית של אסד, שהצהיר כי עמדותיה של סוריה נגזרות מנטיית "הרחוב הערבי".⁷⁴

נוכח מצב מורכב זה נהנה חזבאללה ממרחב תמרון מול סוריה. דוגמה לכך שחזבאללה ניצל באופן המרבי – כך לפחות הרושם שנוצר – את מרחב התמרון שלו כלפי סוריה היא פיגוע שאירע ב-30 בדצמבר 1999. ביום ההוא שילח חזבאללה, לראשונה לאחר כמה שנים, מחבל מתאבד לפוצץ את רכבו הממולכד על שיירת צה"ל בעיירה קליעה שבדרום לבנון. המכונית, שהיתה נהוגה בידי עמאר חוסין חמוד, יליד 1979 מהכפר דבין שבמחוז מרג' עיון, הכילה כמאה קילוגרם חומרי נפץ. בשל טעות חישוב של הנהג התפוצצה המכונית בעת ששיירת צה"ל נהנתה ממחסה של מעקה בטיחות מבוצר שהיה במקום ועל כן לא נהרג איש. מאוחר יותר סיפר נסראללה, כי הוא עצמו בירך את חמוד לפני יציאתו למשימה. חשיבות האירוע היתה בכך שהפעולה יוצאת הדופן בוצעה ערב חידוש שיחות השלום בין ישראל לסוריה בארצות-הברית, בהשתתפות ראש ממשלת ישראל, אהוד ברק, ושר החוץ של סוריה, פארוק אל-שרע, שלא נפגשו עד אז במסגרת התהליך המדיני בין שתי המדינות.

אין ספק שחזבאללה ביצע את הפיגוע כניסיון, אולי אחרון מבחינתו, לשבש את השיחות: לו היה הפיגוע "מצליח" היה לכך פוטנציאל להסלמה בזירה הצפונית והשפעה על חידוש השיחות. הסורים היו מודעים לכך, ולדברי מקור ישראלי, בפגישה של ועדת המעקב אחר הבנות מבצע "ענבי זעם", שהתכנסה בנקורה, הביע נציג סוריה, גנרל עדנאן בלול, מורת רוח באוזני שאר הנציגים (כולל הישראלים) מהפיגוע שביצע חזבאללה.

איראן – המניע האידיאולוגי והחומרי

גורם חשוב אחר ב"סביבת העבודה" של חזבאללה הוא בלא ספק איראן. איראן, באמצעות "משמרות המהפכה" – מעין צבא נוסף שהוקם לאחר המהפכה האסלאמית, במקביל לצבא האיראני, ושנחשב למקצועי יותר ונאמן יותר לממסד הדתי השמרני – שימשה הכוח הדוחף המרכזי בהקמת חזבאללה לאחר פלישת ישראל ללבנון בשנת 1982. הרפובליקה האסלאמית היא שסיפקה לארגון השיעי המתגבש הן את הסיוע הלוגיסטי והן את המעטפת האידיאולוגית המאפיינת

את חזבאללה עד היום (כגון אידיאולוגיית "המדוכאים עלי אדמות", שאומצה קודם לכן בידי מנהיג המהפכה האסלאמית רוחאללה חומייני). את התפתחותו במשך השנים לכדי כוח מיומן ובעל אמצעי לחימה מתוחכמים חייב חזבאללה בעיקר לאיראן, ואף שבשנה שעברה החלה גם סוריה לספק קטיושות לחזבאללה, איראן היתה ונותרה המקור העיקרי לאמצעי הלחימה שחזבאללה מחזיק בידיו, ואלה הרי ה"כלים" שהפכו את הארגון לכוח בעל הרתעה שיש להתחשב בו. הקטיושות והרקטות ארוכות הטווח שהועברו מאיראן ללבנון הן חוד החנית האסטרטגית של חזבאללה מול ישראל. עם זאת, לפי המידע שבידי ישראל, הרקטות ארוכות הטווח שהועברו מאיראן ללבנון נותרו בידי אנשי "משמרות המהפכה" ולא הועברו ישירות לידי חזבאללה.

במשך השנים, וכך גם לאחר הנסיגה, הועברו אמצעי הלחימה מאיראן לחזבאללה במטוסים שנחתו בדמשק. מובן אפוא שבלא הסיוע של סוריה ואיראן, חזבאללה לעולם לא היה יכול להגיע למעמדו הנוכחי. במובנים רבים הארגון חייב את עצם קיומו לסוריה ולאיראן. במישור האידיאולוגי חזבאללה הוא תוצר של מדיניות "ייצוא המהפכה" שנקטה איראן החל בשנת 1979. בהשקפה האיראנית הארגון השיעי הוא התוצר המוצלח ביותר של מדיניות זו, ובמובנים רבים כנראה שגם ההצלחה היחידה. השיעים, יש לזכור, הם היום העדה הגדולה ביותר בלבנון, וחזבאללה הוא בעצם דריסת רגל איראנית בקרב האוכלוסייה הזאת. מהבחינה הצבאית הצליח חזבאללה להתבסס ככוח בעל עוצמה לא מבוטלת מול גבולה הצפוני של מדינת ישראל. בשולי הדברים ראוי להזכיר, כי אין להתייחס לעולם השיעי כאל מקשה אחת. אבחנה זו חלה גם על השיעים באיראן והשיעים בלבנון, שנבדלים מבחינה אתנית, תרבותית ופוליטית. הסמכות השיעית העליונה בלבנון, איתאללה מחמד חוסיין פדלאלה, שמתואר עדיין לעתים – כנראה שלא בצדק – כמנהיג הרוחני הרשמי של חזבאללה, אף נמנע מלבקר באיראן זה כמה שנים.

בראיון שהעניק בסוף ינואר 2003 האשים פדלאלה בפומבי את איראן וחזבאללה בניסיון לפגוע במעמדו בלבנון, בהסבירו כי "חוגים מסוימים בתוך ומחוץ לאיראן" אינם מרגישים בנוח נוכח עליית סמכות דתית שיעית מחוץ למדינה השיעית איראן, וכי בחזבאללה הוחלט לתמוך בעניין זה באיראן. ועל כן, ציין פדלאלה, מנהלים גורמים בלבנון "רצח אופי" נגדו ואף יש שהגדירו אותו כמי שסטה מדרך השיעה.⁷⁵

על אף האמור לעיל, יכולתו של המשטר בטהראן להפעיל את חזבאללה כ"כלי איראני" היא מוגבלת. מדיניותה הרשמית של איראן כלפי ישראל מוסיפה להיות מדיניות של אי-הכרה בזכות קיומה ודרישה לכונן בכל שטחי ישראל את המדינה הפלסטינית, ולפיכך כינון הסכמים מדיניים בין ישראל לשכנותיה לא יעלה בקנה אחד עם האינטרס של איראן, שעשויה למצוא את עצמה מבודדת במקרה של כינון הסכמי שלום בין ישראל לסוריה ולבנון. ואולם האם ההפך מכך – כלומר התנגשות צבאית בין ישראל לשתי שכנותיה הצפוניות – הוא תרחיש רצוי מבחינת איראן? בשלב זה נראה שהתשובה לכך היא שלילית.

זו, בין השאר, הסיבה לכך שאיראן הפעילה באפריל 2002 השפעה מרסנת על חזבאללה: שר החוץ של איראן, כמאל חראזי בא לביירות והצהיר, נוכח הסלמה שיזם חזבאללה, שאסור לספק לישראל תירוצים לתקוף את סוריה ולבנון. אבל התמונה מורכבת, משום שאף-על-פי שחראזי מילא תפקיד מרסן, ערב ההסלמה איראן היא שעודדה את חזבאללה לפעול. ועוד יש לציין, כי הצהרותיו של חראזי גררו ביקורת כלפיו בתקשורת האיראנית, אך גם אהדה ותמיכה, מה שמוכיח כי גם נושא התמיכה בחזבאללה, לפחות במידה מסוימת, כלול במאבק המתחולל באיראן בשנים האחרונות בין הגוש השמרני לגוש הרפורמיסטי. אלא שהקשר בין חזבאללה לאיראן מתבצע ישירות בין הארגון לבין ראשי הממסד השמרני, וגורמים רשמיים בישראל אף טוענים לקיומו של "ערוץ ישיר" בין מזכ"ל חזבאללה, נסראללה, לבין המנהיג הרוחני של איראן, עלי חמנאי.

פרק רביעי

לאחר הנסיגה - ארבעה אירועים מעצבים

אופי הפעילות של חזבאללה ודפוסיה הושפעו ואף נקבעו על-ידי התפתחויות אזוריות – מדיניות וצבאיות – שאפשר להגדירן צומתי השפעה. מאז נסיגת ישראל מדרום לבנון עבר חזבאללה ארבעה צומתי השפעה חשובים כאלה: חילופי השלטון בסוריה – מותו של הנשיא חאפז אל-אסד ומינוי בנו לנשיא; מינוי ראש ממשלה חדש ללבנון – רפיק אל-חרירי באוקטובר 2000; פרוץ האינתיפאדה השנייה של הפלסטינים – ספטמבר 2000; קריסת מגדלי התאומים בפיגוע טרור ב-11 בספטמבר 2001. בפרק זה יוצגו וינותחו השפעתם של ארבעה אירועים אלה על פעילותו של חזבאללה.

חילופי השלטון בסוריה

שבועיים לאחר שהושלמה נסיגת ישראל מלבנון נפטר נשיא סוריה חאפז אל-אסד והוא בן שבעים שנה. לאחר ששלט בסוריה שלושה עשורים ביד רמה – לעתים ביד ברזל – הצליח אסד להוריש בצורה חלקה את השלטון לבנו, בשאר אל-אסד, וזה הושבע לנשיא סוריה ב-17 ביולי 2002 לאחר משאל עם שבו הוא זכה לתמיכה של 97.26 אחוזים. מותו של אסד האב והעברת השלטון לאסד הבן הם צומת חשוב לאחר נסיגת צה"ל. באופן טבעי יזדקק הנשיא החדש לשנים רבות כדי לבסס את מידת הסמכות שממנה נהנה אביו במשך שלושים שנות שלטונו.

בעצרת זיכרון לזכרו של אסד, בהשתתפות מזכ"ל חזבאללה, נסראללה, אמר מנהיג הארגון הלבנוני כי מעולם לא זכה לפגוש את הנשיא המנוח. לעומת זאת, הקשר בין נסראללה לאסד הבן קרוב הרבה יותר. שני האישים נפגשו כמה פעמים לפני עלותו של בשאר אל-אסד לשלטון, כשהלה החזיק ב"תיק הלבנוני" שהועבר לטיפולו בשנת 1999 מידיו של סגן נשיא סוריה, חדאם. גם לאחר שנתמנה לנשיא סוריה קיבל אסד בדמשק את נסראללה. על-פי המידע שבידי ישראל, השניים נפגשים כמה פעמים בשנה. נסראללה זוכה לקבלות פנים חמות בדמשק, ואסד מעריך אותו מאוד.⁷⁶ בדיקה שנעשתה באמ"ן באביב 2002 אף העלתה, שלאחר רוב הפגישות האלה גילה

חזבאללה פעלתנות מבצעית דווקא, ולא איפוק.

אין ספק שחילופי השלטון בסוריה השפיעו על התנהלות חזבאללה מול ישראל. אסד הבן התגלה לאחר עלותו לשלטון כנוקט רטוריקה חריפה ביותר נגד ישראל – קשה בהרבה מזו שנקט אביו וקשה עוד יותר לעומת התדמית שיוחסה לו בישראל ובמערב טרם עלותו לשלטון.⁷⁷ עובדה זו אינה נעלמת, כמובן, מעיני חזבאללה. סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, קבע בעניין זה:

אמריקה וישראל סמכו על שינוי במדיניות סוריה לאחר מותו של הנשיא חאפז אל-אסד, ואולם הנשיא, הד"ר בשאר אל-אסד, שמר על העקרונות הקבועים ועל ההמשכיות שלהם. הוא אף חיזק את עניינו בהתנגדות הלבנונית והפלסטינית כזכות לגיטימית, והגן עליהן מפני הגזענות הציונית בחשובים שבכינוסים הערביים והבינלאומיים.⁷⁸

עמדתו התומכת והאוהדת של אסד הבן כלפי חזבאללה וכלפי הארגונים הפלסטינים הפועלים נגד ישראל הפתיעה בפומביותה. לאסד האב נוצר במשך השנים דימוי של אדם מאופק וחשדן כלפי סביבתו, ואילו בנו נוהג פתיחות רבה יותר כלפי הגורמים שאביו נהג להתייחס אליהם כאל מכשירים לקידום האינטרסים של סוריה. ראשי חזבאללה חשים בכך, כפי שעולה מדבריו של נעים קאסם.

בהזדמנות אחרת, בראיון שראה אור בראשית יוני 2002 ביומון הביירותי "אל-ספיר", סיפר סגן מזכ"ל חזבאללה, כי נשיא סוריה סייע לארגונו במאמצים הדיפלומטיים מול ירדן על מנת להביא לשחרור שלושה מאנשי הארגון שנתפסו בידי המודיעין הירדני בעת שניסו להבריח טילי קטיושה לגדה המערבית. השלושה חדרו לירדן כשנה קודם לכן מלבנון דרך סוריה. מדובר היה בחוליה החשובה ביותר של חזבאללה שנתפסה מעולם. כמה שבועות לפני כן הגיע לידיה של ישראל מידע המצביע על כך שלראשונה העבירה סוריה לחזבאללה רקטות.⁷⁹ גורמי מודיעין וביטחון בישראל גורסים, כאמור, כי כמה מאות הרקטות ארוכות הטווח שמחזיק הארגון, נמצאות בשליטה ישירה של האיראנים בלבנון. מצטיירת, אפוא, תמונה של חיזוק הגיבוי הסורי לחזבאללה באופן שלא היה ידוע כמותו בעבר.

אם כן, מה יחסו של נשיא סוריה כלפי פעילות חזבאללה בחוות שבעא? את דעתו הברורה בעניין הזה הביע בשאר אל-אסד בראיון מפורט שפורסם כמה חודשים לאחר נסיגת צה"ל.⁸⁰ בתשובה לשאלת המראיין, שביקש לדעת האם סוריה תומכת בפעולות צבאיות לשם החזרת חוות שבעא, השיב בשאר אל-אסד: "שעל אחד של אדמה כמוהו כקילומטר וכמוהו כאלף קילומטר. הכל אדמה כבושה... האדמה היא עניין של כבוד ולא עניין של מטרים". האם את חוות שבעא יש להחזיר "באמצעות דיפלומטיה או התנגדות?", הקשה המראיין. "למה הכוונה בדיפלומטיה?", השיב אסד. בהסבירו כי התכוון למועצת הביטחון או למדינות בעלות השפעה נענה המראיין על-ידי אסד בדברים האלה:

האם ראית שהדיפלומטיה השיבה את דרום לבנון? ביכולתנו להשיב [על שאלת המראיין] באמצעות השאלה הזו ואנו משאירים את התשובה לשאלה הזו להתנגדות. ההתנגדות היא שקבעה את המסלול ואת האמת או את הטעות שבתשובות. אנו בסוריה איננו רוצים להיכנס לדיון בנוגע לתשובה ולדבר בחסדה או בשבטה. אנו משאירים את הנושא למציאות. המציאות הוכיחה דבר-מה מוגדר. איננו יודעים האם המציאות בעתיד תוכיח משהו אחר. מי שמסוגלת לקרוא יותר מכל את המציאות הזו היא ההתנגדות הלבנונית. וכמובן, בתוספת תמיכת הרחוב הלבנוני, משום שההתנגדות ללא תמיכת הרחוב הלבנוני אינה יכולה לבצע שום פעולה ותהיה תמיכת המדינות אשר תהיה. הרחוב הלבנוני נותר היסוד. והרחוב הלבנוני תמך בהתנגדות והראיה לכך היא התוצאה, והתוצאה היא השחרור שהתרחש.⁸¹

מהדברים עולה בבירור שאסד תומך במוצהר בפעילות המזוינת של חזבאללה בגזרת חוות שבעא, והוא מעניק לארגון גיבוי לפעול על-פי שיקול דעתו העצמאי. בנוסף סבור אסד, שעל פעילות חזבאללה להתבצע בזיקה לרחשי לבו של הציבור הלבנוני, וזהו היבט חשוב. אין ספק שבעקבות חילופי הדורות בדמשק בכלל והצהרות דוגמת זו של אסד בפרט, הרשו לעצמם ראשי חזבאללה לבצע הערכה מחודשת בעניין מרחב התמרון שלהם אל מול ה"שחקן" הסורי החדש.

אלא שכמו בכל זירה, גם בזירה הסורית פועלים "שחקני משנה", שחשיבותם והשפעתם עולות עקב היחלשות השליט שבראש המדינה. ובשנתיים האחרונות הופיעו כמה אינדיקציות לכך שאחדים מ"שחקני משנה" אלה אינם מרוצים מהתנהלות העניינים בציר דמשק-חזבאללה. ב-30 באוקטובר 2001 דיווח הדיילי סטאר בבירות על מתיחות ביחסי סוריה עם חזבאללה נוכח הפגנת עצמאות של הארגון. בדיווח, שנשמך על מקור המקורב כביכול לחזבאללה, נאמר שחילוקי הדעות בין האישים בארגון המקורבים לדמשק לבין עמיתיהם המקורבים יותר לאיראן הפכו גלויים יותר. רמז אפשרי גלוי לניסיון סורי פומבי לרסן את חזבאללה ניתן בסוף דצמבר 2001, אז הצהיר שר החוץ של סוריה, פארוק א-שרע, כי במלחמתה בישראל "ההתנגדות אינה יכולה להמשיך בלי סוף להציב אתגרים [לפני אחרים] – ישנן גם תקופות של מנוחה ורגיעה". א-שרע אמנם הדגיש בהמשך דבריו כי אין הוא מדבר על "לפרק את ההתנגדות" – צעד שיהיה לטענתו "טעות גדולה" – אולם נראה כי ההצהרה כוונה בעיקר כלפי חזבאללה.⁸² בכל מקרה, אם כוונתו של שר החוץ של סוריה היתה להפעיל השפעה מרסנת על חזבאללה, הרי הניסיון זכה להצלחה חלקית, אם בכלל. פחות מחודש לאחר הצהרתו של א-שרע פעל חזבאללה בהר-דב, פעולה שהסתיימה בלא נפגעים לישראל.

באפריל 2002, בעוד חזבאללה מסלים את פעילותו בחוות שבעא, דאג מקור סורי בכיר להדליף לעיתונות הלבנונית שגם לפעילות חזבאללה בגזרה זו יש גבולות ופרמטרים מוגדרים, שאין לחרוג מהם. בישראל העריכו, שהמקור הסורי היה ראש המודיעין הסורי בלבנון, גנרל ראזי כנעאן,

ששימש בתפקידו רבה השפעה מאז שנת 1982 והיה במשך השנים לאחד האישים המשפיעים בלבנון. סוריה התערבה אז ופנתה למזכ"ל חזבאללה בדרישה להיזהר בפעולותיו נגד ישראל כדי לא לגרום לה לתקוף בחזית הצפונית. מקורות בחזבאללה הודו, כי ההתערבות הסורית גרמה לנסראללה להצהיר, בין השאר, כי ארגונו יכבד את "הקו הכחול"⁸³. לדברי ראש אמ"ן לשעבר, עמוס מלכא, "אם הם (חזבאללה) יבינו שעכשיו הם צריכים ללכת כנגד סוריה, הם יודעים שבסופו של יום סוריה תצא במהלך שיבלום אותם, תשים להם אור אדום ויכול להיות שגם תוציא להם כרטיס צהוב. וסוריה הוציאה להם כרטיס צהוב פעמיים בשנתיים-שלוש האחרונות... במקום מסוים היא אמרה 'עד כאן'... בטון של הנחיה"⁸⁴.

לידי ישראל הגיעו במהלך שנת 2002 אינדיקציות מפורשות יותר לכך שכנעאן ואנשיו אינם שבעי רצון מעצמאות היתר שמגלה חזבאללה. בעבר, כשהיתה דמשק מעוניינת להעביר "מסרי אכוונה" לחזבאללה, נהגו כנעאן ואנשיו לערוך סבבי פגישות עם הגורמים בלבנון הנוגעים בדבר. ואולם לאחר הסלמת פעילות חזבאללה באפריל 2002 בהר דב לא היה אפשר להצביע על תכונה כזו. אפשר שהדבר נבע מפתיחת ערוץ ההידברות הישיר (יחסית) בין בשאר אל-אסד לבין נסראללה. עם או בלי קשר לכך, בראשית אוקטובר 2002 נודע על החזרתו של הגנרל כנעאן לדמשק ומינויו לתפקיד ראש מינהלת הביטחון הפוליטי במקומו של עדנאן בדר חסן. ב-9 באוקטובר נפגש כנעאן לפגישות פרידה מתוקשרות עם כל ראשי הממשל הלבנוני. יורשו של כנעאן בתפקיד, רסתום רואלה, יזדקק כנראה לתקופה ארוכה כדי לבסס את מידת ההשפעה והדומיננטיות שהיתה לקודמו במשך שנים כה רבות.

פעילות חזבאללה מאפשרת לארגון לשמור על רלוונטיות גם לאחר שרוב תפקידו הצבאי בדרום לבנון מוצה. עבור סוריה מדובר במנוף לחץ על ישראל, שכאמור נועד בין השאר להזכיר לה כי דמשק לא זנחה את דרישתה לנסיגה ישראלית מרמת הגולן. מבחינה מסוימת הפך בשנים האחרונות הקשר בין חזבאללה לסוריה לקשר של תלות הדדית. סוריה נאלצת בשנים האחרונות להתמודד עם תופעה חדשה יחסית – דרישות המושמעות בלבנון בפומבי להסגת אלפי החיילים הסורים הפרוסים בלבנון מאז שנת 1976. הדרישה באה בעיקר מכיונם של גורמים במחנה הנוצרי, שאחד מכלי הביטוי העיקריים שלו הוא העיתון אל-נהאר, שנחשב לאחד הוותיקים והנפוצים במדינה.

עורך העיתון, ג'בראן תוויני, היה הראשון שהעז, במארכ 2000, להפנות בעמוד הראשון של עיתונו מכתב פתוח לבשאר אל-אסד (שעדיין לא היה נשיא), ובו הוא מציין שהעם הלבנוני רוצה שסוריה תעזוב את לבנון. תוויני כתב כי בלבנון "יש הסבורים שסוריה היא היריב והאויב", והוסיף גם לאחר מכן למתוח ביקורת על סוריה באין-ספור מאמרים פרי עטו. בעבר היתה מתיחת ביקורת פומבית על סוריה בלתי אפשרית, ובמקרים מסוימים היא עלתה לכותב בחייו – דוגמת העיתונאי סלים אל-לזי שנחטף בשנת 1980 ונרצח. ביקורתם של תוויני ואחרים על סוריה רק

גברה בעקבות נסיגת ישראל, שבעקבותיה היתה סוריה לכוח הזר היחיד בלבנון (כזכור, אחת הטענות המסורתיות היתה שהכוחות הסוריים נועדו להגן על לבנון מפני ישראל). דוגמה הפוכה היא זו של השבועון אל-אֶנְתֶּקָאד (הפרו-סורי) – ביטאונו הרשמי של חזבאללה,⁸⁵ ששלטונו של בשאר אל-אסד נתן את אישורו להפצתו בתוך סוריה.

בצד פעולות הרתעה שנוקט השלטון הלבנוני נגד החוגים המתנגדים לסוריה – באוגוסט 2001, למשל, עצרה לבנון כמה מאות פעילים נוצרים, ששוחררו ברובם – נוקט הנשיא הסורי צעדים פייסניים כלפי לבנון. בראשית מארס 2002 ביקר נשיא סוריה בביירות. כאמור, זה היה ביקור ראשון של נשיא סוריה בלבנון מאז ינואר 1975, אז נפגש חאפז אל-אסד עם עמיתו וידידו הלבנוני הוותיק סלימאן פרנג'יה בעיירה שתורא. מהלכי הפיוס הסורים נמשכו גם לאחר מכן.

ומהי עמדת חזבאללה בנושא הנוכחות הסורית? "אנו מדגישים כי סוריה בלבנון היא כוח שתומך בעמדה הלבנונית המתנגדת לכיבוש הישראלי ולשאיפות הישראליות, והדבר הזה הוא מספיק עבורנו כדי להצדיק את הנוכחות הסורית בלבנון" – דברי יו"ר סיעת חזבאללה בפרלמנט.⁸⁶ מהדברים עולה כי תמיכת חזבאללה בנוכחות הסורית בלבנון תלויה בהמשך תמיכת סוריה בפעילות הצבאית של הארגון. ועם זה, התלות של חזבאללה בסוריה עדיין גדולה לאין שיעור מתלותה של סוריה בארגון. אם נוכחותה והשפעתה של סוריה בלבנון ייחלשו באופן ניכר, משמעות הדבר עשויה להיות פריסת צבא לבנון בדרום המדינה ופגיעה במעמדו של חזבאללה ככוח הכמעט בלעדי שם,⁸⁷ וזהו רק היבט אחד מני רבים, ובראשם תלות משמעותית של חזבאללה בסוריה כנתיב לאספקת נשק מאיראן ולעתים גם כמקור נשק. כלומר, אף שהמשך תמיכת חזבאללה בנוכחות הסורית חשוב לדמשק, לתמיכת סוריה בחזבאללה יש חשיבות מכרעת וקיומית להמשך דרכו וקיומו של חזבאללה כתנועת התנגדות.

בינתיים חלה התפתחות נוספת ביחסים בין סוריה לחזבאללה: בחודשים האחרונים, ככל שנמשכו ההכנות האמריקאיות למערכה הצבאית נגד עיראק, החל תהליך של שיתוף פעולה ותיאום צבאי בין צבאות סוריה ולבנון, לחזבאללה. גורם צבאי ישראלי בכיר ציין כי שיתוף הפעולה שהתקם בין שלושת הגורמים הללו הינו יוצא דופן וכי הדבר אף מאפשר לצבא סוריה לשנות את דפוסי ההיערכות הצבאיים שלו. הגורם הבכיר ציין כי מבחינתה של ישראל, אין לראות בהתפתחות זו משום דבר שלילי בהכרח.⁸⁸

כן ראוי לציין, שנוכחות צבא סוריה בלבנון מהווה גם גורם מייצב ומרתיע, שמעניק גיבוי חזק ומרתיע לשלטון המרכזי בביירות. מדובר אפוא באחד הגורמים המבדילים את המציאות בלבנון מהמציאות ששררה במדינה בראשית שנות השבעים, שאז נתפס השלטון המרכזי כחלש וחסר הרתעה – דבר שאפשר לפלסטינים להעתיק את מושבם מירדן ללבנון ולפעול מדרום לבנון נגד ישראל בקלות יחסית.

עלייתו של רפיק אל-חרירי

עם היוודע תוצאות הבחירות שנערכו בלבנון בספטמבר 2000 לפרלמנט המקומי התברר כי ראש הממשלה, סלים אל-חוס, נחל תבוסה. אל-חוס עצמו, שהתמנה לתפקידו בסוף שנת 1998, נשאר מחוץ לפרלמנט. בסוף אוקטובר הוכרזה בביירות הממשלה החדשה, בראשותו של המיליארדר רפיק אל-חרירי. "אנו אומרים לאזרחים בלבנון שהממשלה הזו תנסה לפתור את בעיותיהם", אמר חרירי מיד לאחר חזרתו ללשכת ראש הממשלה, שהיתה מוכרת לו כבר מכהונתו הראשונה בתפקיד בשנים 1992-1998. בניגוד מסוים לתפיסה המקובלת, שממשלת לבנון היא "ממשלת בובות" וראש הממשלה הוא "מריונטה סורית", מסתבר, שוב, שלראש הממשלה יש השפעה לא מבוטלת, גם אם מוגבלת, בצלה של סוריה.

אל-חוס, שקולו כמעט שאינו נשמע היום בזירה הפנים-לבנונית, היה פרו-סורי מובהק ותמיכתו ב"התנגדות" היתה פומבית ועזה. הוא והנשיא אמיל לחוד – שהתמנה לתפקידו בסוף 1998 לאחר ששימש מפקד צבא לבנון ושנחשב גם הוא אישיות המקורבת מאוד לדמשק – העניקו לחזבאללה גיבוי פומבי חסר תקדים. חזבאללה בהחלט הושפע מכך והכיר בכך שבשנת 1999, לראשונה מאז הקמתו, הוא התחיל – כך על-פי עדותו של נסראללה – ליהנות מתמיכת הציבור הלבנוני כולו.

הגיבוי הזה, הרשמי והעממי, בא לידי ביטוי במחוות ממשלתיות-ממלכתיות כלפי חזבאללה, שנועדו לבטא את התלכדות המערכת הלבנונית כולה מאחורי הארגון. במאי 1999 שיגר לחוד את מפקד "משמר הרפובליקה", מוסטפא חמדאן, לפגישה עם מזכ"ל חזבאללה, נסראללה, ועם עוד אישים בארגון, וזאת כאות הוקרה של השלטון לפעולה מוצלחת של חזבאללה נגד ישראל כמה ימים קודם לכן. עיתוני ביירות פרסמו תצלומים של חמדאן המעניק עיטורי כבוד ללוחמי חזבאללה. היומון אל-נהאר הגדיר את המהלך "יוזמה ראשונה מסוגה המשקפת את מידת מחויבות המדינה כלפי ההתנגדות", ואת "העמדה הרשמית האיתנה כלפי אחדות העמדה בין הצבא, ההתנגדות והעם במאבק בכיבוש".⁸⁹

יחסי חזבאללה עם חרירי כבר ידעו בתקופת כהונתו הראשונה כראש ממשלה מחלוקות ובעיות. חרירי ידוע בהיותו בעל קשרים מדיניים ענפים בעולם – כולל בארצות-הברית, בבריטניה ובצרפת – ונחשב לאדם המזוהה יותר מכל עם שיקומה של לבנון ועם הניסיון להחזיר לה את המעמד האבוד באמצעות שיפור המצב הכלכלי במדינה. סדר היום המדיני של חרירי בלבנון ובמזרח התיכון שונה לגמרי – הפוך אפילו – משאיפותיו האידיאולוגיות של הארגון השיעי. כך, בעוד חרירי קורא לכינון שלום בין ישראל לעולם הערבי קורא חזבאללה – כולל במסריו המשודרים ללא הרף בתחנת הטלוויזיה הלוויינית שלו אל-מנאר – לסילוק הישראלים לארצות שמהן הם באו ולהחזיר את כל שטח ישראל לפלסטינים.

בשנה האחרונה, למשל, שידרה תחנת הטלוויזיה הלוויינית שבבעלותו של חרירי, מסתקבל, סרטון שהמסר העיקרי שבו הוא: "הערבים רוצים שלום".⁹⁰ אך אם חזבאללה יכול להתנגש עם חרירי בכל הקשור למשנתו האידיאולוגית והמדינית, הרי ראשי חזבאללה אינם יכולים להרשות לעצמם להיראות כמי שגורמים לסיכול מאמציו של ראש הממשלה לשפר את המצב הפנימי – בייחוד הכלכלי והתיירותי – בלבנון. "לחזבאללה יש טבע השונה מהטבע שלי", הכריז חרירי בראיון ביולי 2001.⁹¹ "להם יש נטייה פוליטית, ואיננו חולקים עליהם בנושא ישראל בשלב הנוכחי. ההבדל היסודי הוא שאנו תומכים בשלום ואילו להם יש הצעה שונה; הם סבורים כי ישראל אינה מעוניינת בשלום בשום פנים ואופן והם רואים את הפתרון בהתנגדות ולא פתרון אחר", הסביר ראש ממשלת לבנון. בדבריו הטיל חרירי דופי, גם אם בעקיפין, בפעילות חזבאללה בשל הפגיעה שהיא גוררת במדינה – זאת בביקורתו על גורמים ש"מפחדים בשל סיבות פוליטיות מהצלחת המדינה מבחינה כלכלית, שכן הצלחה זו מחסלת את מפעלם הפוליטי". לדבריו, "כל מי שתורם להכשלת פעולות הממשלה ומגמותיה, פועל נגד אינטרס המדינה".

חרירי אמנם הצהיר כי "בשלב הנוכחי" אין הוא חולק על דרכי חזבאללה, אולם מאז חידוש פעילות חזבאללה בהר דב דאג ראש הממשלה להביע בפומבי את מורת רוחו מחלק מפעולות הארגון. ב-15 באפריל 2001 – למחרת מותו של חייל צה"ל, סמ"ר אלעד ליטוק, בפעולת חזבאללה בהר דב – פרסם עיתונו של חרירי, כידיעה הראשית, מאמר מערכת בגנות הפעולה, תחת הכותרת הבולטת – "חוות שבעא: פעולת העיתוי הכושל". במאמר בחתימת "העורך המדיני", תהה הכותב האם הביא חזבאללה בחשבון "את ההשלכות המדיניות, הכלכליות והחברתיות" של פעולתו, ברומזו בבירור כי התשובה לשאלה זו היא שלילית. הכותב הדגיש, כי אסור שגורם כלשהו בלבנון יסכן בפעולותיו את ההישג של שחרור דרום לבנון מהכיבוש הישראלי, והוסיף מסר של אזהרה לחזבאללה, שבחובו רמז לכך שהממשלה לא תעבור לסדר היום על פעולות מהסוג שביצע הארגון יום קודם לכן: "אולי הממשלה, שנוצרה מרצון העם בבחירות לפרלמנט, היא הגורם הראשון שמעניינו מה מתרחש בזירת הדרום... כל עוד היא שולטת על-פי אמון נציגי העם הלבנוני – היא לא יכולה לעמוד בעמדת המתבונן נוכח פעולות שעלולות להשפיע באופן שלילי על האינטרסים של הלבנונים...". המאמר סוכם בקביעה שעל חזבאללה להוות "גורם חיובי באסטרטגיה של המדינה לשחרור האדמה הכבושה וגורם הרתעה לכל תוקפנות ישראלית אפשרית".

תוכן מאמר המערכת של אל-מסתקבל היה דומה למדי לתוכנה של הודעה לעיתונות שהפיץ משרדו של חרירי בקרב עיתונאים בלבנון פחות מחודשיים קודם לכן, ב-19 בפברואר, בעקבות פעולת חזבאללה בהר דב שלושה ימים קודם לכן. בפעולה ההיא הרג חזבאללה את חייל צה"ל, סמל אלעד שניאור. בהודעת חרירי נאמר, כי ממשלת לבנון "שמייצגת את רצון העם, כפי שבא לידי ביטוי בבחירות הכלליות שנערכו אשתקד", היא שצריכה לפעול "להשבת הריבונות על אדמתה הלאומית, כולל מה שנותר בחוות שבעא תחת כיבוש ישראלי". עם זאת, כמה שעות לאחר הפצת

ההודעה הודיעה לשכת ראש ממשלת לבנון על משיכתה. ההודעה איבדה אפוא את רשמיותה, אולם הרושם הכללי הובהר היטב. בעיתונות הלבנונית היו מי שפירשו את הפעולה כמסר של חזבאללה לראש הממשלה חרירי, שהצהיר יום קודם לכן בפאריס, כי "אנו מסכימים עם אחינו בסוריה על כך שאין לבצע שום התגריות מצדנו, שייתנו לישראל תירוצים לנקום". ואולם גורמים בחזבאללה צוטטו בביירות באומרים שהפעולה, שהתבצעה ביום השנה התשיעי לחיסולו של מוכ"ל הארגון עבאס מוסאווי בידי ישראל, היתה מסר לראש הממשלה שרון, ולא לחרירי.⁹² ביום השנה הראשון לנסיגת ישראל מדרום לבנון שב והקדיש עיתונו של חרירי את מאמר המערכת להתקפה ישירה על חזבאללה. בעוד לבנון מציינת את "חג השחרור", נכתבו במאמר המערכת של אל-מסתקבל הדברים הבאים:

לאחר השחרור היתה אפשרות שהלבנונים יעבירו את הקונסנסוס שלהם סביב ההתנגדות לסוגיות גורליות אחרות, כגון אכלוס והתחיייה הכלכלית. אולם מה שפגע בהם הוא אותו מכשול שפגע במדינות רבות לאחר שהשתחררו מעול הקולוניאליזם, וזאת בהנהגת תנועות שחרור לאומיות שהשיגו, בשלב המאבק לשחרור מהכיבוש, הסכמה לאומית שניצבה מאחוריהן, אך איבדו את הקונסנסוס הזה ולאחר מכן נכשלו במערכה על הבנייה והשיקום הכלכלי. בעקבות זאת הן הפכו למה שמכונה 'העולם השלישי', שההגדרה שלו היא שהוא איחר את השיירה הכלכלית העולמית.⁹³

באותו יום כתב הפרשן איברהים אל-אמין ביומון אל-ספיר, הנחשב מקורב ואוהד את חזבאללה, כי ביום זה דומה שמרבית הלבנונים הספיקו לשכוח את הישג חזבאללה של מאי 2000. בניגוד לדברים האלה, ובניגוד לדברים שנשמעים מכיוונו של ראש הממשלה חרירי, מקפידים ראשי חזבאללה לשוב ולהצהיר כי ארגונם זוכה לתמיכת הלבנונים. האם אפשר לכמת את שיעור תמיכת הציבור הלבנוני בחזבאללה ובפעילותו? התשובה לשאלה טמונה כנראה בהקשר. בעיצומו של המשבר בין ישראל ללבנון על החלטת ממשלת לבנון לשאוב מים מנחל ווזאני, פרסם היומון אל-נהאר סקר, תחת הכותרת "משבר הוואזאני החזיר את הדרום לחזית", שהעלה כי 61 אחוזים מהנסקרים מתנגדים להפסקת הפעולות בחוות שבעא לפני נסיגת ישראל מהשטח.⁹⁴ לכל אורך פרשת הוואזאני ניכר שהכוחות הפוליטיים בלבנון בכללותם תומכים בהחלטה לשאוב מים מהנחל. במצב עניינים זה ונוכח הצהרת ראש הממשלה, אריאל שרון, שישראל לא תוכל להשלים עם שאיבת המים, יכול חזבאללה להרים את קולו ולהצטייר כמגן העיקרי על האינטרס הלאומי העליון של לבנון. לו היתה ישראל פועלת לסיכול השאיבה, היתה פעילות הנגד של חזבאללה זוכה לתמיכה רחבה למדי בזירה הפנים-לבנונית.

נתון אחד ניתן לקבוע בוודאות: רובו הגדול של העם הלבנוני מסרב לקבל את השקפת חלק מהעולם המערבי שחזבאללה הוא ארגון טרור. בראשית ספטמבר 2002, נוכח התקפות חריפות של סגן מזכיר המדינה של ארצות-הברית, ריצ'ארד ארמיטז', על הארגון – ארמיטז' השווה את

חזבאללה לארגונו של בן לאדן וציין כי הממשל עתיד לטפל גם בארגון הלבנוני – הצהיר בביירות סלים אל-חוס, כי "איום על חזבאללה הוא בפועל איום ישיר על לבנון".⁹⁵ שר החוץ של לבנון, מחמוד חמוד, מיהר אז להזכיר שחזבאללה הוא ארגון התנגדות בעל ייצוג פוליטי בלבנון.⁹⁶ מסרים אלה היו המרכזיים בלבנון בכל הקשור לחזבאללה, שכן עמדתה הרשמית של לבנון היא, שחזבאללה הוא ארגון התנגדות, וכי פעילותו בחוות שבעא היא התנגדות לכובש זר על אדמה לבנונית.

רמיזותיו החוזרות ונשנות של חרירי כי פעילותו הצבאית של חזבאללה פוגעת בכלכלה ובהשקעות בלבנון גרמו לראשי הארגון לטעון באופן לא פחות עקבי כי עוצמת הארגון, ההרתעה שהוא מציב מול ישראל ופעולותיו נועדו דווקא לקדם פריחה כלכלית ופיתוח. עם כל התבטאות כזאת של בכיר בחזבאללה התקבעו עוד יותר גבולות הפעולה של הארגון בלבנון – כלומר פגיעה בלבנון שהיא תוצאה של פעילות יזומה של חזבאללה מנוגדת לאינטרס הארגון. פגיעה בכלכלת לבנון מנוגדת גם לאינטרס של סוריה, שכמה מאות אלפים מאזרחיה, כאמור, מוצאים בלבנון פרנסה ופגיעה בהם תגרור בהכרח הכבדה על הכלכלה הרעועה של סוריה.

מכל מקום, במהלך שנת 2002 חל צמצום ניכר, לעומת שנת 2001, במספר ההתקפות המילוליות ההדדיות בין חרירי לחזבאללה על רקע הפעילות הצבאית של הארגון, ואפשר שהדבר נובע מ"צעדים בוני אמון" בין הצדדים ומהעובדה שבאופן כללי, חוץ מההסלמה של אפריל אשתקד, צמצם הארגון את פעילותו נגד ישראל במהלך שנת 2002. במישורים האחרים – הכלכלי והחברתי – נמשכים חילוקי הדעות בין הצדדים. כמובן שדחיקתו של חרירי ממשרתו הנוכחית תהיה משום הזזה של ממשל מדרכו של חזבאללה – התפתחות שעשויה אולי להשפיע בצורה מסוימת גם על פעילותו הצבאית של הארגון.

אינתיפאדת אל-אקצא

האינתיפאדה הפלסטינית היתה התפתחות שבחזבאללה ייחלו לה. זה זמן רב שראשי חזבאללה קראו לפלסטינים לזנוח את דרך ההידברות והמשא ומתן עם ישראל ולאמץ את "ההתנגדות". לאחר נסיגת ישראל גברו קולות עידוד אלה מצד הארגון השיעי.

באופן כללי, אין ספק שהתלקחות הזירה הפלסטינית וכן המהומות שפרצו בקרב חלק מערביי ישראל קלעו את ישראל למצב של חולשה וגרמו לה להימנע מתגובה על פעולות חזבאללה. תשומת הלב והריכוז בישראל הופנו, מטבע הדברים, לעימות המתחולל בשטחים הפלסטיניים ובשלב מאוחר יותר גם בחוצות ישראל. חזבאללה ידע לנצל זאת מתוך הערכה שישאל תימנע מכל מהלך שיגרור לפתיחת חזית בגבול הצפון במקביל לעימות עם הפלסטינים.⁹⁷

האינתיפאדה הפלסטינית העניקה לחזבאללה מעין מחסה להגשמת יעדים מבצעיים ואידיאולוגיים. ולא זו בלבד אלא שחזבאללה הצטייר בעיני רבים בעולם הערבי כגורם היחיד

שהושיט סיוע של ממש לפלסטינים במאבקם בישראל. וממילא פריסת חזבאללה לאורך הגבול עם ישראל מתוארת על-ידי הארגון ככוח שנועד להגן לא רק על לבנון אלא גם על האינתיפאדה ואף על העולם הערבי והאסלאמי כולו.⁹⁸ בראיית הארגון – וייתכן שמדובר באפולוגטיקה שנועדה לכפר על מיעוט פעולות צבאיות של חזבאללה⁹⁹ – עצם נוכחותו לאורך הגבול מחייבת את ישראל להעתיק אנרגיות ואמצעים מהחזית הפלסטינית לחזית הצפונית, ודבר זה בפני עצמו מהווה תמיכה בפלסטינים.¹⁰⁰ חבר המועצה המדינית בחזבאללה, נואף מוסווי, אף הקפיד לציין במהלך יום עיון בעיר צור לציון יום השנה הראשון לנסיגת ישראל, בהתבטאות שפורסמה בעיתונות הלבנונית, כי "אנו שותפים באינתיפאדה ולא רק תומכים".

תמיכה זו באה לידי ביטוי, החל בחודשים הראשונים של "אינתיפאדת אל-אקצא", בסיוע חזבאללה באיסוף תרומות למען המאבק הפלסטיני בישראל. הארגון פרסם מספר מיוחד לחשבון בנק, שבאמצעותו ניתן לתרום כספים לפלסטינים. בנוסף, ב-15 בנובמבר 2002 חנך נסראללה פרויקט מיוחד לתמיכה בבני משפחות "חללי פלסטין".

מתוקף כך הרשו לעצמם מנהיגי חזבאללה לתקוף בפומבי את עמדותיהן של מדינות ערביות כלפי ישראל. מזכ"ל חזבאללה השתלח באופן יוצא דופן בירדן ובמצרים על שאין הן מנתקות את היחסים עם ישראל, ובמקרה של ירדן נבעה ההתקפה מכך שהיא החזיקה במעצר במשך חודשים ארוכים את פעילי חזבאללה שנעצרו בתחומה בנסותם להבריח טילי קטיושה לגדה המערבית. במהלך מארס 2002 הקצין נסראללה את טון התבטאויותיו באופן בולט במיוחד, ככל שקרב מועד כינוס פסגת מנהיגי מדינות ערב בביירות, ב-27 במארס. חודש מארס 2002 היה גם הקשה ביותר מאז ראשית העימות בשטחים, והוא הסתכם, על-פי נתוני שירות הביטחון הכללי (שב"כ) בשיא של 135 הרוגים ישראלים.

בימים שקדמו לכינוס מנהיגי ערב – כינוס שנועד, וכך אכן היה, להפוך את "יוזמת השלום הסעודית" ליוזמה ערבית רשמית – הגדיר נסראללה את ההחלטה שקיבלו שרי החוץ הערבים להעלות בפסגה את היוזמה הסעודית, "עלובה" ו"רפה". ב-17 במארס אף קרא נסראללה למדינות ערב הגובלות בישראל "להעלים עין" מניסיונות להבריח נשק לשטחים. נסראללה הסביר בהזדמנות זו, כי הברחת נשק מלבנון היא בעייתית "בשל מחסום גיאוגרפי ומכשולים מסוימים".

בדיעבר אפשר לפרש את ההסלמה הרטורית הזו של נסראללה, החל בראשית מארס 2002, כרמז לבאות: מסוף מארס ועד אמצע אפריל חלה ההגברה המשמעותית ביותר בפעולות חזבאללה מאז נסיגת ישראל – זאת, במקביל למבצע "חומת מגן" שביצעה ישראל בערי הגדה המערבית בעקבות פיגוע ההתאבדות שבוצע בליל הסדר, ב-27 במארס, במלון "פרק", הפיגוע הקשה ביותר מאז תחילת העימות עם הפלסטינים.

הגברת הפעילות של חזבאללה נמשכה 15 יום וכללה פעילות אינטנסיבית של הארגון בחוות שבעא. טילים שירו אנשי הארגון במסגרת הסלמה יזומה זו אף נחתו מחוץ לחוות שבעא, בשטח

רמת הגולן. נסראללה הגדיר את ההסלמה כ"הגשת סוג של תמיכה וסיוע בידי אחינו המבצעים התנגדות ב'פנים'" – כאמור, ההסלמה בוצעה במקביל למבצע "חומת מגן" – והוא הוסיף כי פעולות הארגון נפסקו לאחר שכל הערים הפלסטיניות "נפלו" בידי ישראל. נסראללה גם זקף לטובת חזבאללה את העובדה שישראל נאלצה לרכז כוחות מילואים בגבול הצפון עקב פעולות הארגון, ודבר זה בפני עצמו היווה סיוע לפלסטינים הנאבקים בפלישת ישראל לערי הגדה.¹⁰¹ לדבריו, "הישראלים הפגינו דרגה גבוהה מאוד של איפוק, כלומר הם ספגו את ההשפלה", וזאת משום שישראל סברה שחזבאללה טומן לה "מארב אסטרטגי". נסראללה סירב להתייחס להערכות אלה של ישראל והסביר כי "לא לנו להרגיע אותם או לעשות ההפך".

בהתאם לקו של חריטת התמיכה בפלסטינים על דגלן, התעקש חזבאללה שישראל תשחרר מספר רב של אסירים פלסטינים במסגרת חילופי השבויים להחזרתם של שלושת חיילי צה"ל – עומר סואעד, עדי אביטן ובני אברהם – ואלוף משנה (מיל') אלחנן טננבוים, שנחטפו בידי הארגון בראשית אוקטובר 2000. חטיפת הארבעה – נסיבות חטיפתו של טננבוים, שנעלם לאחר שיצא בראשית אוקטובר 2000 לאירופה, בחלקן אינן ברורות ובחלקן אסורות עדיין לפרסום – תוארה בפי דוברי חזבאללה כ"מתנה" לאינתיפאדה. ישראל וחזבאללה טרם הגיעו לעסקה מוסכמת לחילופי שבויים.

חטיפתם של שלושת חיילי צה"ל התבצעה ב-7 באוקטובר 2000, ימים אחדים לאחר תחילת העימותים עם הפלסטינים. זו היתה הפעולה הראשונה של הארגון הלבנוני נגד ישראל מאז נסיגת צה"ל מדרום לבנון, והיא התבצעה, בין השאר, בחסות פרוץ המשבר בזירה הפלסטינית. בעניין זה יש להדגיש, כי בהחלט ייתכן שפעולת חטיפת החיילים היתה מתבצעת בכל מקרה, במנותק מהמתרחש בזירה הפלסטינית. קביעה זו מתבססת על העובדה שהארגון השיעי הבטיח כבר מרגע נסיגת צה"ל שהוא לא יפקיר את הלבנונים הכלואים בישראל, וידוע שאנשיו התאמנו זמן רב לקראת פעולת החטיפה. האלימות בזירה הפלסטינית ועיסוקה של ישראל בכך סיפקו לחזבאללה את התפאורה הנוחה לביצוע החטיפה, שזכתה, כמובן, לגיבוי לבנוני וסורי רחב.

מהבחינה התקשורתית וההסברתית נסכה האינתיפאדה, מכמה בחינות, רלוונטיות בארגון חזבאללה. תחנת הטלוויזיה של הארגון החלה לשדר בלוויין במתכונת מלאה, תוך התמקדות בהמרצת הפלסטינים, בעידוד פיגועי התאבדות בישראל ואף בשידור תכניות הדרכה להרכבה עצמית של מטעני חבלה. נודע, כי מזכ"ל חזבאללה עצמו עומד בראש "ועדת פיקוח והכוונה" שקובעת את קווי התוכן הכלליים באל-מנאר.¹⁰² הדבר מצביע על החשיבות הרבה שמייחס חזבאללה לטלוויזיה של הארגון ככלי לקידום מדיניות ואידיאולוגיה.

בסרטון ששודר באל-מנאר שוב ושוב לאחר תחילת האינתיפאדה, נראה נסראללה פונה לפלסטינים ואומר: "אנו מאחוריים, לא נעזוב אתכם ולא נוותר עליכם". בהמשך הסרטון פונה מזכ"ל חזבאללה לפלסטינים ואומר כי הוא מודע לכך שלא לכל פלסטיני יש רובה, "אבל האם יש

מישהו מכם שאין לו סכין?". ואכן, גם כשחזבאללה לא ניצב בכל אמצעיו מאחורי הטרור הפלסטיני, תחנת הטלוויזיה של הארגון העניקה לפעילות זו במה נרחבת ביותר. כך, למשל, הפכה אל-מנאר כבר עם תחילת העימות בזירה הפלסטינית לבמה מרכזית ללקיחות האחריות של הארגונים למיניהם לפיגועיהם. במיוחד הרבה להתראיין בה רמזאן שלח. במקרים רבים היתה אל-מנאר בין כלי התקשורת הראשונים – ולעתים אף כלי התקשורת הראשון – לדווח על אירועים בולטים בעימות. התחנה גם שידרה במהלך האינתיפאדה תצלומים בלעדיים של ירי מרגמות ורקטות בידי אנשי הארגונים הפלסטינים.¹⁰³

יש גם זיקה בין שימוש ביכולותיו האסטרטגיות של חזבאללה לבין העימות בין ישראל לפלסטינים. עמדתו הרשמית של הארגון היא, כי ריסונו בדרום לבנון יוסר במקרה של הרג המוני של פלסטינים בידי ישראל או גירוש המוני של פלסטינים בסדר גודל דומה לזה של 1948.¹⁰⁴ נסראללה הצהיר ב-8 באפריל 2002, בנאום פומבי, כי אף-על-פי שיש המעוניינים בכך שחזבאללה ישתמש ברקטות ובטילי הקטיושה שלו כדי לפגוע בישראל, הרי "התרחיש הגרוע ביותר יהיה הגליה המונית, הסכנה שאמרנו כי בגינה אנו מוכרחים לשמור על כלי הנשק שלנו". הגליה המונית של פלסטינים לעבר גבול הצפון תציב ממילא איום אסטרטגי על לבנון, ובראית חזבאללה את הדברים, בהחלט ייתכן שאפשרות זו נראית סבירה יותר בהשוואה לגירוש המוני של פלסטינים לירדן, הנמצאת ביחסי שלום ושיתוף פעולה הדוק עם ישראל, ויש לה קשר מיוחד עם ארצות-הברית. כלומר, על אף ההזדהות האידיאולוגית ושיתוף הפעולה עם הפלסטינים, לבנון – ולא בהכרח הפלסטינים – היא שניצבת בראש סדר העדיפויות של חזבאללה.

הפיגועים במגדלי התאומים – 11 בספטמבר 2001

בניגוד לפרוץ העימות בזירה הישראלית-פלסטינית, נראה כי למתקפת הטרור שפגעה בארצות-הברית לא נודעה, לעת עתה, השפעה גורפת על פעילות חזבאללה במובן זה שהאירועים לא הביאו לעצירת כל פעולות הארגון. ואולם השפעה בהחלט קיימת; שכן מתקפת הטרור על ארצות-הברית – ויותר מכך, מתקפת הנגד שבה פתח הממשל האמריקאי – בהחלט יצרו אווירה ואף מציאות עולמית חדשה, שהשפיעו בין השאר גם על סוריה ואיראן, ועל חזבאללה להתחשב בעניין. במובנים מסוימים השפיעה המציאות החדשה גם ישירות על חזבאללה. המערכה הבינלאומית השפיעה, כמובן, גם על לבנון עצמה, שהזדרזה מאז 11 בספטמבר, בדרגים הבכירים ביותר, להתגייס להגנת חזבאללה ולהכחיש פרסומים וטענות בדבר שיתוף פעולה בין הארגון לבין אל-קאעדה או עיראק.¹⁰⁵ מזכ"ל חזבאללה מכיר במציאות החדשה, ואין ספק שהוא מודע לקולות של גורמים בממשל האמריקאי שקראו לממשל להתעמת גם עם חזבאללה.¹⁰⁶ נסראללה ציין בעניין זה, כי "אין ספק שהמציאות החדשה הציבה קשיים נוספים בפני תנועות ההתנגדות באזור ועל הסכסוך הערבי-הישראלי בכללותו. אני אף יכול לומר שהיא הציבה מציאות קשה על כל תנועות השחרור בעולם.

כיום נעשה קל להכות בכל תנועת התנגדות, שחרור ואפילו התנגדות פוליטית בשל אשמת טרור".¹⁰⁷ ואולם עדיין נותר מרחב תמרון, על-פי העולה מדברי מזכ"ל חזבאללה, שהוסיף כי גם לאחר מתקפת הטרור של 11 בספטמבר "אנו סבורים כי אמריקה אינה יכולה לעשות כל מה שהיא רוצה... גם היא ניצבת לפני קשיים, היא לא הפכה לשליט הבלעדי בעולם הזה".¹⁰⁸

אולי זו הסיבה לכך שגם נוכח הכרזת המלחמה של ארצות-הברית על "הטרור העולמי" לא נמנע הארגון מלפעול מחוץ ללבנון, ובכך פגע חזבאללה במו ידיו בטיעון שאין לארגון ולפעולותיו כל ממד גלובלי. סוג פעילות זה של הארגון התבטא במעורבות חזבאללה בניסיון הברחת ספינת הנשק "קארין איי" לרשות הפלסטינית בינואר 2002, כשעל סיפונה עשרות טונות של אמצעי לחימה. בקהילת המודיעין בישראל נקבע כי המשלוח תוכנן בידי עמאד מורניה, בשיתוף פעולה עם איראן.¹⁰⁹ בהתאם לכך גם לא נמנע נסראללה מלהודות בפומבי, וביוזמתו, כי שלושה מפעילי ארגונו, שנעצרו בקיץ 2001 בירדן, ניסו להבריח טילי קטיושה לגדה המערבית. כבר ביום השנה הראשון לפרוץ האינתיפאדה הצהיר נסראללה בביירות לפני קהל של אלפים, שאם יהיה צורך בכך, ארגונו עשוי להתערב "באופן ישיר" כדי לסייע לאינתיפאדה. חזבאללה, הצהיר נסראללה, נערך לתמודד בפלסטינים בכל האמצעים – כלי נשק, כספים ותמיכה תקשורתית.

את פעילותו זו יכול חזבאללה לעגן בהכרה הרשמית של הנהגת לבנון שרק הסדר מדיני כולל במזרח התיכון יוכל לשים קץ לפעילות חזבאללה. נשיא לבנון, אמיל לחוד, הנחשב מקורב לדמשק, הצהיר כי פעילות חזבאללה אינה מתבצעת מחוץ לסכסוך הערבי-הישראלי. דברים אלה מתפרשים כהכרה דה-פקטו של נשיא לבנון בממד ה"מזרח-תיכוני" של פעילות חזבאללה, וכהכרה בכך שהשפעת הארגון חורגת מהמצב השורר בין ישראל ללבנון בלבד. בעמדה זו של הנשיא לחוד אפשר לראות משום רמז לכך שגם אם ייפתרו כל הסוגיות התלויות ועומדות בין ארצו לבין ישראל – אך סוגיית רמת הגולן או הסוגיה הפלסטינית יישארו לא פתורות – לא יחדל חזבאללה לגמרי מפעילות.

אשר לשיתוף פעולה בין חזבאללה לארגון אל-קאעדה של אוסאמה בן לאדן, הקפיד הארגון הלבנוני להכחיש, מאז אירועי 11 בספטמבר, כל קשר בין שני הארגונים. חזבאללה רואה בכל רמז לשיתוף פעולה מסוג זה משום הסתה של דעת הקהל העולמית נגדו.¹¹⁰ נסראללה עצמו ראה לנכון להכחיש קיום כל מנגנון ביטחוני חיצוני, והכריז כי "אלה דיבורים בזויים נעדרי יסוד אמת".¹¹¹ נסראללה ציין: "לא הלכנו לאמריקה ותקפנו אותה, כפי שעשה אל-קאעדה, ולא פגענו בשום אינטרסים אמריקאיים בעולם".¹¹²

בנוגע לניסיון להשוות בין חזבאללה לארגונו של אוסאמה בן לאדן, אפשר לקבוע כי רב השונה מהדומה בין שני הארגונים. ההבדל המשמעותי ביותר טמון בעובדה שחזבאללה הינו ארגון השואף להכרה בינלאומית ובינערבית רחבה בלגיטימיות שלו. אחת הדוגמאות האחרונות הבולטות לכך היא התנהלות הארגון (והממשל הלבנוני) בעקבות החלטת ממשלת קנדה ב-11 בדצמבר 2002

להוציא את חזבאללה אל מחוץ לחוק. הארגון הפגין אי-נחת רבה נוכח ההחלטה הקנדית והשקיע מאמצים תקשורתיים ודיפלומטיים בניסיון לשכנע את קנדה לבטל את ההחלטה. ההחלטה התבססה, בין השאר, כביכול על הצהרה שיוחסה לנשראללה, שבה איים מזכ"ל חזבאללה בפיגועים ברחבי העולם. ארגון חזבאללה פעל מול ממשלת לבנון, שפעלה מול הגורמים הקנדיים כדי שקנדה חחזור בה מההחלטה. בין השאר העביר הארגון לשגרירות קנדה בביירות הקלטות ותרגומים של נשראללה, כדי להוכיח שהדברים שיוחסו לו נבעו מטעויות תרגום מהותיות. ב-9 בפברואר 2003 פרסם הארגון יוזמה מפורטת שגובשה על ידו על מנת להביא לפתרון דיפלומטי של המשבר בין ארצות-הברית לעיראק ולמנוע מלחמה – יוזמה שנכשלה, אמנם.

כאמור, פעילות חזבאללה לא פסקה לאחר פיגועי 11 בספטמבר. יומיים לאחר מתקפת הטרור על ארצות-הברית צוטט ביומון הביירותי דיילי סטאר גורם ביטחוני לבנוני בכיר, שאמר כי "חזבאללה יהיה חייב להיות זהיר ביותר מעתה ואילך. בחמישה או שישה החודשים הקרובים לישראלים תהיה יד חופשית אם יקרה משהו לאורך הגבול". זמן לא רב לאחר מכן, ב-3 באוקטובר 2001, פעל חזבאללה בהר דב לראשונה מאז הפיגועים בארצות-הברית. הפעולה, שהיתה גם הראשונה לאחר הפוגה בת שלושה חודשים, לא גרמה לנפגעים בנפש בצד הישראלי. מקור בחזבאללה אמר כי מטרת הפעולה היתה לשדר שאין בכוונת הארגון לשנות את דרכיו בשל התקפות הטרור על ארצות-הברית.¹¹³

את השפעת אירועי ה-11 בספטמבר על חזבאללה יהיה צריך לבחון בטווח הארוך, גם על-פי מהלכים שארצות-הברית עשויה לנקוט בעתיד נגד הארגון. ישראל מאשימה את חזבאללה במעורבות ישירה בפיגועים נגד שגרירות ישראל בבואנוס איירס ובבניין הקהילות היהודיות בעיר, בשנים 1992 ו-1994. חזבאללה, שדוחה האשמות אלה, צפוי להיזהר כעת ככל שיוכל מלספק לארצות-הברית ראיות מפלילות נגדו בפיגועי תופת שיהוו משום הוכחה לדפוס פעולה דומה שיזכיר מאוד את זה של אל-קאעדה.¹¹⁴

לסיכום הפרק אפשר לקבוע, כי כל שינוי באחד מציוני הדרך האלה ישפיע בהכרח על חזבאללה. כל שינוי בעמדתה של סוריה כלפי חזבאללה – עקב היווצרות נסיבות בינלאומיות שיחייבו זאת, או חידוש תהליך השלום עם ישראל – עשוי להיות בעל משמעות מכרעת לעתיד חזבאללה כתנועת התנגדות. בספרו חזבאללה: הדרך, הניסיון, העתיד, שיצא לאור בביירות בסוף אוקטובר 2002, מונה סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, שני תרחישים אפשריים שבעקבותיהם יחדל חזבאללה מהתקיים כתנועת התנגדות:¹¹⁵

1. עימות [פתנה] עם צבא לבנון או עם כוחות מקומיים אחרים, אם יחליטו שלטונות לבנון לבטל את הממד ההתנגדותי של חזבאללה.
2. הסכמת סוריה לעסקה שתכלול הפסקת הלחצים הבינלאומיים עליה בתמורה להפסקת תמיכתה

בחזבאללה. קאסם מציין שסוריה היא שמספקת את הגיבוי המדיני לחזבאללה ועל כן אובדן התמיכה הסורית יחשוף את הארגון לסכנה.

אשר לעתיד ההתנגדות קובע קאסם בספרו, כי הסכנה שמהווה ישראל ללבנון תימשך עוד שנים רבות, ותפקיד חזבאללה אינו מצטמצם ללבנון בלבד, אלא נוגע למתרחש ב"פלסטיין". לדבריו, "עתיד המפלגה קשור בעתיד ישראל, אמריקה, האזור והעולם". ואולם קאסם מתייחס כאן רק לסכנות קיומיות לממד הצבאי של ארגונו, תוך שהוא גם מעריך את הסבירות להתממשות שני התרחישים כזניחה מאוד.

אתגרים פחות גורליים מבחינת חזבאללה – שיש בהם כדי להקשות על הארגון בהמשך פעילותו הצבאית אך לא להפסיקה לחלוטין – טמונים בראש ובראשונה במתרחש בזירת העימות בין ישראל לפלסטינים ובהתפתחויות המערכה שהכריזה ארצות-הברית על הטרור העולמי. גוויעת העימות בזירה הפלסטינית או הגעה להסכם בין הצדדים, יש בהם להקשות על המשך פעילות חזבאללה הן בזירה הפלסטינית והן בזירה הלבנונית. חזבאללה מכיר בכך היטב, והצהרתו של נסראללה כי "האינטרס של תנועת ההתנגדות הוא לראות את ישראל מודאגת כל הזמן",¹¹⁶ היא פועל יוצא של הכרה זו.

פרק חמישי

כללי המשחק בין ישראל לחזבאללה

בפרק השלישי הוצגו המניעים והאילוצים בפעילות חזבאללה, בפרק הרביעי הוצגו האירועים וההתפתחויות באזור שמהם נגזרו קווי סף ומגבלות נוספות. מערכת זו של אילוצים היא שעיצבה את כללי המשחק שהתפתחו בין ישראל לחזבאללה בשלוש השנים האחרונות. כללי משחק אלה כוללים שלושה עיקריים: (א) הכרה ב"קו הכחול" שקבע האו"ם על בסיס החלטה 425, מה שמונע פעילות – מוצהרת לפחות – של החזבאללה לאורכו. (ב) חוות שבעא מותרות לפעילות צבאית של הארגון בהיותן שטח כבוש. (ג) עיקרון של "עין תחת עין" שעל-פיו הארגון ישיב לישראל בפעולות דומות לאלה שהיא מבצעת.

הכרה ב"קו הכחול"

כששרטטו אנשי האו"ם את קו הגבול החדש בין ישראל ללבנון לאחר נסיגת ישראל, סירב חזבאללה להכיר בלגיטימיות של הקו שנקבע, קו שנקרא בפי האו"ם "הקו הכחול". ואולם חזבאללה נאלץ להכיר בפועל ב"קו הכחול" ולהגביל את פעילותו היזומה המוצהרת נגד ישראל מתוך לבנון לגזרת חוות שבעא בלבד, שכן בגזרה זו נהנה הארגון מהגיבוי המדיני של ממשלות לבנון וסוריה. ההכרה המעין-רשמית של חזבאללה ב"קו הכחול" נעשתה באפריל 2002, אז הכיר נסראללה באופן פומבי ב"קו הכחול" (אך מבחינתו, לא כולל חוות שבעא) שקבע האו"ם לאחר נסיגת ישראל. נסראללה הצהיר כי ארגונו יכבד קו זה. מובן כי שאר בכירי הארגון פעלו והתבטאו על-פי קביעת המזכ"ל. כך, למשל, נאלץ יו"ר סיעת חזבאללה בפרלמנט של לבנון, מחמד רעד, לפרסם הודעת הבהרה והכחשה לאחר שצוטט ב-8 באוגוסט 2002 בעיתונים לבנוניים וערביים, באומרו כי ה"קו הכחול" הוא "שרטוט אימפריאליסטי ואנו לא מאמינים בו". בהודעתו, שפורסמה עוד באותו היום, הדגיש רעד כי בנאומו, בעיירה יחמר שבבקעת הלבנון, הוא לא התייחס כלל ל"קו הכחול". כן נאמר בהבהרה, כי רעד אמר בנאומו שכל הפעולות שביצע ארגונו עד כה נגד ישראל היו על אדמת לבנון וכי לחזבאללה הזכות להביא לשחרור שטח חוות שבעא.¹¹⁷

חוות שבעא כזירת פעולה "לגיטימית"

המשך פעילות חזבאללה נגד ישראל לאחר הנסיגה החד-צדדית עלה בקנה אחד עם האינטרסים של סוריה, שחזבאללה משמש מבחינתה, בין השאר, מנוף לחץ על ישראל בדרישתה לקבל חזרה את כל רמת הגולן. הצטלבות אינטרסים זו מותנית בכך שהארגון יפעל על-פי פרמטרים מוגדרים, שיפחיתו למינימום את הסכנה לעימות צבאי ישיר בין ישראל לסוריה, שבו מצויה סוריה בנחיתות צבאית לעומת ישראל. בחודשים שקדמו לנסיגה הצטברו בקרב גורמי המודיעין בישראל עדויות רבות המצביעות על כוונת חזבאללה להציג את המשך ישיבתה של ישראל בשבעת הכפרים הלבנונים שסופחו לישראל עם הקמתה כעילה להמשיך במאבק המזוין. אלא שהכפרים (קדס, מאלכיה, נבי יושע, הונין, צאלחה, תרביחא ואיבל אל-קמח) הם היום יישובים ישראלים, ופעילות נגדם היא בעייתית והרת סכנות.

בדיוק לשם כך נשלפה – בישראל גורסים כי הומצאה – כחודש לפני נסיגת צה"ל, סוגיית חוות שבעא, שהן אזור במשולש הגבולות ישראל-סוריה-לבנון. חוות שבעא, שבמורדות המערביים של הר דב, זכו מאז הנסיגה למעמד של אזור "שנוי במחלוקת", אף שעד היום לא פורסמה גרסה אחידה בדבר גודלו המדויק של השטח.

דרישה ראשונה של לבנון שישראל תיסוג מהשטח נרשמה ב-16 באפריל 2000, כשיו"ר הפרלמנט, נביה ברי, הדגיש ש"ההתנגדות" תימשך כל עוד תסרב ישראל לסגת מ-"14 החוות" שבחוות שבעא. כשהועלתה דרישת לבנון לנסיגת ישראל גם משטח זה, הגיבה ישראל בטענה כי מדובר בשטח סורי במקור, וכי הדבר יבוא על פתרונו במסגרת החלטת האו"ם 242 ולא החלטה 425, שאינה קשורה כלל לרמת הגולן. מנגד טענו כל ראשי הממשל הלבנוני, כי מדובר בשטח לבנוני שהעבירה סוריה ללבנון בשנת 1951. ערב הנסיגה, בראשית מאי 2000, כבר הזהירה לבנון במילים מפורשות, כי הישארות ישראל בשטח המדובר תגרום להמשך הפעילות נגדה: שר ההסברה, אנואר אל-חליל, הצהיר כי בעניין חוות שבעא "עמדתנו ברורה וחד-משמעית. ההתנגדות תימשך אפילו אם יישאר סנטימטר אחד של אדמה לבנונית תחת כיבוש".

ישראל זכתה בעניין זה לגיבוי הרשמי והמלא של האו"ם, אולם לבנון – בתמיכת סוריה, ולאחר מכן העולם הערבי כולו – לא זנחה את דרישתה. כהוכחה לכך, ב-21 במאי 2000, שלושה ימים לפני השלמת הנסיגה, הפגין חזבאללה את השטח המדובר בהר דב, לראשונה לאחר ארבע שנים.¹¹⁸ נסראללה הצהיר באותו יום, כי פעולות הארגון בגזרת חוות שבעא יימשכו: "מהבוקר, אזור חוות שבעא יהיה חלק מאזור הפעילות של ההתנגדות, בדיוק כמו חלקים אחרים של השטח הכבוש".

חוץ מירי הנ"מ לאורך הגבול הפכה זירת חוות שבעא מאז הנסיגה לזירת הפעולה המוצהרת הבלעדית של חזבאללה. תביעתה של ביירות על אזור המריבה אינה זוכה להסכמה כללית בזירה הפנים-לבנונית משום שהדבר נתפס כנראה כלא שווה את הסיכון שלבנון לוקחת על עצמה בהמשיכה

להתגרות בישראל בגזרה המדוברת, וזאת חרף הנסיגה מכל "רצועת הביטחון". כך, למשל, טען, ב-16 ביוני 2001, כותב מאמר המערכת בעיתון הלבנוני דיילי סטאר, כי אחת הסיבות שאזרחים לבנונים ממשיכים להיות מוחזקים בישראל נעוצה בפעילות בחוות שבעא. המאמר כלל התייחסות ל"דרישות המאוסות שישראל תסיג את כוחותיה מקצה של הר מרוחק, שאנו מהמרים שאיש מהשרים לא היה יכול להצביע עליו במפה לפני 18 חודשים [כלומר לפני הנסיגה]". הדברים נכתבו כמה שבועות לאחר שהמנהיג הדרוזי הלבנוני, וליד ג'ונבלאט, הכריז כי "חוות שבעא אינן לבנוניות", אלא "אדמה ערבית". ג'ונבלאט, ששינה מאז את עמדתו ושב להתקרב לחסות הסורית, ציין אז, כי "יש לשחרר כל אדמה ערבית... אך קיימת בעניין זה גם הדרך המדינית".

למי נתונה אפוא המילה האחרונה בסוגיית פעילותו הצבאית של חזבאללה נגד ישראל? אין תשובה מוחלטת או ברורה לשאלה הזאת. אך אין ספק שגם אם איראן וסוריה משפיעות על כיווני ההתפתחות, הרי ללבנון עצמה יש השפעה לא מבוטלת בנושא. אחד מנציגיה, שר ההסברה ראזי ערידי, הגדיר את "גבולות המשחק" מבחינת ממשלתו כשאמר כי חזית דרום לבנון לא תיפתח ביוזמה מהצד הצפוני של הגבול, וכי לבנון תישאר מחויבת לעמדה זו – חוץ מחוות שבעא שהן, לדבריו, אדמה לבנונית.¹¹⁹

טימור גוקסל מחזק את ההערכה שחזבאללה לא יזנח את הפעילות המזוינת נגד ישראל גם אם זו תפנה את חוות שבעא. לדבריו, הכוח של חזבאללה מבוסס היום על צעירים, שמידת המשיכה שלהם לארגון תיחלש אם הארגון ינטוש את האידאולוגיה הנוכחית שלו ויזנח את דרך המאבק המזוין. לסיכום הוא מדגיש, ש"כדי להיות מפלגה גדולה בלבנון זקוק חזבאללה לכוח הצבאי".¹²⁰ רמז נוסף לכך אפשר למצוא בדבריו של נעים קאסם, שמציין בספרו האחרון, שמלבד חוות שבעא יש עוד "כמה נקודות גבול" שישראל מוסיפה להחזיק.

ירי הנ"מ – "עין תחת עין"

כאמור, מאז הנסיגה מתהווים ומתפתחים בין ישראל ללבנון כללי משחק. על-פי כללים אלה יחרוג הארגון מתחום פעילותו המוצהרת רק כמענה של "עין תחת עין" כנגד פעילות ישראלית בזירה הלבנונית או הסלמה יוצאת דופן בזירת העימות עם הפלסטינים. דוגמה נקודתית שממחישה את הדבר היתה תגובת חזבאללה להשמדת מכ"ם סורי בבקעת הלבנון על-ידי ישראל ב-1 ביולי 2001, בתגובה לפעולת חזבאללה בהר דב ב-29 ביוני 2001, שבה נפצעו שני חיילי צה"ל. חזבאללה פתח אז באש מרגמות לעבר מוצבי צה"ל בהר דב – כלומר הגביל את תגובתו לזירת חוות שבעא – ובסופו של דבר הודיע על השמדת מכ"ם ישראלי בחוות שבעא, באמצעות הפגזתו. כלומר: מכ"ם תמורת מכ"ם.¹²¹ המכ"ם המופגז אמנם לא הושמד, כפי שטען חזבאללה, ואין ספק כי הנזק שנגרם לו היה פעוט לעומת השמדת המכ"ם הסורי על-ידי מטוסי חיל האוויר. ואולם מבחינת חזבאללה, חשיבות המהלך היתה בעיקרון עצמו של הפעלת ענישה נגד ישראל, מידה כנגד מידה,

או לפחות הצגת פני הדברים כך. את אירוע השמדת המכ"ם הסורי ופעולת הנגד שביצע חזבאללה כינה הארגון "משוואת הרדארים".¹²²

דוגמה מובהקת ומתמשכת לעיקרון הנ"ל היא ירי הנ"מ לעבר מטוסי חיל האוויר החגים בשמי לבנון ולעתים גם פורצים את מחסום הקול מעל ביירות. גיחות אלה כמוהן כהפניית מסרי אזהרה ללבנון, ואין ספק שפעמים רבות הן מתפרשות כך בביירות.¹²³ ירי הנ"מ (S-60 57MM) מתבצע לרוחב כל גבול הצפון. ראוי לציין, כי הפרת הריבונות האווירית של לבנון בידי ישראל החלה רק לאחר חטיפת שלושת חיילי צה"ל בראשית אוקטובר 2000, וכי ישראל הצהירה שירי נ"מ מתבצע לעתים גם כשמטוסי חיל האוויר כלל לא נמצאים בסביבה.

חטיפת שלושת חיילי צה"ל באוקטובר 2000, דווקא בגזרת המריבה בחוות שבעא, לא היתה מקרית. כשישראל גמלה על כך בחידוש הטיסות בשמי לבנון כולה, נקלע חזבאללה לדילמה בדבר אופי התגובה שעליו לנקוט במסגרת העיקרון "עין תחת עין". ב-12 ביוני 2001 נמצאה התשובה כשלוחמי חזבאללה פתחו באש נ"מ לעבר מטוסי צה"ל שחגו מעל לעיירה בנת ג'בייל. טלוויזיית אל-מנאר קטעה לשם כך את שידוריה ודיווחה כי "יחידת ההגנה האווירית של ההתנגדות האסלאמית" היא שפתחה באש נגד "מטוסי האויב". בדיווח נאמר: "אם תחזרו – אנו נתחיל מחדש".¹²⁴

ב-14 ביוני הצהיר אחראי חזבאללה בדרום לבנון, שיח' נביל קאווק, כי הירי הראשון מסוגו לעבר מטוסי חיל האוויר היה בגדר "תחילתו של שלב חדש שבו ההתנגדות מדגישה כי היא ולבנון עדיין בעמדת הכוח". באירוע בבנת ג'בייל הדגיש קאווק, כי לבנון פנתה לקהילה הבינלאומית בבקשה להביא להפסקת הטיסות של מטוסי ישראל בשמי המדינה, אך ללא הועיל. קאווק העריך, כי בהפרת הריבונות הלבנונית מנסה ישראל "להנציח משוואה חדשה, שמטרתה הסתרת תבוסת ישראל בחוות שבעא".

יו"ר סיעת חזבאללה בפרלמנט, מחמד רעד, ציין שארגונו פועל באמצעות ירי נ"מ ליצור משוואה הפוכה: "כפי שפעלנו בעבר לבסס את משוואת אפריל [הבנות ענבי זעם] כדי להפוך את האזרחים לניטרלים, אנו עובדים כיום על משוואה שתמנע ממטוסי האויב להפר את הריבונות הלבנונית בשמי המדינה, וזאת על-ידי התנגדות מתמדת להם".¹²⁵

חסן נסראללה התייחס לראשונה לעניין ירי הנ"מ רק בראשית שנת 2002. בנאום לפני סטודנטים בביירות פרש נסראללה את הרקע להחלטת הארגון לפתוח בירי על מטוסי חיל האוויר:

הדיפלומטיה האמריקאית פעילה כיום בנושא הזה. היא מעבירה מסרים בעניין. אלוהים אדירים, מאז נסיגת ישראל מדרום לבנון ועד לימים האחרונים בוצעו אלפי הפרות ישראליות, מרביתן של התחום האווירי. חלק מההפרות האלה בוצעו במים הטריטוריאליים של לבנון ובאדמת לבנון, אך במרבית המקרים מדובר בהפרות אוויריות. איננו צריכים לספק הוכחות לדבר. תושבי דרום לבנון רואים את המטוסים, וכך גם

תושבי ביירות וטריפולי. אנו אנשים מיושבים בדעתנו. בתחילה אנו לא ירינו על כלי הטיס. במשך שנה – ובעצם, במשך יותר משנה – אנו חיקנו את כוחות האו"ם הפועלים בדרום לבנון. כלומר, אנו ביצענו סטטיסטיקות של ההפרות האוויריות, הימיות והיבשתיות... ההשלכות הביטחוניות של הפעילות האווירית הזו והקשר שלה להתנשטיות והניסיונות להפריע ליציבות במדינה יידונו מאוחר יותר... האם מישהו נהרג? לא. זאת משום שאש הנ"מ מכוונת לשמים. אבל הם [הישראלים] הופרעו. בשל היותם פחדנים, די בכך שהם ישמעו את קול הנפץ של אש הנ"מ כדי לרדת למקלטים, להפסיק את הקניות, לסגור את החנויות ולהביא את החיים והתיירות לכדי קיפאון ביישובים הצפוניים.¹²⁶

בהמשך דבריו ציין נסראללה כי בזכות ירי הנ"מ לעבר מטוסי צה"ל מודע כיום העולם לכך שישראל מפרה בשיטתיות את ריבונותה האווירית של לבנון. אשר לפיתרון הסוגיה הצהיר נסראללה, כי הנ"מ ייפסק במקביל להפסקת הטיסות:

קיים פתרון פשוט מאוד, והפתרון הזה לא קשור למזרח התיכון, לחוות שבעא, לשלום הצודק והכולל או לשום דבר אחר. יש משוואה פשוטה. אם מטוסי הקרב של ישראל לא יפרו את הריבונות הלבנונית, ו[ישראל] לא תסיג את הגבול של לבנון ולא תפר את ריבונות התחום האווירי של לבנון, אזי ארטילריית ההגנה האווירית לא תפתח באש. זהו פתרון פשוט מאוד. על כן הפתרון אינו מצוי בלבנון.

בירי הנ"מ בגבול הצפון יש ממד מסוים של הליכה על הסף: הירי גרם בעבר לשׂרפות על הקרקע ולפגיעות ברכוש, אך עלול לקרות שגם אזרחים ישראלים ייפגעו מנתזים של קליעי הנ"מ. ועם זאת, מדובר בסיכון מחושב ומינימלי של חזבאללה, שמפיק מהירי רווח הסברתי, מחזק את התדמית של הארגון כמגן הריבונות הלבנונית ומתחזק "נוכחות" הרתעתית מול ישראל בגבול הצפון, גם אם "נוכחות" הרתעתית זו מתבטאת בעיקר בהדי פיצוצים ולא הרבה מעבר לכך. המטרה היא להשיב לישראל "מידה כנגד מידה", בניסיון לפצות על שאין בידי הארגון מטוסים שיוכלו לטוס בשמי ישראל כולה. בנוגע לתחזוק הנוכחות ההרתעתית והתודעתית מול ישראל יש להזכיר, כי כל אימת שחזבאללה פותח באש נ"מ הדבר מדווח בכלי התקשורת בישראל (וכך גם בכלי התקשורת הלבנוניים) ובאופן כללי נראה שאפשר לקבוע כי בתודעה הישראלית מתקבעת התחושה שחזבאללה אינו פוסק מלפעול. ירי הנ"מ מהווה אפוא פעולת ענישה שבצדה גם רווח הרתעתי מול ישראל. אשר לאפשרות שמהירי ייפגע מטוס קרב של ישראל, ביוני 2002 הצהיר מפקד חיל האוויר, אלוף דן חלוץ, שתותחי הנ"מ של חזבאללה אינם מסוגלים לפגוע במטוסי צה"ל, הטסים, לדבריו, בגובה רב, וכי מטרתם לפזר רסיסים ביישובים הישראליים בגבול הצפון. הערכה ישראלית נוספת לגבי מטרת הירי נתן ראש חטיבת המחקר באמ"ן, תת-אלוף יוסי קופרווסר, שציין כי ירי הנ"מ נועד "לשמר את אופיו הג'יהאדי" של חזבאללה. לדבריו, היו מקרים שאנשי חזבאללה פתחו בירי נ"מ כמה שעות לאחר שמטוסי חיל האוויר חלפו בשמי לבנון.

הערכות אלה פוסחות על העיקר, שכן ירי הנ"מ מתבצע בתגובה ובהתאם למספר הטיסות ולאופי הטיסות, ואלה בוצעו בחודשים האחרונים במינונים משתנים ("אופי הטיסות" – קרי, האם הטיסות מתבצעות באופן מתגרה, תוך ריבוי "בומים" על קוליים, השארת שובלי אדים ועל-פי הגובה בו טסו המטוסים). מהשוואת נתוני חזבאללה בדבר ההפרות הישראליות עם נתוני צה"ל על ירי הנ"מ בשנת 2002 עולה, שירי הנ"מ אינו מתבצע באופן נקודתי בתגובה לכל חדירה לתחומה האווירי של לבנון.¹²⁷ כלומר, במהלך השנה בחר חזבאללה פעמים רבות לנצור את תותחיו למשך ימים ארוכים גם כאשר מטוסי חיל האוויר לא נמנעו מלטוס בשמי לבנון. על מספר נמוך יחסית של טיסות בחר הארגון, כמעט בכל המקרים, להבליג.

חודשי השיא של ירי הנ"מ במהלך שנת 2002 היו יולי ואוגוסט – בתגובה לעלייה במספר הטיסות שביצע חיל האוויר בשמי לבנון (בדרך כלל עשרות הפרות בשבוע). ואילו במקרים המעטים שבהם עבר שבוע שלם עם הפרות אחדות בלבד של ריבונותה האווירית של לבנון (למשל, בין ה-9 ל-17 ביולי ביצע חיל האוויר רק 5 טיסות) לא נורתה אש נ"מ כלל (ראה טבלה 1).

בחודש דצמבר 2002 חיל האוויר כמעט שהפסיק את טיסותיו (למשל, בין 10 ל-16 בדצמבר היו 2 הפרות אוויריות, בין 17 ל-23 בדצמבר 3 הפרות, בין 24 ל-30 בדצמבר 5 הפרות) וחזבאללה נצר את תותחי הנ"מ שלו במשך החודש כולו. במהלך שנת 2002 זה היה החודש היחיד שבו חזבאללה לא ירה אש נ"מ כלל. בראשית ינואר 2003 (שבוע 38 בטבלה) חודש ירי הנ"מ, בתגובה לעליית מספר הטיסות הישראליות בשמי לבנון ל-18 (על-פי נתוני חזבאללה). אפשר אפוא לקבוע, שהתוצאה הסופית של ירי הנ"מ, ולא המניע עצמו לירי, היא אכן שימור "אופיו הג'יהאדי" של הארגון – אחת המטרות העליונות של חזבאללה. לעומת זאת, בהיעדר טיסות ישראליות בשמי לבנון יתקשה הארגון להמשיך בירי הנ"מ. בנוסף, ירי הנ"מ אמנם משמר את מצב ה"ג'יהאד", גם אם על אש קטנה, אולם בכל מקרה זהו פועל יוצא של הטיסות הישראליות ותגובה להפרות הריבונות, לא הסיבה להן. כלומר, חזבאללה אינו יוזם את הירי מתוך אידיאולוגיה ג'יהאדית, אלא בהתאם לאסטרטגיה מחושבת של תגובה מדודה לצעדי ישראל. מצב זה נוח לחזבאללה: קשה יותר יהיה ליזום פעולות מתוך מצב של שקט מוחלט מאשר במצב שבו החזית עם ישראל – ולו מהבחינה התודעתית – נותרת פעילה.

חזבאללה סבור, כי ירי הנ"מ בשמי ישראל גרם לישראל לצמצם את מספר הטיסות בשמי לבנון. מנתונים שפרסם הארגון בכתבה המסכמת את אירועי שנת 2002, עולה כי הארגון רשם במהלך שנה זו 1452 הפרות אוויריות של ישראל, לעומת 2145 בשנה הקודמת. נביל קאווק ציין, כי ירי הנ"מ של ארגונו "גרם לקביעת משוואה שהפכה את החדירות האוויריות ליקרות יותר, דבר שהגביל באופן נרחב את היקף ההתקפות האלה".¹²⁸ לעומת זאת, מנתוני חזבאללה עולה, שחל גידול במספר הפרות הריבונות הימית של לבנון: בשנת 2001 רשם חזבאללה 426 הפרות כאלה, ואילו בשנת 2002 רשם הארגון 721 הפרות של כלי שיט ישראליים.¹²⁹ ככל הידוע לא ניסה

חזבאללה עד היום להרתיע את ישראל גם בזירה הימית. הסכנה שבהגברת הפעילות הימית טמונה בכך שהדבר עשוי לספק לחזבאללה עילה "לפתוח" גם את החזית הזאת. נושא הטיסות הישראליות בשמי לבנון לא נעלם מעיני האו"ם: מזכ"ל האו"ם, קופי אנאן, דואג להזכיר, יחד עם הפרת ה"קו הכחול" בידי חזבאללה, גם את הפרת הריבונות האווירית של לבנון בידי ישראל – בדוחות שהוא מגיש אחת לשישה חודשים (בינואר וביוני) למועצת הביטחון, לרגל חידוש המנדט לכוח יוניפי"ל בדרום לבנון. בדו"ח האחרון, שפורסם בינואר 2003, התייחס אנאן למרכיב ההתגרות שבטיסות אלה. בדו"ח שקדם לו מיולי 2002, ציין אנאן כי מטוסי חיל האוויר של ישראל החלו בנוהג חדש – חדירה למרחב האווירי של לבנון דרך הים, וזאת, לדבריו, על מנת להימנע ממעקב יוניפי"ל אחר התופעה.

הגברת החדירה הישראלית למרחב האווירי של לבנון מהווה תמריץ לתגובה של חזבאללה בהתאם לכללי המשחק של תגובה "בהקשר ובמידה": בראשית פברואר 2003 הגביר חיל האוויר את טיסותיו מעל כל שטחי לבנון, תוך ריבוי "בומים" על-קוליים ו"גיחות דמה", בין השאר מעל אתרי התיירות המושלגים והמאוכלסים תיירים בהר הלבנון. בכך יצרה ישראל מפגש אינטרסים בין דעת הקהל הלבנונית לבין חזבאללה, דבר שחזבאללה יודע לנצל כדי לחזק את עמדתו. בנוסף, נציגו האישי של מזכ"ל האו"ם בלבנון, סטפן דה מיסטורה, אף פרסם הודעה מיוחדת שקוראת לישראל להפסיק את הטיסות: "האו"ם מודאג קשות מפני שהפרות אוויריות של ישראל מבעד ל"קו הכחול" מוסיפות להתקיים, ולמעשה, נראה כי הוגברו בימים האחרונים".¹³⁰ ב-2 בפברואר 2003 הגיב חזבאללה על הטיסות בירי אינטנסיבי במיוחד של אש נ"מ בגבול הצפון. בצה"ל התפרש הירי כאפשרות שחזבאללה מנסה "לחמם" את גבול הצפון וכי הירי משמש את הארגון ל"הוצאת קיטור" ולהפגנת העובדה שהוא ממשיך לתקוף את ישראל.¹³¹ נראה כי הגברת הטיסות של חיל האוויר נעלמה מעיני הקצינים שהשמיעו הערכות אלה, או שהם בחרו להתעלם מחלקה של ישראל בהגברת ירי הנ"מ. ואילו מהצד הלבנוני של הגבול, מזכ"ל חזבאללה, נסראללה, לא הותיר שום ספק שארגונו לא יעבור לסדר היום אם יימשכו הטיסות, באופיין המתגרה:

גיחות הדמה האינטנסיביות שאנו רואים בימים האחרונים בכיוון לבנון והלבנונים הן מסרים שרונניים ברורים לכל הלבנונים, העם וההתנגדות בלבנון. אלה מסרי הפחדה ואיום על לבנון. ואנו אומרים, כפי שאמרנו תמיד, שהמלחמה, ההפגזות, ההרס, ההרג ומעשי הטבח שביצעו אריאל שרון וקודמיו בלבנון לא הצליחו להנחיל תבוסה פסיכולוגית להתנגדות, ללבנון ולעמה, באופן כזה שיערער פה ושם רצון או עמידה תקיפה. לגיחות הדמה האלה אין תועלת לחלוטין, לבד מכך שהן יוצרות אווירה בלבנון ובאזור שעשויה לדחוף גם את ההתנגדות לחשוב על שיטה חדשה להתמודד עם המשכן. באופן הזה שמעבן את האנשים... זה עניין שאי-אפשר לשתוק עליו לאורך זמן.¹³²

כעבור כמה ימים נקט נסראללה לשון מפורשת יותר: "אם הישראלי ימשיך במדיניות גיחות הדמה שמבהילות את האזרחים, אנו נתמודד עם זה בדבר שהוא מעבר להפרת ריבונות, וההתנגדות

טבלה 1
הפרות המרחב האווירי של לבנון ע"י חיל האוויר הישראלי וירי נ"מ של חזבאללה
 (מה־16 באפריל 2002 עד ה־26 בפברואר 2003)

שבוע	תאריך	מספר ההפרות של המרחב האווירי של לבנון	מספר הימים, שבהם נורתה אש נ"מ של החזבאללה
1	22/4/2002-16/4	12	0
2	29/4—23/4	31	1
3	6/5-30/4	55	1
4	13/5-7/5	104	3
5	20/5-14/5	22	1
6	27/5—21/5	21	1
7	3/6-28/5	16	1
8	10/6-5/6	21	1
9	17/6-11/6	13	1
10	24/6-18/6	19	3
11	1/7-25/6	14	1
12	8/7-2/7	18	2
13	15/7-9/7	5	0
14	22/7-16/7	13	1
15	29/7-23/7	22	2
16	5/8-30/7	16	2
17	12/8-6/8	37	2
18	19/8-13/8	7	2
19	26/8-20/8	21	2
20	2/9-27/8	41	2
21	9/9-3/9	13	1
22	16/9-10/9	12	0
23	23/9-17/9	14	1

המקורות לטבלה זו מפורטים בהארה 127.

שבוע	תאריך	מספר ההפרות של המרחב האווירי של לבנון	מספר הימים, שבהם נורתה אש נ"מ של החזבאללה
24	30/9-24/9	14	1
25	7/10-1/10	40	2
26	14/10-8/10	31	1
27	21/10-15/10	11	0
28	28/10-22/10	50	1
29	5/11-29/10	45	2
30	12/11-6/11	14	0
31	19/11-13/11	18	1
32	25/11-20/11	39	1
33	2/12-26/11	13	2
34	9/12-3/12	6	0
35	16/12-10/12	2	0
36	23/12-17/12	3	0
37	30/12-24/12	5	0
38	6/1/2003-31/12	18	1
39	13/1-7/1	41	3
40	20/1-14/1	4	1
41	27/1-21/1	21	1
42	3/2-28/1	57	1
43	10/2-4/2	6	0
44	18/2-11/2	8	0
45	26/2-19/2	0	0

תמצא שיטה להרתעתו".¹³³ לדבריו, מדובר "ביותר מהפרת ריבונות, מדובר בפריצת מחסום הקול והבהלת האזרחים, וזו התקפה. ומשימת ההתנגדות היא לעמוד בפני התוקפנות, ועליה ללמוד כיצד להתמודד עם תוקפנות מסוג זה".

הפעולה על-פי העיקרון של "עין תחת עין" באה לביטוי מוחשי כמה פעמים בעת פעילות חזבאללה מאז נסיגת צה"ל. כבר את הפעולה הראשונה לאחר הנסיגה שביצע חזבאללה בהר דב – חטיפת שלושת חיילי צה"ל ב-7 באוקטובר 2000 – הציג הארגון הלבנוני כפעולה שנועדה לתקן מציאות א-סימטרית מבחינת חזבאללה, שבה הוחזקו אזרחים לבנונים בידי ישראל בלא כל אפשרות להחליפם באזרחים ישראלים. נעים קאסם ציין בספרו (חזבאללה – אל-מנהג, אל-תג'רה, אל-מסתקבל), כי החלטת הארגון לבצע את החטיפות התקבלה משום שלאחר הנסיגה הוסיפה ישראל להחזיק באזרחים לבנונים, ובראשם השייח' עבד אל-כרים עובייד ומוסטפא דיראני, שנחטפו בידי ישראל (ב-1989 ו-1994) והוחזקו כ"קלפי מיקוח" בסוגיית הנווט הנעדר רון ארד (ניצוין, כי חזבאללה אינו רואה עצמו אחראי בשום צורה להיעלמותו ולגורלו של ארד, שהוחזק לאחר נפילת מטוסו באוקטובר 1986 בידי אמל; יותר מכך, ראשי הארגון, ובהם קאסם בספרו, טוענים כי עשו כל שביכולתם לחקור את הסוגיה, על מנת לחזק את עמדת חזבאללה מול ישראל, אולם נכשלו בכך). קאסם מציין, כי ארגונו הבין כי ללא חטיפות ישראלים לא תסכים ישראל לשחרר את הלבנונים המוחזקים בידה.

אפשר לזהות הישנות של דפוס הפעולה הזה גם בפעילות מחוץ לגזרת חוות שבעא. ב-30 בדצמבר 2000 נהרג אזרח לבנוני מאש חיילי צה"ל לעברו, לאחר שהחל לטפס על גדר הגבול. לא עברו שלושה ימים ואזרח ישראלי נורה ונפצע מירי צלף שירה מעברו הלבנוני של הגבול. ואילו ב-7 במאי 2002 לקח חזבאללה אחריות לירי לעבר סיור ישראלי בגזרה המערבית של הגבול. איש לא נפגע מהירי, שלטענת הארגון הלבנוני התבצע לאחר שאש מישראל נפתחה לעבר אחת מעמדותיו באותו אזור.

ולבסוף, ב-8 בדצמבר 2002 נפגעו שני חיילי צה"ל, אחד מהם נפצע קשה, בפיצוץ מטען צד – מטען "קלע" – לעבר הרכב הממוגן שבו נסעו ליד המושב זרעית שבגזרה המערבית. הפיגוע הראשון מסוגו בגזרה המערבית מאז הנסיגה, אירע יומיים לאחר שסוחר הסמים הלבנוני רמזי נהרג בפיצוץ מטען צד רב-עוצמה לעבר המכונית שבה נסע יחד עם אחיינו בין הכפרים אבל אל-סקי וכוכבא שבדרום לבנון. נהרא, נוצרי, בן 45 במותו, היה בעל קשרים עם ארגון חזבאללה ופעל בתיאום עמו, ואישים בארגון השיעי הודיעו מיד לאחר חיסולו כי הם רואים את ישראל אחראית וכי היא תספוג את נקמתם. אחיינו של נהרא, אלי יוסוף עיסא, שנהרג עמו ברכב, היה איש מנגנון ביטחון המדינה הלבנוני. נדמה כי לא היה כל ספק בלבנון שישאל אחראית להתנקשות. אירוע חיסולו של רמזי נהרא גרם להפניה מידית של כל האצבעות המאשימות בכיוונה של ישראל, שנמנעה מלהתייחס לאירוע. נהרא נחשב לדמות אהודה בשל קשריו עם חזבאללה ועם

מנגנוני הביטחון של לבנון, שבשירותם הצליח, בפברואר 1996, לפתות את הלבנוני אחמד חלאק, שנאשם בסיוע לישראל בניסיון לחסל את עמאד מורניה, לבוא לביירות. חלאק הוצא לאחר מכן להורג בידי לבנון, ונהרא סיפר בגאווה לעיתונאים כיצד פיתה את חלאק וחסף אותו בעודו מוסיף ליהנות מאמונה של ישראל.

מטען החבלה, שהיה "ארוז" בתוך פיברגלס בהיר, הוסווה כדי שייראה כמו סלע – שיטה שהיתה מוכרת לחזבאללה משנות הלחימה הממושכות עם צה"ל בדרום לבנון. לדברי טימור גוקסל, הן חזבאללה והן צה"ל השתמשו בשיטה זו במהלך שנות הלחימה בדרום לבנון. החיסול, יהיה אשר יהיה האחראי לו, בוצע בדרום לבנון, שם רואה חזבאללה את עצמו "בעל הבית".

בפרשת חיסולו של נהרא יש לעמוד על כמה נקודות משמעותיות:

1. **האחריות:** ישראל הצטיירה בלבנון באופן אוטומטי כחשודה המיידית, וחזבאללה זיהה בדבר "חלון הזדמנות" – חיפוי של לגיטימציה – שאותו ניתן לנצל כדי לפעול נגד ישראל ולעשות זאת מחוץ לחוות שבעא. יוזכר, שגם לאחר חיסולם בביירות של השר הלבנוני לשעבר אלי חבייקה (ינואר 2002) ושל ג'יהאד אחמד ג'יבריל, בנו של מזכ"ל ארגון "החזית העממית" – המפקדה הכללית" (מאי 2002) הופנו האצבעות המאשימות בלבנון לכיוונה של ישראל, וגם חזבאללה האשים את ישראל בפעולות.¹³⁴ ואולם לאחר שני מקרים אלה לא באה פעולה כלשהי, ועל כן לא היה ניתן לזהות נקמה נקודתית נגד ישראל. ייתכן שהדבר נבע מכך שמבחינת חזבאללה היה הקשר בין ישראל לשני החיסולים מובהק פחות.
2. **מהירות התגובה:** בתוך פחות מיומיים הוצאה לפועל התגובה נגד ישראל, פיצוץ מטען על סיור צה"ל, מטען שנועד להרוג את יושבי כלי הרכב. הפעולה בוצעה במנותק מהמתרחש בזירה הפלסטינית, שהיתה באותה תקופה רגועה יחסית (מבחינת פיגועים נגד ישראל).
3. **התייחסות חזבאללה להרוגים:** אנשי חזבאללה התאמצו לפרוש את חסותם על נהרא (גם אם הדבר נעשה באופן רטרואקטיבי) וכמו "לשדרג" את מעמדו "שדרוג שלאחר המוות". זאת כדי להכשיר את דעת הקהל לתגובת הנקם שתופנה נגד ישראל.
4. **סוג התגובה:** מטען הצד שהופעל נגד ישראל יכול להתפרש כפעולה פרופורציונלית, שאינה חורגת מהעיקרון של "עין תחת עין". כאמור, הארגון לא פתח בירי טילי קטיושה על צפון הארץ. ולמרות זאת, גם תגובתו המדודה היתה בעלת פוטנציאל הסלמתי, אף שבמקרה כזה היתה ישראל נתפשת בלבנון כצד התוקפן, וחזבאללה – תלוי כמובן בתגובותיו – כצד המגן.

בימים שלאחר פיצוץ המטען לעבר סיור צה"ל לא יצאה מלבנון ולו מילת ביקורת נוכח ההתפתחות שכמעט קטלה שני חיילים ישראלים בגזרה המערבית – התפתחות שהיתה עלולה להוביל להידרדרות. אפשר שהארגון השיעי יכול היה מבחינתו גם להבליג על חיסולו של נהרא, שהרי בכל

זאת הלה לא היה מזוהה עם חזבאללה, אלא היה סוחר סמים נוצרי, שכשם ששיתף פעולה עם חזבאללה נודע במשך שנים רבות גם כסוכן בשירותן של ישראל וסוריה. העובדה שחזבאללה בחר בדרך של הענקת חסות בדיעבד לסוחר הסמים הדרום-לבנוני, מלמדת כי הארגון לא יהסס לבצע פעולות תגמול נגד ישראל.

בעצם היווצרות "כללי המשחק" יש כדי להגביר את הסבירות לכך שהשקט היחסי יישמר לטווח ארוך יותר. ועם זאת, על הסיכויים להיווצרות "הסכם פסיבי"¹³⁵ בין ישראל לחזבאללה ומצב של "זמניות" מתמשכת ויציבה יחסית, עלולים להעיב כמה גורמים ובראשם המשך פעולות חזבאללה נגד ישראל, בהר דב בעיקר, וזאת בשל הפוטנציאל להסלמה הגלום בפעולות אלה. אמנם מאז הנסיגה הבלגית ישראל על חלק מפעולות חזבאללה נגדה אף שהיו פעולות שבהן נהרגו חיילי צה"ל. ואולם ככל שחולף הזמן ישראל עשויה להתקשות להבליג על פגיעות בה, בייחוד אם מדובר בפעולות שיגרמו לה לנפגעים רבים. גם חזבאללה אינו מגיב בהכרח באופן אוטומטי על כל פעולה ישראלית שנתפסת בעיניו כהריגה מכללי המשחק.

כך, למשל, בחר חזבאללה שלא להגיב על הרג אזרח לבנוני בהפגזות צה"ל, שבאו בתגובה לפעולות הארגון בהר דב ב-21 בינואר 2003. חשש הארגון היה, כי הימנעותו מכל צעד של תגמול על הרג האזרח תהווה תקדים מסוכן, ועל כן הוחל בהתייעצויות בנושא בין בכירי הארגון. מנגד, הארגון שאף למצב של פעולה בחוות שבעא אחת לתקופה, ולא ללחימה מתמשכת.¹³⁶ הסוגיה שעמדה על סדר היום היתה, האם להכריז שהארגון יגיב על כל פגיעה באזרחים לבנונים, בדומה למצב ששרר בחסות הבנות מבצע "ענבי זעם".¹³⁷ הבנות אלה, שאסרו על פגיעה באזרחי שני הצדדים, מהוות מסגרת של כללים שחזבאללה מבקש לדבוק בהם גם מאז הנסיגה. לדברי נסראללה, "כל עוד חזבאללה פועל בתוך האדמות הלבנוניות, הוא נותר במסגרת הבנות אפריל [הבנות ענבי זעם]."¹³⁸ הבעיה היא, כי בניגוד לישראל, חזבאללה פועל לעתים מתוך אזורים מיושבים והדבר מגביר את האפשרות שייפגעו אזרחים לבנונים.

כן ייתכן, שישראל תחדל מלדבוק במדיניות ההבלגה. הפרת "הסטטוס-קוו" שהשתרר בגבול הלבנון עשויה להיגרם בעתיד גם בשל החלטת ישראל לשים קץ להבלגה על הפעילות הלא מוצהרת של חזבאללה נגדה, כגון אספקת הנשק לפלסטינים, החתרנות בקרב ערביי ישראל והחדרת סוכנים לישראל ולשטחי הפלסטינים כשהמטרה היא "לשדרג" את "איכות" הפיגועים המתבצעים נגד ישראל. בהקשר זה גם קשה להתעלם מהחשש בממסד הביטחוני בישראל נוכח הצטיידות חזבאללה באלפי טילי קטיושה ורקטות, והאיום הגלום בכך בראייתה של ישראל.

לקראת שנת 2003 גבר מאוד חששם של חזבאללה, לבנון וסוריה שישראל אכן אינה חפצה עוד בהמשך ההבלגה. יתרה מכך: סדרת הדלפות, תדרכים לתקשורת של קצינים בכירים והצהרות של אישים בכירים בישראל נגד חזבאללה הגבירו את החשש מעבר לגבול שישראל מתכוונת ליזום מהלך התקפי נגד חזבאללה, וזאת בעת המתקפה האמריקאית על עיראק. חזבאללה פעל בשני

מישורים: ניסיון לשמר את ההרתעה שלו כדי להניא את ישראל מלתקוף, והכנה לקראת כל אפשרות. זאת, על-פי דיווח מלבנון, תוך ביצוע פעולות לוגיסטיות בדרום לבנון ושיגור פעילים לאימוני רענון באיראן,¹³⁹ והצהרה שאין הארגון מתכוון לתקוף את ישראל בעת המתקפה האמריקאית הצפויה על עיראק. בכל מקרה, נסראללה הודה בראשית ינואר, כי ארגונו אינו יודע מהי האפשרות הסבירה יותר – מתקפה ישראלית על לבנון, או אי-פעולה מצדה.

כך, בעוד מזכ"ל חזבאללה הצהיר שארגונו חזק היום מבעבר ומסוגל להנחיל לישראל אגדות רבות, הוא הדגיש שארגונו לא קיבל כל החלטה להגיב על "התגרריות" – אך לא כולל "הפצצות" – ישראליות בשעת המהלך האמריקאי בעיראק.¹⁴⁰ בהמשך לקו מתון יחסית זה, הצהיר נסראללה כי אם ישראל לא תפגע באזרחים לבנונים, חזבאללה לא יפגע באזרחים ישראלים. נסראללה גם חרג ממנהגו – הקפדה על עמימות בכל הנוגע לאמצעי הלחימה שבידי ארגונו – והכחיש כי חזבאללה קיבל נשק מעיראק וכי פיצוץ עז שארע במחנה אימונים של חזבאללה נבע מניסוי טיל חדש. במקביל לכך החלו בכירים בארגון בפגישות דיפלומטיות עם שגרירים בביירות, וגם במפגשים דיפלומטיים במדינות ערביות ובליגה הערבית בקהיר, על מנת להסביר את עמדת הארגון נוכח האפשרות של מתקפה ישראלית.

בנסיבות אחרות היה נסראללה מסרב להסביר ממה נבע הפיצוץ, שעליו דווח מלבנון ב-29 בדצמבר 2002, ושהיה על-פי חלק מההערכות ניסוי בטיל חדש.¹⁴¹ ואולם בהזדמנות זו דווקא הסביר מזכ"ל חזבאללה, כי הפיצוץ נבע מהשמדת כמות גדולה של שאריות תחמושת שהותירה אחריה ישראל לאחר הנסיגה, וכי הארגון אף נזף בפעיליו על שביצעו פיצוץ אחד במקום כמה פיצוצים קטנים.

פרק שישי

התעצמות חזבאללה

ההיבט הבולט ביותר של חזבאללה בעיני הציבור בישראל הוא ההתחמשות המואצת של הארגון באלפי טילי קטיושה וברקטות. בנוסף הצליח הארגון בשנים האחרונות להחדיר לישראל ולשטחים, אחדים מסוכניו, שמקצתם נתפסו. פרק זה עוסק בהיבטים השונים של התעצמות חזבאללה, ובפירוט היכולות שבאמצעותן הוא ביסס את ההרתעה מול ישראל, ושבהן הוא עשוי להשתמש בעתיד.

ההצטיידות באמצעי לחימה

במהלך החודשים שקדמו לנסיגת צה"ל הגבירה איראן, באמצעות משמרות המהפכה, את התחמשות חזבאללה בלבנון באופן שהוגדר באמ"ן "מאסיבי". בראשית שנת 2000 החל תהליך התחמשות זה להתבצע ביתר שאת, וחזבאללה הצטייד בנשק חדש, כגון רקטות ארוכות טווח, בחלקן מצוידות בראשי נפץ כבדי משקל, שעל-פי ההערכה בישראל, יש בהם לשנות באופן משמעותי את אפקט הפגיעה.

ביולי 2001 כתב זאב שיף בהארץ על הגברה משמעותית של משלוחי הנשק מאיראן לחזבאללה, דרך סוריה, ועל הערכה בישראל בדבר הימצאות יותר מ-7000 טילי קטיושה בידי הארגון. מאז עלה המספר בהתמדה, ולהערכת אמ"ן מדובר כיום בקרוב ל-11 אלף. לדברי גורמי מודיעין בישראל, נתון זה כולל מאות רקטות לטווח ארוך, שהועברו מאיראן ללבנון ונמצאות, כאמור, בשליטה ישירה של "משמרות המהפכה" האיראניים. התעצמות זו, שתאפשר לארגון "אורך נשימה" במקרה של עימות עם ישראל, היא המרכיב המרכזי במאזן ההרתעה שחתר חזבאללה והצליח עד כה להשיג מול ישראל. חזבאללה מקפיד להצדיק את אחיזתו בטיילי הקטיושה בעליונותה הצבאית של ישראל וביכולת הגרעינית המיוחסת לה. "אנו יצרנו מאזן אימה באמצעות הקטיושה, שנחשבת במדעי הצבא לאקדח מים", אמר נסראללה ב-16 בפברואר 2002 בטקס בנבי-שית לציון עשור להתנקשות הישראלית בקודמו עבאס מוסאוי.

ההתחמשות המוגברת של חזבאללה באלפי טילי קטיושה מהווה מסר הרתעתי ממשי אל מול ישראל, אולם לא רק מולה. עוצמתו הצבאית של חזבאללה היא גורם חשוב שיש בו למנוע את

דחיקת העדה השיעית בלבנון חזרה לשולי המפה הפוליטית. עוצמה רבה כל-כך היא מסר גם לשלטונות לבנון, שפירוק חזבאללה מנשקו לא יהיה משימה קלה והסכמת הארגון לצעד כזה לא תיעשה בלא תמורה.

מול ישראל הצליח חזבאללה ליצור מאזן אימה גם באמצעים נוספים, ובראשם שני פיגועי התופת הקשים בבואנוס איירס בשנים 1992 ו-1994, שישראל, כאמור, מייחסת לארגון מעורבות בביצועם. הפיגוע נגד שגרירות ישראל בארגנטינה בוצע ב-17 במארס 1992, חודש ויום לאחר שישראל התנקשה בחייו של עבאס מוסאוי. הפיגוע השני בוצע ב-18 ביולי 1994, כשישה שבועות לאחר שכחמישים אנשי חזבאללה – טירונים – נהרגו בהפצצת חיל האוויר בלבנון.¹⁴² בישראל רואים בכך משום "רף תגובה" שקבע חזבאללה לישראל, שעשוי להיות מיושם בידי הארגון הלבנוני גם בעתיד.¹⁴³ על-פי הערכות, בארגון פיגועים אלה היה מעורב עמאד מורניה, שקהילת המודיעין הישראלית רואה בו גם היום "מספר 2" של נסראללה, בהיותו סגנו של מזכ"ל חזבאללה לעניינים צבאיים. מידע שהגיע לישראל על הגברת הפעילות של מורניה כמו פגישות רמות דרג שקיים בטהראן גרם, לא אחת, להעלאת מפלס החרדה והכוננות בישראל. אין ספק, שאילו ביקשה ישראל לחסל את הגורמים הבכירים ביותר בחזבאללה, כולל בכירים מבצעיים, היה הדבר עולה בידה. אי-הפעולה עשוי לרמוז כי במאזן הרווח לעומת ההפסדים נתפס הרווח כקטן מההפסדים.

פעילות סמויה

חזבאללה הצליח לטפח יכולת מודיעינית ומבצעית בתוך ישראל עצמה. בשנים האחרונות פורסם על חשיפתם בישראל של שלושה סוכנים שנשלחו על-ידי חזבאללה. לפחות שני סוכנים נוספים ששהו בישראל לא נתפסו והצליחו להימלט לחו"ל. באפריל 1996 הצליח חוסין מקדאד, לבנוני שפעל עבור חזבאללה, לחדור לישראל כשברשותו מטען חבלה רב-עוצמה, מוסתר בתוך מקלט רדיו. מקדאד שהה בתל-אביב ובירושלים כמה ימים בזהות בדויה של אזרח בריטי בשם אנדרו ניומן, וסופו שנפצע קשה מאוד בעת פיצוץ שאירע כשעסק בהרכבת מטען החבלה שהביא עמו לישראל. הוא הוחזר ללבנון ביוני 1998 במסגרת חילופי שבויים. מקדאד, המכונה בישראל בשל כך בכינוי "פקששן", נשא עמו כרטיס טיסה לאירופה בחברת אל-על.

בינואר 1998 נעצר בנמל התעופה בן-גוריון הגרמני סטפן סמירק, שסיפר בחקירתו כי התאסלם בשנת 1994 והצטרף לחזבאללה כשנתיים לאחר מכן. באוגוסט 1999 הורשע סמירק בקשר לסיוע לאויב במלחמתו בישראל ובכוונה לפגוע בביטחון המדינה. ב-5 בינואר 2001 נעצר הבריטי ג'יהאד שומן, גם כן בחשד להשתייכות לחזבאללה. מקור ביטחוני בכיר ציין כמה חודשים לאחר מכן, כי לא ידוע בוודאות מה התכוון שומן לבצע בישראל, אולם עובדת מעצרו כמה מאות מטרים מבית ראש הממשלה בירושלים מרמזת אולי לכוונה לפגוע בראש הממשלה. חזבאללה נמנע מלהתייחס לאפשרות של שימוש באמצעים אלה נגד ישראל.¹⁴⁴

היבט נוסף של התעצמות חזבאללה, על-פי מידע שנחשף ופורסם בישראל, הוא שיתוף הפעולה הגובר והולך בינו לבין ארגונים פלסטיניים בשטחים ועם ערביי ישראל – פעילות שהיתה קיימת גם לפני הנסיגה מלבנון, אך כנראה שבהיקף קטן יותר. לדברי תת-אלוף (מיל') יחיעם ששון, ששימש עד קיץ 2002 ראש המטה ללוחמה בטרור במשרד ראש הממשלה, הנהגת חזבאללה נערכה להכשיר ולפתח ערוצי פעולה נוספים ככל שהתקרב מועד נסיגת ישראל מדרום לבנון. מפרשת מעצרו של סגן אלוף עמר אל-הייב עולה, כי ערוץ פעולה שחזבאללה משתמש בו הוא ערוץ מבריחי הסמים מדרום לבנון. לדברי ששון, מאז נסיגת ישראל מלבנון ניצב השימוש בסוחרי הסמים במקום גבוה בסולם העדיפויות של חזבאללה, והארגון מקיים פיקוח הדוק מאוד על הסחר בסמים בדרום לבנון ומלבנון לתוך ישראל. כך, לדבריו, הצליח חזבאללה לנצל ערוץ זה כדי לקדם את ענייניו. על דפוס הפעולה של חזבאללה מוסיף ששון:

מהרגע שבו חזבאללה הבין שהוא עומד לאבד את בסיס הפעולה הלגיטימי שלו לפעולות מתוך לבנון, הוא הגביר את ההשקעה באפיקים האחרים, כלומר – פעולה בחתימה נמוכה או ללא חתימה כלל. ערוץ שהם השקיעו בו הרבה מאוד מאמץ הוא החדרת סוכנים לישראל. חזבאללה גם הגביר את המאמצים לאסוף מודיעין בתוך ישראל, להחדיר אמצעי לחימה ולחבור לארגוני טרור אחרים. חזבאללה עובד כיום יותר ככוח צבאי בעל מטרות ארוכות טווח, ופחות כמו ארגוני טרור שמבצעים פיגועים מהיום למחר. חזבאללה מכין תיקי יעד, ולא מסתפק רק באיסוף תיקים ובהכנת תשתית מודיעינית לביצוע פיגועים אלא גם מקדם את התשתית המבצעית לביצוע הפיגועים. חזבאללה עובד צעד אחד קדימה, כלומר – מקדם את היכולת המבצעית למימוש פיגועים כאלה. את זאת הם עושים על-ידי החדרת סוכנים שיידעו כיצד לרכז סביבם את התשתית האנושית שתבצע את הפיגוע וכיצד להשיג אמצעי לחימה. על-ידי כך חזבאללה מקצר את זמן התגובה שלו מרגע קבלת ההחלטה ועד לרגע ביצוע הפיגוע. דפוס פעולה זה מאפיין ארגון עם חשיבה מבצעית ממוסדת.¹⁴⁵

חזבאללה, מסביר ששון, החדיר לישראל סוכנים מטעמו, ובד בבד גם "השליש" אמצעי לחימה בתוך תחומי המדינה. על כן, להערכתו, ביכולתו של הארגון להוציא יכולת זו מהכוח אל הפועל בתוך מדינת ישראל "בכל זמן נתון".

בבחינת עוצמתו של חזבאללה יש לבצע הפרדה ברורה בין פעילותו המוצהרת והרשמית של הארגון לבין פעילותו הנסתרת והחשאית, שמתבצעת מאחורי הקלעים. להפרדה זו יש משמעות היות שהארגון מבקש לשוות לפעילותו המוצהרת לגיטימיות במישור המקומי-לבנוני ואף במישור הבינלאומי. במישור הגלוי והרשמי מקפיד חזבאללה לתחום את פעילותו הצבאית נגד ישראל לגזרת חוות שבעא. על כן הצהירה הנהגת הארגון כי היא מחויבת ל"קו הכחול" ששירטט האו"ם (חוץ מחוות שבעא, שם, כאמור, פועל הארגון בהתרסה כלפי עמדת האו"ם, אך בגיבוי כללי של לבנון ושל סוריה).

שיתוף פעולה עם הארגונים הפלסטיניים

שיתוף הפעולה המבצעי המתקיים בין חזבאללה לבין ארגונים פלסטיניים בלבנון, דוגמת "ג'האד אסלאמי – פלסטין" ו"החזית העממית – המפקדה הכללית" (אחמד ג'יבריל), מעניק לחזבאללה חופש פעולה מסוים בהכוונת פיגועים נגד ישראל מחוץ לגזרת חוות שבעא. חופש פעולה זה מוגבל מאוד משום שהדבר מנוגד לעמדת לבנון, שאינה מעוניינת בכל פעילות פלסטינית נגד ישראל משטחה. הכוונת פעילות פלסטינית יכולה אמנם לבוא מצד חזבאללה במקרים מסוימים. אם לא יחול שינוי משמעותי ביחס הבלתי טולרנטי של לבנון כלפי הארגונים הפלסטיניים במדינה, יהווה שיגור חוליות פלסטיניות דרך הגבול סיכון עבור חזבאללה.

בכל הקשור לעימות בזירה הפלסטינית, הפגין חזבאללה הן שאיפות ויזמות והן יכולת מבצעית לתרום את חלקו בניסיון לחולל מפנים אסטרטגיים בעימות. ב-30 באוקטובר 2002 אישר שירות הביטחון הכללי (שב"כ) כי עצר בחודש יוני את פאוזי איוב, שיעי מדרום לבנון שמחזיק באזרחות קנדית נוסף על אזרחותו הלבנונית. איוב, מומחה חבלה, הגיע לישראל בטיסה ממדינה באירופה ושהה במלון במרכז ירושלים. איוב, בן 39, הוא פעיל חזבאללה ותיק, שלקח חלק בפעילות נגד ישראל בלבנון ומחוצה לה. בעת שהותו בישראל נפגש איוב עם אדם שסייע לו. השניים היו אמורים לאסוף נשק שהוחבא עבורם מבעוד מועד. כן היה אמור איוב לסייע לארגונים פלסטיניים לשפר את יכולותיהם המבצעיות ולהקנות לארגונים אלה תחכום שישראל תתקשה להתמודד עמו.¹⁴⁶ איוב, כאמור, אינו הסוכן היחיד שחדר לישראל ונתפס: מקרהו מייצג שיטת עבודה שמטפח חזבאללה. סוכני חזבאללה שנתפסו בישראל סיפרו בחקירתם כי אומנו במסגרת קבוצות גדולות יותר של מגויסים בעלי מראה מערבי, וכי לאחר אימונם במחנות בבקעת הלבנון הם שוגרו לישראל כדי "לשדרג" את האינתיפאדה. עם הגיעם של סוכנים אלה לישראל ולשטחים הפלסטיניים הם חברו ל"תאים" הקשורים לחזבאללה.¹⁴⁷ על-פי המידע שבידי המודיעין בישראל הצליח חזבאללה להקים כמה תאים ברשות הפלסטינית: בעזה (חוליה אחת שנתפסה) וכמה חוליות בגדה המערבית, בייחוד בעיר שכם. תאים אלה מורכבים מאנשי תנועת הפתח שמקבלים מימון, הדרכה והכוונה מחזבאללה.¹⁴⁸

דוגמה קודמת למאמצי חזבאללה "לשדרג" את העימות בשטחים היא מעורבותו בייזום ירי המרגמות מתוך רצועת עזה בראשית שנת 2001. ב-13 בפברואר 2001 התנקשה ישראל במסעוד עיאד, קולונל ב"כוח 17" הפלסטיני, שעל-פי צה"ל פיקד על חוליה של חזבאללה. בידי מערכת הביטחון מידע מודיעיני שלפיו עיאד ביקר בלבנון בקיץ 2000 ונפגש עם מפקדיו בחזבאללה. על-פי מידע נוסף, אנשי חזבאללה הם שהנחו את עיאד לבצע את ירי המרגמות לעבר ההתנחלות נצרים שברצועת עזה בשבועיים שלפני ההתנקשות בחייו.¹⁴⁹

מאמצי חזבאללה לחולל "קפיצת מדרגה" בעימות בין ישראל לפלסטינים נובעים מהאינטרס הברור של הארגון לתרום להמשך העימות ולמנוע את גוויעתו. העימות הישראלי-פלסטיני הרי

משרת את הארגון, כמו גם את המדינות שאליהן מקורב חזבאללה – איראן וסוריה. ואולם מאמצים אלה נעשים בדרך כלל תוך מאמצי הסוואה שעושה חזבאללה על מנת לצמצם למינימום את הסכנה לארגון וללבנון עצמה.

אשר לפעילותו ה"שוטפת" של חזבאללה בהר דב, מטרתה לשדר ל"שחקנים" באזור מסר של פעלתנות ורלוונטיות, ולשמר את ההרתעה מול ישראל. כאמור, פעילותו הסמויה והלא רשמית של חזבאללה כוללת, בין השאר, החדרת סוכנים לתוך ישראל וגיוס סוכנים בארץ לצרכים מבצעיים ומודיעיניים. פעילות זו היא בגדר השקעה אסטרטגית של הארגון לטווח הארוך. שני תרחישים אפשריים להפעלה עתידית של יכולת "אסטרטגית" זו של הארגון עשויים להיות: נקמה על פעולה ישראלית דרסטית נגד הארגון – דוגמת חיסול אישיות בכירה מאוד בחזבאללה – או ניסיון של הארגון לשבש מהלכים מדיניים שליליים מבחינתו. מכל מקום, חזבאללה נמנע, כמדיניות, מלהתייחס למעשי חתרנות מצדו בתוך ישראל ולבניית תשתית מבצעית בתוכה.¹⁵⁰

במסגרת הפעילות חובקת העולם שמיוחסת – בקהילת המודיעין בישראל, בין השאר – לחזבאללה, נראה שהארגון פועל לגמול לישראל על "בנק המטרות" שלה בלבנון ב"בנק מטרות" משלו. "בנק מטרות" זה כולל תשתיות צבאיות ולאומיות בישראל, שחזבאללה אסף עליהם מודיעין תשתיתי.¹⁵¹ בערב שלפני חניכת מיזם שאיבת המים מנחל הוואני בדרום לבנון הזהיר מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, את ישראל לבל תתקוף את האתר משום שארגונו מוכן כבר לתגובה "בתוך דקות". נסראללה אמר אז, כי ארגונו הכין "בנק מטרות" בתוך שטח מדינת ישראל למקרה שישראל תתקוף בוואני.¹⁵² ראש מועצת הדרום, קבלאן קבלאן, אף סימן, ערב חניכת פרויקט השאיבה מהוואני, בפומבי את המטרה הישראלית שתושמד בתגובה על תקיפה של ישראל: מפעל ישראלי השוכן, לדבריו, סמוך לגבול בין שתי המדינות.

נקודה חשובה בנושא התחמשות חזבאללה בכלי נשק אסטרטגיים – הכוונה לטילי הקטיושה ולרקטות לטווח ארוך – היא שלכל שימוש שיעשה באמצעים אלה תהיינה השלכות משמעותיות ביותר. לפיכך, לבד מהתפקיד ההרתעתי שממלאת החזקת אמצעים אלה, הרי שכל שימוש בנשק הזה יהיה בעייתי מאוד מבחינת חזבאללה, וזה שמור אפוא, בינתיים, לתרחישים קיצוניים. ייזום ירי רקטות לעומק צפון ישראל יהיה בגדר התגרות בלתי נסבלת שבמידה רבה מאוד "תזמין" פלישה ישראלית ללבנון או פגיעה מאסיבית במדינה באמצעים אחרים.

חזבאללה מעוניין בשלב זה להימנע מכך, ועל כן הוא הגדיר את טילי הקטיושה והרקטות שברשותו כאמצעי הרתעה שנועד למנוע מתקפה ישראלית. נכון להיום, חזבאללה ישתמש באמצעים אלה רק לאחר כישלון ההרתעה וקיום פעולה התקפית של ישראל. כאמור, תרחיש אחר לשימוש בטיילי הקטיושה, שהתווה נסראללה בנאום אשתקד, הוא גירוש המוני של פלסטינים לשכונותיה של ישראל או תחילת הרג שיטתי והמוני של פלסטינים. אפשר להעריך, כי תרחיש זה הוא קיצוני ביותר ולא סביר שיתממש בטווח הנראה לעין.

פרק שביעי

חזבאללה בזירה הפנים-לבנונית

נוכח העיסוק האינטנסיבי ברובד הצבאי והטרוריסטי של חזבאללה, נדחק בדרך כלל ממרכז הדיון על הארגון העיסוק בממד הכלכלי והחברתי הפנים-לבנוני שלו. זהו היבט שצפוי להיות רלוונטי ככל שיישמר הסטטוס-קוו היחסי בין ישראל לחזבאללה ולא תחול הידרדרות חריגה. הודעת חזבאללה על התחשבותו בכלכלה ובתיירות של לבנון היא רק חלק מהמאפיינים של נושא זה, שכן חזבאללה, כארגון בעל ממד חברתי, מקפיד להבליט את דאגתו למצב הכלכלי בלבנון. ראש סיעת חזבאללה בפרלמנט, מחמד רעד, הכריז כי לצד המלחמה בישראל מנהלים הארגון ולבנון מלחמה במישור הכלכלי-חברתי:

אנו בפני עימות ומלחמה אחרת שאנו נאבקים בה בזירה הפנימית, והיא מלחמת הכלכלה, המצור, הגירעון בתקציב, המיתון הכלכלי, מיעוט המזומנים בידי האנשים והאבטלה הגואה... זו מלחמה שמחייבת תכנון ושיתוף פעולה של כולם, משום שאנו נאבקים בשתי חזיתות באותו הזמן, ומשום שהפסד בחזית האחת משמעו הפסד בחזית האחרת.¹⁵³

השאלה העולה בסוגיה זו היא, באיזו מידה משרת הכוח הפוליטי של חזבאללה את עוצמתו הצבאית ואת יכולתו לשמר את אופציית המאבק המזוין בישראל. נראה, כי בהכנתו שורש בזירה הפרלמנטרית, החברתית והכלכלית בלבנון בנה לעצמו חזבאללה רשת ביטחון ולגיטימציה שניצבת באופן עצמאי מהממד הצבאי שלו. שימור הלגיטימיות של חזבאללה כארגון תלוי במידת הצלחתו ותרומתו בתחום הכלכלי-חברתי, וביטוי אחד לכך הוא מידת הצלחתו בהענקת שירותי רווחה לציבור תומכיו ואף לציבורים נזקקים אחרים. חסן נסראללה, למשל, ציין בעניין זה, כי התמיכה במשפחות החללים מהווה "תמיכה באופציית ההתנגדות ובהמשך שלה".¹⁵⁴

מעורבות בחיי היום-יום ובכלכלה

חזבאללה היה פעיל מאוד במתן שירותי רווחה גם לפני נסיגת ישראל. לארגון יש מוסדות רווחה, כגון "מוסד השהיד", "מוסד הפצוע" וג'האד הבנייה" (בערבית: "מוא'ססת אל-שהיד", "מוא'ססת אל-ג'ריח", "ג'האד אל-בנאא").¹⁵⁵ חזבאללה מתהדר בפעילויות המוסדות הללו: בפרסומת ל"מוסד

השהיד", ששודרה בטלוויזיית אל-מנאר, נכלל סרטון קצר המתאר כיצד ליווה המוסד ילד קטן מהרגע שבו אביו לוחם החזבאללה נהרג, דרך לימודיו באוניברסיטה ועד להכשרתו כרופא בבית חולים.¹⁵⁶ "ג'האד אל-בנאא" מסייע כיום לחקלאים עניים בהדרכתם בשיטות עיבוד וטיפול באדמה ובמשק החי.¹⁵⁷

ואולם הקשר בין חזבאללה לבין "מחוז הבחירה" שלו הוא עמוק ומושרש הרבה יותר. השכונות הדרומיות של ביירות נחשבות לאחד הריכוזים השיעיים הגדולים בלבנון ומעוז חשוב של חזבאללה, שמצויים בו גם מרבית משרדי הארגון. האזור מאוכלס בצפיפות (500 אלף תושבים, לדברי נעים קאסם) ומוזנח למדי – השיעים התיישבו בו בהמוניהם, בין השאר, לאחר שנאלצו לברוח צפונה, לביירות, ולנטוש את בתיהם שבאזורי הקרבות בדרום המדינה – ומשום כך ניתן לו בעבר הכינוי "רצועת המסכנות". בספרו מספר קאסם, שארגונו מתנדב מאז מארס 1991 לספק מי שתייה לתושבי דרום ביירות באמצעות מילוי יומי של 110 מכליות מים ב-300 אלף ליטרים. לדבריו, בשנים 1991-1988 ארגונו הוא שפינה את האשפה מדרום ביירות "בטפלו בכך בהזנחת המדינה את האזור הזה".

כן הקים הארגון לאחר נסיגת צה"ל את "ארגון הבריאות האסלאמי" (אל-היא'ה אל-צ'חיה אל-אסלאמיה), הכולל תשעה מרכזי בריאות ו-16 מרפאות, ושלוש מרפאות ניידות המספקות שירותים ל-51 כפרים. בשנת 2001 טיפלו מרפאות אלה ב-111,077 אורחים, סיפקו תרופות ללא תשלום ושירותי בריאות לתלמידים ב-88 בתי ספר. חזבאללה גם מספק סיוע בלימודים, בלא תשלום, לאלפי תלמידים בלבנון.¹⁵⁸

לדברי טימור גוקסל, לאחר נסיגת צה"ל הרחיב הארגון את פעילותו גם אל תוך השטחים שפוגו. כך, למשל, השתלט, לדבריו, הארגון על בית החולים בבנת ג'בייל, וזה מנוהל על-ידו עד היום, וכן הקים חזבאללה קליניקות ומרכזי סיוע לחקלאים. בנוסף מזכיר גוקסל את מערכת הענקת המלגות, מענקי מחקר וסיוע כספי לבניית בתים למשפחות לוחמי הארגון שנהרגו וללוחמים שנפצעו ואיבדו את כושר העבודה. "בשיטה זו חזבאללה משאיר את אנשיו אֶתו. הוא דואג להם. אם מישו נהרג במהלך הקרבות, ידוע שדואגים למשפחתו – אולי אפילו בצורה טובה יותר מכפי שהיו זוכים לה אילו האדם היה בחיים. הם מקבלים דיור מלא, מלגות, טיפולים רפואיים – הכל מובטח, והם הוכיחו שהם עושים זאת".¹⁵⁹

דוגמה עדכנית יחסית להתגייסות חזבאללה למען התושבים היא התמודדות הארגון עם נזקי סופות השלגים הקשות שפקדו את המדינה בסוף פברואר 2003. הנזקים תוארו בעיתונות הלבנונית כקשים ביותר בחמישה העשורים האחרונים, ובאחד המחוזות השיעיים המרכזיים, בקעת הלבנון, אף ספגו התושבים הפסדים קשים במיוחד ואף אבדות בנפש, כששטחים וכפרים שלמים הוצפו במים. נסראללה, שהאשים את ממשלת לבנון באוזלת-יד, הכריז כי "ההתמודדות עם המצב הנוכחי ותוצאותיו הוא ג'האד".¹⁶⁰ מזכ"ל חזבאללה קרא לכל אנשי ארגונו ולכל מוסדותיו להתנדב

לסייע לנפגעי הסופה. בעקבות זאת דווח מלבנון על התגייסות מאות פעילי חזבאללה, שפילסו שלגים מהדרכים המובילות לעשרות כפרים.¹⁶¹ משלחת חזבאללה שביקרה בכפרים בבקעת הלבנון כדי לעמוד על נזקי מזג האוויר, חילקה לתושבים מוצרים בסיסיים, כגון מזון ולחם, דלק וטיפול רפואי, וכן העבירו חולים לבתי חולים.¹⁶²

ראשי חזבאללה גם מקפידים להרים את קולם כל אימת שסכנת פיטורים מרחפת מעל ראשי אזרחים במגזרים שונים. ממד זה מאפיין את חזבאללה, אולי ביתר שאת, מאז שהארגון איבד בסוף מאי 2000 את זירת הפעולה הצבאית המרכזית שלו – דרום לבנון.

בנוסף, ראוי לציין עיסוק בלתי פוסק כמעט של המדינאים, כלי התקשורת והציבור בלבנון בכלכלת המדינה במאמץ למשוך משקיעים. דוגמה בולטת לכך היתה חגיגה בקנה מידה כמו לאומי, שאורגנה בביירות לרגל פתיחת מלון "מובנפיק" בעיר, בראשית יולי 2002. את טקס פתיחת בית המלון, ששודר בשידור ישיר וארוך בכמה תחנות טלוויזיה לבנוניות, כיבדה הנהגת לבנון בנוכחותה – תופעה שקשה יהיה להגדירה כשכיחה בעולם. בראש המשתתפים בטקס עמד הנשיא אמיל לחוד. דוגמה נוספת היא תשדיר המשודר בחודשים האחרונים בתחנות טלוויזיה בביירות, ובו מוצג המון מוחא כפיים לכבוד צעיר ששילם במסעדה בליירות לבנוניות, ולא בדולרים כמקובל אצל כל חבריו באותה מסעדה. תשדיר נוסף, של "בנק הים התיכון", שמשודר בחודשים האחרונים בתחנת הטלוויזיה הלבנונית Tele-Liban, מתאר בהתרגשות את שיקום לבנון ומעמד המדינה. הסרטון מסתיים בקביעה כי "לבנון חזרה טובה מכפי שהיתה" וכי "כולנו נותנים אמון בלבנון".

במציאות ובאווירה הזאת – מצב שלא עומד להשתנות בעתיד הקרוב – פעולות צבאיות של חזבאללה עשויות להיתפס בלבנון כמנוגדות לאינטרס הלאומי. התקפה של ישראל על תשתיות לבנוניות – שתפגע בתחושת היציבות שממשלת לבנון מנסה לשוות למדינה ושתהיה תוצאה של התגרות חזבאללה – עשויה לגרום מבוכה לארגון ויש בכך מניע לארגון לפעול בחתימה נמוכה או ללא חתימה. הטלת האשמה על חזבאללה תגרום נזק לארגון ותשווה לו לאורך זמן תדמית של ארגון הפועל נגד הבטחתו-שלו להגן על המדינה ולדאוג לחוסנה הכלכלי.

הנהגת חזבאללה הקפידה לנגח את הממשלה בלא הרף על השחיתות הרווחת לטענת הארגון במסדרונות השלטון, שהיא אשר תורמת להכבדת המצוקה הכלכלית. ב-12 ביוני 2001 הכריז נעים קאסם שלבנון נתונה כעת במבחן כלכלי, וקרא לממשלה לשים קץ "ליד המושחתת". כמה חודשים לאחר מכן, ב-9 בנובמבר, הזהיר מוחמד יזבק, ציר מטעם חזבאללה, מפני התעוררות עממית הצפויה אם ממשלת לבנון לא תשים סוף לשחיתות. תדמיתו של חזבאללה כארגון נקי כפיים חשובה לו עד מאוד: נסראללה, למשל, הצהיר בראשית ינואר כי פגישה בין הארגון לבין ראש הממשלה חרירי אינו אפשרי בשלב הזה נוכח תחושת העלבון הצורב שחש בחודשים האחרונים חזבאללה, לאחר שחרירי האשימו בניסיון להעביר לקופת הארגון תקציבים המיועדים לפיתוח דרום ביירות.¹⁶³ נסראללה ציין בעניין זה:

ההאשמה הגרועה ביותר היתה שאנו רוצים פיצויים כדי להשיג כסף למימון תקציב חזבאללה. זה היה מעליב מאוד. אתה אולי יכול לומר לי שבפוליטיקה הלבנונית מדובר בדבר שגרתי. מבחינתנו – מבחינתי האישית ומבחינת אחיי בחזבאללה – זה עניין לא שגרתי. אתה יכול לומר עלינו שאנו קיצונים וטרוריסטים – אנו לא נכעס. אבל לומר עלינו שאנו גנבים? אנו לא גנבים. לא בעבר, לא בהווה ולא בעתיד. ומי שרוצה כסף – אנו מוכנים לתת לו.¹⁶⁴

ראש הממשלה חרירי יזדקק בשנים הקרובות למקסימום שקט ויציבות בלבנון כדי לקדם את תכניותיו הכלכליות. על מנת להקטין את החוב הלאומי החיצוני מנסה ראש ממשלת לבנון להביא להפרטת חברות ממשלתיות גדולות ובהן חברות התקשורת הסלולרית. ארגון חזבאללה עשוי לעמוד בדרכו של חרירי – ובעצם בדרכה של לבנון, המנסה להשתקם מהמשבר הכלכלי – על-ידי ביצוע פעולות צבאיות שימנעו מלבנון להיתפס כזירת השקעות בטוחה. מדינות מסוימות יתנו בוודאי השקעות בלבנון בריסון מרבי של חזבאללה. בסוף נובמבר 2002 התכנסה בפאריס ועידת "פאריס 2" בהשתתפות נציגי 27 מדינות וארגונים בינלאומיים. בתום הכינוס נודע כי סך כל ההלוואות שזכתה להן לבנון עמד על למעלה מ-4.4 מיליארד דולר, והדבר זכה לסיקור תקשורתי ולדיון ציבורי נרחב ובולט מאוד. נראה כי לבנון לא נאלצה להעניק כל תמורה פוליטית תמורת ההלוואות, אך למרות זאת אין ספק שחזבאללה ייאלץ להתחשב כעת גם בנתון זה, שכן מתוקף טענת חזבאללה כי עוצמת הארגון היא-היא שמגנה על לבנון מפני ישראל, על הארגון לעמוד בהצהרה זו. ובכלל, הארגון מקפיד להיות שותף בדיון הציבורי בנוגע למצב הכלכלי, ובכלל זה באמצעות הקדשת דיונים בטלוויזיה של חזבאללה לנושא המצב הכלכלי.¹⁶⁵ חזבאללה, גם על-פי הערכת אמ"ן, אינו מעוניין ליצור מצב שבעקבותיו ייתפש בלבנון כמי שגרם לפגיעה ישראלית. דוגמה להתנהלות חזבאללה בצל האילוף הזה מומחשת בהתנהגות הארגון במהלך עונת התיירות בחודשי הקיץ של 2001 ו-2002 (קיץ 2000 רלוונטי פחות לעניין זה משום שעד ה-7 באוקטובר 2000, אז חטף חזבאללה את שלושת חיילי צה"ל, היתה חזית הדרום כולה בלתי פעילה). נסראללה הקפיד פעמים רבות להצטייר כמי שהכלכלה הלבנונית מצויה בראש מעייניו. כך, למשל, התבטא מזכ"ל חזבאללה באחד מנאומיו, ב-25 במאי אשתקד:

"באחד הימים, בדיון בביצועי ההתנגדות, אמרתי לגורמים רשמיים מסוימים כי 'אנו דואגים לעם, למדינה ולעתיד יותר משאתם חושבים'. מדוע זאת? משום שכשהמדינה הזו מאוימת בסכנות ביטחוניות, צבאיות ופוליטיות, או בקריסה כלכלית חס וחלילה, אז האנשים האלה, שהם בעלי הון, כסף, חברות, ילדים, וילות ובתים בחו"ל, עוזבים. יש להם עוד אזורחות. פשוט מאוד. הם אוספים את שאר בני משפחתם שכאן ועוזבים את המדינה. [ואילו] הבתים, הקברים, החיים, המוות, הכבוד וההשפלה שלנו – אלה נמצאים כאן. לאן עוד אנו יכולים ללכת?".

בפתח עונת התיירות של 2001 הצהיר ראש סיעת חזבאללה בפרלמנט, מחמד רעד, כי ארגונו יתחשב בכלכלה ובתיירות בפעולות נגד ישראל. רעד אמר:

במהלך פגישתנו האחרונה עם חריי גילינו שהוא משוכנע שאין באפשרותה של ישראל להיכנס למלחמה, והיא עוסקת בהפחדה. ואולם הצד שלא נכנס למלחמה מכה מכות כואבות. אין משמעות הדבר שאין מלחמה. אנו תמימי דעים בעניין יכולתה של ישראל להכות מכות כואבות, ועל-ידי כך לגרום לחילוקי דעות קשים בעניין ההתנגדות... עלינו להיזהר מהעניין הזה וההתנגדות בגישתה נזהרת ממה שישראל מארגנת וממה שעשוי ליפול על החברה הלבנונית והמצב הכלכלי... נאמר שיש עונת קיץ ונהירה של תיירים ללבנון. האם ההתנגדות תפעל להרוס את העונה הזאת? ההתנגדות תפעל על-פי מה שיהיה תואם לשלב הזה והיא לא תהיה אחראית להרס נופש עונת הקיץ.¹⁶⁶

בפתח עונת התיירות של 2002 הצהיר רעד, כי חזבאללה מאחל ללבנון עונת תיירות מוצלחת ופורייה. כך אכן היה.¹⁶⁷ ב-31 באוגוסט 2002 חידש חזבאללה את פעילותו בהר דב, ובירי מרגמות על מוצבי צה"ל – ראשון מסוגו לאחר כארבעה חודשים – נפצע קשה חייל צה"ל סמל אופיר משאל, שנפטר כעבור כמה ימים מפצעיו. כמה ימים לאחר מכן פרסם היומון אל-מסתקבל מאמר פרשנות, תחת הכותרת "מטרות פעולת 'החוות' החדשה ומשמעויותיה", בחתימת קאסם קסיר. בנוגע לעיתוי הפעולה ציטט הפרשן הלבנוני "משקיפים" המוסרים שבע סיבות בנידון, הקשורות ברובן למצב האזורי – בייחוד להתפתחויות בזירה העיראקית והפלסטינית. אך הנקודה הראשונה שהועלתה היתה זו: תמה עונת התיירות וחזבאללה אינו מעוניין לשבש את אווירת התיירות במדינה.¹⁶⁸ ממשלת לבנון, מצדה, מוסיפה להשליך את יהבה על הגברת התיירות במדינה גם בשנים הבאות. בדצמבר 2002 חתמה לבנון על חוזה שנתי עם רשת הטלוויזיה האמריקאית CNN בדבר שידור תשדירים לקידום תדמיתה של לבנון כיעד תיירותי. שר המסחר והכלכלה, באסל פליחאן, הכריז בעניין זה, כי "מדובר בתחילתה של תכנית רחבה יותר להציג את היופי של לבנון ואת הפוטנציאל שלה כאתר תיירותי".¹⁶⁹

ועם כל זאת, לחזבאללה יש השגות לא מעטות על תכניות היעול וההפרטה של ראש הממשלה, בשל דאגת הארגון לאלפי האזרחים שצפויים להיות מפוטרים עקב הפרטת חברות ולאבד את מקור הפרנסה שלהם. פעילות חזבאללה בנושא הזה נמשכה לכל אורך התקופה שחלפה מאז נסיגת צה"ל. כך, למשל, ביוני 2001 היה חזבאללה מעורב, לצד אמל ותנועות אחרות כמו המפלגה הסורית הלאומית החברתית, במשבר שהתגלע סביב הכוונה לפטר כ-1450 מעובדי חברת התעופה הלבנונית *Middle East* בשל הפסדים וצורך דחוף ביעול החברה. במהלך המשבר, שניצב במשך שבועות בראש סדר היום בלבנון, שובשה פעילות חברת התעופה. ראש סיעת חזבאללה בפרלמנט הזהיר אז את הממשלה כי ביכולתו של הארגון "לרדת לרחוב", אך הסביר כי חזבאללה בכל זאת נמנע מגיוס המוני תומכיו משום שהוא מודע לסכנות שבדבר. בד בבד דחה הארגון טענות ולפיהן

התנגדותו לפיטורים נובעת מכך שרבים מאנשיו מועסקים בחברה.¹⁷⁰ באותם הימים של החרפת המשבר בעניין הפרטת חברת התעופה הלאומית, השמיע חזבאללה את קולו בסוגייה אחרת: החלטת הממשלה לשים קץ לגידול שדות החשיש בבקעת הלבנון. חזבאללה התנגד מיד לדבר והציע לממשלה לקנות מהחקלאים את יבולם או למצוא בעבורם מקור פרנסה חלופי. כעבור חודשיים, בספטמבר 2001, התנגד חזבאללה לכוונת הממשלה לייקר את מחירי הדלק כדי להזרים כספים לטובת טיפול בחובות המדינה, ובאמצע שנת 2002 התייצב הארגון נגד כוונת הממשלה לאלץ נהגי משאיות המונעות באמצעות מזוט להפסיק את השימוש במשאיות אלה.

יש לזכור שהשתלבותו של חזבאללה במערכת הפוליטית בלבנון לוותה בביקורת פנימית – כאמור, ביקורת זו הובילה לעימות אלים עם המזכ"ל לשעבר טפילי – ומבחינת הארגון חלה עליו חובת ההוכחה שהוא לא זנח את הבטחותיו החברתיות גם לאחר שהחל לפעול מתוך המערכת הלבנונית הרשמית. מעורבות חזבאללה בזירה הפוליטית של לבנון היא בלתי פוסקת גם משום שבזירה פנימית זו נתון הארגון בתחרות מתמדת עם תנועת אמל על לבה של הקהילה השיעית בלבנון. בדרום לבנון מתבטא המאבק בין הארגונים בכך שמוסדות הרווחה של חזבאללה פרסו את חסותם על התושבים, בעוד תנועת אמל שולטת ב"מועצת הדרום", האמונה על השקעות ופיתוח בדרום לבנון. ועם זאת, אמל החילונית – שמטרתה היתה לסלק את כוחות צה"ל מלבנון ואין היא שואפת לחסל את מדינת ישראל – נחשבה מקורבת יותר לסוריה, ואילו חזבאללה מקורב מכל הבחינות, כולל הבחינה האידיאולוגית, לאיראן.¹⁷¹

בימים שלאחר נסיגת ישראל מדרום לבנון אמנם היה אפשר להבחין במעין ערבוב של דגלי אמל וחזבאללה שהוצבו מעבר לגבול, אולם לא היה בכך לבשר על ביטול המחלוקות והיריבויות בין שני הארגונים המתחרים או על "ראשיתה של ידידות מופלאה". בתקופה שחלפה מאז נסיגת ישראל אפשר למצוא עשרות דיווחים על קטטות אלימות בין תומכי שני הארגונים. לעתים אף לוו קטטות אלה בשימוש בנשק חם, שהוביל במקרה אחד לפחות גם לנפגעים בנפש.¹⁷² במאי 2001 נדרשו התערבות ומאמצים של השלטון בביירות על מנת לשכנע את אמל וחזבאללה לבטל את שתי העצרות הנפרדות שהם תכננו לכנס בדרום לבנון ביום השנה הראשון לנסיגת ישראל. לבסוף נעתרו שני הצדדים לבקשה והשתתפו בכנס הממלכתי בבירה במעמד הנשיא וראש הממשלה.

לעומת זאת ידעו שני הארגונים גם כיצד לפעול כתף אל כתף, בייחוד כשהדבר עמד בראש האינטרס של סוריה. כך, למשל, איחדו שני הארגונים את כוחותיהם בבחירות ל-115 המועצות המקומיות בדרום לבנון, שהיו בספטמבר 2001 לבחירות הראשונות בדרום לבנון לאחר 38 שנה. ברית אמל-חזבאללה גרפה אז את רוב הקולות ב-90 מועצות מקומיות.¹⁷³

באופן כללי אפשר לקבוע, כי יתרון חזבאללה על פני אמל מתבטא בעובדה ששחרור דרום לבנון "רשום על שמו", בעיקר. זהו "קלף" שהשפעתו נשחקת אמנם בחלוף הזמן, אולם הארגון

מפצה על שחיקה זו בשימור אופציית "ההתנגדות" ובייחוד בהצגת עצמו כמגן העליון של לבנון מפני ישראל, שנתפסת לעתים רבות כאיום. כך, כאמור, הצליח חזבאללה באוקטובר 2002 לזקוף לטובתו חלק מ"הקרדיט" על השלמת מיזם שאיבת המים מהוואני על-ידי כך שהוא פרס במידה מסוימת את חסותו על הגנת המיזם. כזכור, היה זה מיזם שקודם מלכתחילה בידי מנהיג תנועת אמל, יו"ר הפרלמנט נביה ברי. יתרונה הבולט של אמל טמון בעובדת היות מנהיג התנועה אישיות בולטת בין שלושת האישים המנהיגים את לבנון, ובשילוב המוצלח של התנועה בזירה הפוליטית מיד לאחר התפרקות תנועת אמל מנשקה בעקבות הסכם טאא'ף.

התחרות בין חזבאללה לאמל, שבאה לביטוי בזירה הפוליטית, עשויה להיות גורם מדרבן לחזבאללה לנסות ולהבליט את הממד ה"התנגדותי" שלו. גם בעבר, לקראת סוף שנות התשעים, גרמה התחרות בין אמל לחזבאללה להגברת הפעילות הצבאית של שני הארגונים נגד ישראל.

הצורך להתחשב באילוצים המקומיים נסך בחודשים האחרונים רלוונטיות מחודשת במגמת ה"היפתחות" של חזבאללה כלפי הזירה הלבנונית ואף הבינלאומית. השתתפותו יוצאת הדופן של נסראללה בטקס פתיחת הוועידה הפרנקופונית בביירות, פרסום ספרו של נעים קאסם, שנועד בעצם להסביר את הארגון ואת מניעיו, וכן ההודעה על הכנות לעדכון המצע הפוליטי של חזבאללה ומיתונו – כל אלה סימנים המעידים על רצון של הארגון לשווק תדמית חדשה, שתהיה מובנת יותר לסובבים אותו. בהתאם למגמה זו באה קריאתו הפומבית של נסראללה, בנובמבר 2002, לקיים דיאלוג פנים-לבנוני שקט כדי ללבן את המחלוקות הקיימות בתוך החברה וללכד את השורות. באותה הזדמנות התייחס נסראללה גם לקיומן של מחלוקות בנוגע לפעילות ארגונו,¹⁷⁴ והדבר מעיד, כמובן, על שמזכ"ל חזבאללה מודע להיעדר קונסנסוס בעניין הפעילות הצבאית של חזבאללה. על כן מנסה נסראללה לשכנע את שומעיו שארגונו פועל ממניעים לבנוניים טהורים:

לכל הפחות, אנו כאן בפני מפעל לאומי. ההתנגדות לא היתה אף פעם, וגם לא תוכל להיות ביום מן הימים, מפעל מפלגתי, מפעל אזורי או מפעל עדתי. שכן היא מפעל לאומי אמיתי. ההתנגדות הזו... אפילו היום כשהיא פועלת, היא פועלת על-פי חישובים לאומיים. טועה מי שלעתים חושב כי עיתוי חלק מהעמדות או מהפעולות שם לו למטרה מישוה מזירת הפנים. אני אמרתי את הדברים האלה בעבר, ואמרתי אותם גם בישיבות סגורות עם חלק מהאנשים האלה. אני ואתה יכולים להיות חלוקים בדעתנו על סוגיה פוליטית מסוימת, או [סוגיה] כלכלית או חברתית, או על בחירות מסוימות – מוניציפליות, פרלמנטריות, לאיגודים המקצועיים וכו'. חילוקי הדעות האלה הם לגיטימיים, אולם כשאנו פועלים בסוגיית ההתנגדות, אני מדגיש כי לחילוקי הדעות האלה אין שום רקע, תפקיד או מקום...¹⁷⁵

לסיכום, נראה שמגמת ההיפתחות של חזבאללה כלפי הזירה הפנימית צפויה להימשך. קריאתו של נסראללה לקיום דיאלוג פנים-לבנוני לא היתה מקרית, ומקורות בארגון הבהירו שמדובר בביטוי לדיון פנימי המתקיים בחזבאללה בשאלה כיצד צריך הארגון לנהוג כלפי הנושאים הפנימיים

הנוכחיים.¹⁷⁶ השאלה שנתורה פתוחה היא, אילו "צמתים" עתידים להופיע בדרכו של הארגון – צמתים שבהם שוב יעמוד חזבאללה לפני מגוון דרכי פעולה אפשריות.

שיווק ההתנגדות כ"כוח מגן" על לבנון

בהסבירו את התועלת שבירי הנ"מ לעבר מטוסי צה"ל טוען נסראללה, בעצם, כי הדבר נועד להגן על היציבות ועל הביטחון בלבנון. אך מוטיב ההתעצמות ואף הפעילות של חזבאללה כפעילות שנועדה להגן בראש ובראשונה על מדינת לבנון מפני סכנה ישראלית הוא מוטיב חוזר בהתבטאויות הנהגת חזבאללה. כבר עם נסיגת ישראל החל חזבאללה להעלות את הטיעונים נגד פירוקו מנשקו, בין השאר באמצעות הטיעון שבמקרה של תוקפנות ישראלית נגד לבנון לא יהיה כל טעם מבחינתה של ממשלת ביירות לסמוך על מועצת הביטחון והקהילה הבינלאומית כדי להדוף את ישראל.

בהתייחסו לטענות ישראל בדבר הימצאות אלפי רקטות בידי ארגונו ולדרישות מלבנון לפרק את חזבאללה מנשקו, הצהיר נסראללה כי "לבנון תוכל להשתמש ביום מן הימים" ב"תשתית ההתנגדות" ובכלי הנשק שבידיה.¹⁷⁷ לדבריו, "מי שרוצה לשמור על לבנון עליו לשמור על ההתנגדות בדרום", וזאת משום ש"אנו ניצבים כסכר מבוצר אל מול איומי האויב על אדמתנו וארצנו".¹⁷⁸ באחרונה גם מצא נסראללה לנכון לספר על מעצר חוליה בעיירת הגבול חולא, וברשותה מטעני חבלה שהועברו לידיה על ידי ישראל.¹⁷⁹

עמדה זו של חזבאללה זוכה לתמיכה של חוגים שונים בממשל הלבנוני, גם אם לא של רוב רובו של הממסד. כך, למשל, הצהיר שר ההגנה של לבנון, חליל אל-הראוי, כי כל "הפרה" ישראלית תיענה "על-ידי המשולש הביטחוני המורכב מצבאות לבנון וסוריה ו'ההתנגדות'".¹⁸⁰ הוא מתח קו ברור בין חזבאללה לבין יציבותה של לבנון, באומרו:

יש דיפלומטים שאומרים לנו "אתם בניתם מדינה ומוסדות ושחררתם את אדמתכם, אז מדוע הרצון לעימות נותר בעינו? מה שנדרש מכם הוא פירוק חזבאללה ושיגור הצבא אל הדרום כדי שייטב לכם". על הדיבורים האלה שבו וחזרו גם חלק מהכוחות הפוליטיים הלבנוניים, בשוכם שבשנת 1974 מצבנו היה מצוין בכל התחומים, אך זה לא מנע את פרוץ המשבר בשנת 1975. ואנו מתמודדים עם הדיבורים האלה על-ידי [הפניית] השאלה: האם אתם רוצים שאנו נחזור למצב של שנת 1974, ונתחיל עימות חדש?

נסראללה מייחס לארגונו יכולות שצבא לבנון נעדר, לטענתו, ובכך הוא מסביר את חוסר ההיגיון בפריסת צבא לבנון לאורך הגבול עם ישראל. בדבריו ב-1 בדצמבר 2001 הוא הסביר שהימצאות ארגונו על הגבול עם ישראל היא "גורם של יציבות וביטחון לאזור", וכי צבא לבנון "אינו יכול להגיב על כל תקיפה". נסראללה ציין, כי "מי שקורא לשלוח את הצבא לדרום אינו מחזיק במידע המדויק, משום שהצבא נמצא באזור אך אינו כשיר להגיב על כל תקיפה. זהו טבען

של הנסיבות הרגישות". להתעצמות חזבאללה בכמות כה רבה של אמצעי לחימה יש חשיבות גם משום המסר שמסדרת עוצמה כזו כלפי הזירה הפנימית, שכן משימת פירוק הארגון מנשקו עשויה להיות קשה יותר כעת עבור כל גורם שעשוי להעלות על דעתו אפשרות זו.

הזדמנות להוכיח את צדקת טענתו – כי עצמתו המרתיעה מגנה על לבנון מפני מעשי ישראל – נקרתה בדרכו של הארגון בפרשת שאיבת המים מהוואני. אף שחזבאללה לא יזם את הפרויקט, אלא דווקא מתחרהו אמל, הצליח הארגון בפרשה זו לשוב ולהצטייר כמגן העיקרי של לבנון, שזוכה לתמיכה פוליטית ועממית מקיר לקיר. סגן מזכ"ל חזבאללה הצהיר לאחר מכן, כי "לולא ניצבה אפשרות של תגובה מצד ההתנגדות האסלאמית, ישראל היתה פוגעת במשאבות, אך האויב יודע שחזבאללה היה רציני בתגובתו ושהוא היה מוכן לתגובה מידית".¹⁸¹

בינואר השנה, כמחווה לתושבי העיירה וואני, חילק חזבאללה – חניס אין כסף – 10,000 ליטר של סולר לתושבי המקום. המחווה נעשתה כתמריץ מצדו של הארגון לתושבי המקום להישאר בעיירה חרף מה שנתפס בלבנון כאיום של ישראל לפעול נגד לבנון בעתיד הקרוב.¹⁸² למחווה דומה מצד חזבאללה זכו במאוס 2003 תושבי אזור חצבאיה שבדרום לבנון: במהלך החודש, בהתקרב המלחמה בעיראק וכתוצאה מהתגברות החששות בדרום לבנון מפני תקיפה ישראלית, הקים הארגון מרפאת-שדה בעיירה, שלטענת תושביה "מוזנחת על ידי השלטונות".¹⁸³

יש לציין, כי לפני שמזכ"ל חזבאללה הצהיר שארגונו יגיב מיד על פגיעה ישראלית במיזם הוואני, הצהיר זאת אחד מבכירי המחנה הנוצרי, ראש מפלגת "אל-כתאא'ב" (הפלנגות), כרים בקרדוני. למותר לציין כי בקרדוני (וחלק גדול מהמחנה הנוצרי) אינו נחשב כלל לבעל ברית פוליטי של חזבאללה. הלה הצהיר ב-14 באוקטובר 2002 כי להערכתו ישראל לא תבצע שום מהלך נגד לבנון, משום שחזבאללה יפתח בתגובה בירי טילים לעבר משאבות מים ויישובים בצד הישראלי של הגבול.¹⁸⁴

סיכום

עם נסיגת ישראל מדרום לבנון נקלע חזבאללה למצב בלתי מוכר עבורו, שבו מרחב התמרון שלו בין "השחקנים" הפועלים בזירה הפך צר יותר, שכן הארגון, שנוסד 18 שנים קודם לכן בתגובה לפלישת ישראל ללבנון, מצא את עצמו פתאום כשזירת הפעולה הצבאית המרכזית שלו – אזור דרום לבנון – נשללה ממנו כמעט לחלוטין. מאז ועד היום הגביל חזבאללה את פעילותו הצבאית היזומה המוצהרת נגד ישראל לגזרת חוות שבעא, ובה הוא פועל במרווחים של כמה חודשים בין פעולה לפעולה.

חזבאללה לא הפסיק כליל את פעילותו בגבול הצפון, אולם הוא הגביר את מעורבותו בעימות הפלסטיני-ישראלי שנפתח בסוף ספטמבר 2000, כארבעה חודשים בלבד לאחר הנסיגה החד-צדדית של ישראל מ"רצועת הביטחון". ארבעת החודשים שהפרידו בין נסיגת ישראל לפרוץ "אינתיפאדת אל-אקצא" היו ארבעה חודשים שבהם לא פעל חזבאללה כלל. חזבאללה גם הגביר והעמיק את פעילותו המודיעינית בתוך ישראל ואת ניסיונות החדירה לאוכלוסייה הערבית בישראל. כך, למשל, בחקירת השב"כ את עאמר רזאל, תושב הגליל שנעצר בספטמבר 2002 בחשד לסיוע לחזבאללה, התברר כי מכשיר טלפון סלולרי שנמצא על גופת אחד המחבלים שביצעו את הפיגוע ליד מצובה היה אחד מכמה מכשירים שהועברו ללבנון בידי רזאל עצמו. מחקירות נוספות עולה שגויסו עוד ערבים ישראלים, למשל בעת שהותם בירדן.

עם זאת, עד כה יש פער ברור בין ההערכות והחששות שנשמעו בישראל בחודשים שקדמו לנסיגת צה"ל מדרום לבנון – אותן ההערכות והחששות שערכו את הנסיגה במשך שנים – לבין מידת התגשמותן, אם כי בהערכות המודיעין בישראל נחזו דפוסי פעולה שחזבאללה אכן נקט. דומה שהפער הגדול בין ההערכה להתממשותה מתבטא בפרופורציות.

פער זה מוסבר באילוצים שבמסגרתם פועל חזבאללה – ארגון שנהנה אמנם מעצמאות ומרחב פעולה ותמרון, אולם נותר גם כיום כבול לאינטרסים של הסביבה האסטרטגית שהוא פועל בתוכה, או בזיקה אליה. נראה כי לא הוערכו כראוי האילוצים והאינטרסים שבמסגרתם יפעל חזבאללה ושיגרמו לריסונו. מבחינות רבות, שילוב של האינטרסים האלה הוא שיוצר מערכת לחצים על חזבאללה. כפי שהתברר, חזבאללה אכן מקיים תיאום מבצעי עם ארגונים פלסטינים

בלבנון. תיאום מבצעי זה הוא שהוליד, על-פי המידע המודיעיני שבידי ישראל, את הפיגוע ליד מצובה במארס 2002.

ואולם המציאות הפוליטית בלבנון – שיש בה הסכמה רחבה נגד כל פעילות פלסטינית נגד ישראל מתוך שטח המדינה – היא שגרמה לאירוע הזה להיות אירוע בודד, ראשון ואחרון מסוגו עד כה. אין אמנם כל ודאות שחזבאללה לא ישגר בעתיד חוליות פלסטיניות דרך הגבול שבין ישראל ללבנון – בחודשים האחרונים היו בידי ישראל כמה התרעות על אפשרות של הישנות פיגועים ב"מתווה" הפיגוע במצובה – אך כל עוד תופעל על חזבאללה אותה מערכת של לחצים, בלמים ואיזונים שבכפוף לה פועל הארגון מאז מאי 2000, אין הוא צפוי לחרוג באופן ממשי מקווי פעילותו עד כה. מובן שאין כל ערובה לכך שמערכת הלחצים הזו לא תופרע בעתיד, ועם זאת אין זה בלתי נמנע שיקרה ההפך. שינויים, לכאן או לכאן, באופי ובגבולות הפעולה של חזבאללה ייגזרו גם בעתיד מההתפתחויות בזירות הרלוונטיות – לבנון, סוריה, ישראל, השטחים הפלסטיניים, איראן, והמלחמה שהכריזה ארצות-הברית על הטרור העולמי. בהתאם לכך, כל עוד יוסיפו סוריה ולבנון לראות בעימות צבאי ישיר עם ישראל משום סכנה שיש להימנע ממנה, ייאלץ חזבאללה להתחשב בכך. כל עוד תמשיך לבנון להיאבק ולרתום מדינות וארגונים בינלאומיים למאמץ לשפר את מצבה הכלכלי הקשה – חוב חיצוני אדיר בסכום של כשלושים מיליארד דולר, שמחייב טיפול לטווח הארוך – חזבאללה לא יוכל להתעלם מכך.

אפילו איראן, שעל-פי ידיעות ברורות מוסיפה לעודד את חזבאללה להמשיך במאבק בישראל, התגלתה כגורם שידע גם לרסן את חזבאללה. בקרב גורמי הערכה בישראל, ואפילו בקרב ראשי ארגון חזבאללה, גרמו הצהרותיו של שר החוץ של איראן, כמאל חראזי, באפריל 2002, להפתעה ולבלבול. כזכור, בעיצומה של הסלמה בפעילות חזבאללה בהר דב – ההסלמה המשמעותית ביותר בפעילות הארגון מאז נסיגת ישראל – נחת חראזי בביירות והצהיר שאסור לספק לישראל תירוצים לתקוף את שכנותיה הצפוניות. אז, לפחות, הסתבר שבטהראן יש גם מי שמבינים כי הסלמה רבתי בין ישראל לשכנותיה אינה תואמת את האינטרס של איראן, כשם שיש באיראן גם מעטים שמעזים להשמיע בפומבי עמדות פרגמטיות כלפי ישראל, כגון תמיכה בזכות קיומה בצד מדינה פלסטינית. אפשר לשער, כי העמדה של חראזי, שנחשף בתקשורת האיראנית הן לביקורת קשה והן לשבחים על דבריו בביירות, נבעה מכמה טעמים. ראשית, באיראן יש מי שאינם מעוניינים בתדמית של מחרחר מלחמה, בייחוד כשהדבר עשוי בעתיד לגרום לפגיעה באיראן. בנוסף, מעימות ישיר עם ישראל צפויה סוריה, בעלת בריתה של איראן, לצאת כשידה על התחתונה, וגם חזבאללה ייחשף לסכנה אם יגרום לישראל להיפרע ממנו ומלבנון על המשך הפעילות נגדה.

לעומת זאת, כל עוד תוסיף ישראל להיות ממוקדת ואף כבולה לעימות המתמשך עם הפלסטינים, צפוי חזבאללה ליהנות מתנאים נוחים יחסית לפעול נגד ישראל בגבול הצפון, אך יותר מכך – בזירה הפלסטינית ואף בתוך תחומי מדינת ישראל. "אינתיפאדת אל-אקצא", שהבעירה את הזירה

הישראלית-פלסטינית, הפכה לא רק את ישראל לפגיעה יותר, אלא גם את המזרח התיכון לרגיש ובלתי יציב מבעבר. מצב עניינים זה, שמרעיל את האווירה בין ישראל לכל שכנותיה, מאפשר לחזבאללה להעצים הן את יכולת השפעתו על הסכסוך הערבי-הישראלי והן את הרלוונטיות שלו כארגון מזוין.

מציאות שונה, שבה ישראל תציב איום מוגבר על הארגון, או על לבנון וסוריה, תהיה מציאות שחזבאללה יידע להתמודד עמה בקלות יחסית. בספרו טוען סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, שאם ייגרם מצב שבו ישראל מכה בלבנון, יהיה הדבר באשמתה ולא תוצאה של התגרות הארגון. מבחינת ישראל, המצב ההפוך הוא הרצוי: כלומר, שבכל מקרה ייתפס חזבאללה, בלבנון ובעולם כצד המתגרה והתוקפן.

מציאות חיובית יותר, שתשתקף ברגיעה בזירה הפלסטינית ולאחר מכן אולי גם בהסדר מדיני בין ישראל לסוריה ולבנון, מציבים אפוא את האיום המשמעותי ביותר על קיום חזבאללה כארגון צבאי הנהנה מעצמאות. לפיכך אתגר השלום הוא מבחינת חזבאללה גדול האתגרים. ככל שהמציאות האזורית תהיה קרובה יותר לרגיעה, לתהליך מדיני ולבסוף גם להסדרים מדיניים, כך ייאלץ חזבאללה, אם ירצה בכך ואם לא, להתאים את עצמו למציאות הזאת, גם אם לא להכיר בה מבחינה רעיונית.

ועם זאת, קשה להתעלם מהממד הארגוני-החברתי של חזבאללה, שהצמיח שורשים עמוקים בחברה הלבנונית ובזירה הפוליטית במדינה. הקשר הבסיסי בין חזבאללה לציבור תומכיו – קשר שמתבטא במתן מגוון סוגי עזרה וסיוע מצד הארגון לציבור רחב למדי – הוא התשתית שבאמצעותה יתאים חזבאללה את עצמו להתפתחויות בעתיד, החל בהצרה ניכרת של מרחב הפעולה הצבאי שלו נגד ישראל וכלה בכינון הסדרים מדיניים בין ישראל לשכנותיה. התשתית החברתית והארגונית של חזבאללה היא שמבטיחה את קיומו הארגוני של חזבאללה לטווח הארוך. המצאי של אלפי רקטות ולוחמים חמושים הם לא רק הרתעה מול ישראל, אלא גם כוח שנועד לשדר לסביבה הלבנונית עצמה כי חזבאללה קיים בזירה על מנת להישאר בה – פירוקו מנשקו ייחשב בבוא היום מחווה מצד חזבאללה. מן ההכרח שהארגון, כמייצג בולט של העדה השיעית, יתוגמל על מחווה עתידית כזו. ייתכן גם, כי בבוא היום ישולב חזבאללה באופן רשמי במערכת הממסדית הלבנונית.

כאמור, אובדן זירת הפעולה הצבאית העיקרית של חזבאללה – דרום לבנון – שהעניקה לארגון לגיטימציה לבנונית, יוקרה והסכמה רחבה במדינה, אילץ את הארגון לפעול בכמה מישורים, כגון פעילות צבאית מוסווית, נעדרת חתימה. חזבאללה החל במקביל לנסות ולמצוא עוגני לגיטימציה חלופיים על למנת להמשיך בפעילותו הצבאית המוצהרת. ניסיון זה, שהצלחתו עד כה חלקית בלבד, מתבטא בירי הנ"מ בשמי גבול הצפון, בפעילות המצומצמת של חזבאללה בגזרת חוות שבעא ובהושטת סיוע למאבק הפלסטיני.

אופי פעילות זה של הארגון, ובעיקר הזהירות הרבה שנוקט חזבאללה כדי שלא לגרום לישראל להגיב על פעולותיו בפגיעה בלבנון, מלמדים כי ראשי "מפלגת האל" מודעים לכך שתמיכת הלבנונים בדפוסי פעילות אלה מוגבלת ומצומצמת, וכי דעת הקהל במדינה אינה חפצה בעימות הרסני עם ישראל. ראשי חזבאללה מתחשבים בדעת הקהל ומייחסים לה משקל, גם אם לא מכריע, במכלול השיקולים בעד ונגד פעולה. בסוף ינואר 2003, ימים אחדים לאחר שחזבאללה פעל בחוות שבעא לראשונה לאחר חודשים מספר, הצהיר נעים קאסם שארגונו אינו רוצה להפוך את חוות שבעא ל"זירה של לחימה מתמשכת, שתהיה חסרת תועלת", אלא די לו לפעול בזירה אחת לתקופה על מנת "לומר כי ההתנגדות נמשכת". לדבריו, אין לצפות לא לרגיעה של החזית, אך גם לא ל"בערה" בחוות שבעא, אלא ל"המשך הבעיה שישראל יצרה".¹⁸⁵ גם המזכ"ל נסראללה הכריז, כי "פעולות תנועת ההתנגדות מחושבות מאוד. חזבאללה אינו מעוניין להביא לפיצוץ באזור או להוביל את האזור בכיוון של הסלמה".¹⁸⁶

אם חזבאללה יהיה מעוניין בהסלמה מול ישראל, צפוי שהארגון יעשה ככל שביכולתו לגרום לישראל להצטייר כגורם האחראי לכך. לישראל יש בנושא זה התלבטויות קשות: תגובה חסרת פרופורציה עלולה להחיות את הקונסנזוס בלבנון סביב חזבאללה. מנגד, באין תגובה, או בתגובה מינורית, טמונה הסכנה של כרסום בהרתעה ובעקיפין עידוד חזבאללה להציב את ישראל שוב ושוב מול אותה דילמה.

בחינה היסטורית מלמדת, כי הנוכחות הצבאית המתמשכת של ישראל על אדמת לבנון היא שסיפקה לחזבאללה סיבה ולגיטימציה להתרחב ולהתפתח, גם כאשר הסכם טאא'ף, ששם קץ למלחמת האזרחים בלבנון, היה אמור לגרום להתפרקות הארגון ממשקו, כפי שהתפרקו ממשקן המיליציות האחרות. כשחזבאללה הפך בשנת 1990 למיליציה היחידה שלא פורקה ממשקה לא היה הדבר בגדר התפתחות מובנת מאליה, אפילו שישראל לא שמה קץ לנוכחותה הצבאית בדרום המדינה. לו היתה ישראל נסוגה מדרום לבנון לאחר סיום מלחמת האזרחים בלבנון היה הדבר מקשה עוד יותר על חזבאללה לשמר ואף לפתח את הממד הצבאי שלו. במקום זה, בשנות התשעים נעשו לוחמי חזבאללה למנוסים, טובים ומשוכללים יותר.

ביטול זירת הפעילות הצבאית המרכזית של חזבאללה גרמה להמשך ואף להגברת צעדי ה"היפתחות" של הארגון כלפי הסביבה בלבנון. אין זה מקרי שבחודשים האחרונים הוחלט בארגון לפרסם מצע חדש ומעודכן – שיהיה לדברי נעים קאסם מתון יותר ביחס לנוצרים ולמדינות מערביות כגון צרפת, שנחשבת למדינה שבולמת את צירוף חזבאללה לרשימת ארגוני הטרור של האיחוד האירופי. כך גם החלטתו של המזכ"ל נסראללה להשתתף בטקס פתיחת הוועידה הפרנקופונית בבירות, במעמד נשיא צרפת, ז'אק שיראק, וכן פרסום ספרו של סגנו, נעים קאסם – כל אלה ניסיונות מובהקים של חזבאללה להיפתח הן כלפי הסובבים אותו בלבנון עצמה והן כלפי הזירה הבינלאומית, ואולי גם לשווק תדמית חדשה. גם הקריאה הפומבית שהפנה נסראללה

בסוף נובמבר 2002 ללבנונים לקיים דיאלוג לאומי פנים-לבנוני היא חלק מכך. שלילת המערב, איפוא, איננה דבר מובנה בחזבאללה: במארס 2003, ערב המלחמה האמריקאית בעיראק ובהתגבר ההפגנות ההמוניות במערב נגד מהלך זה, שב והדגיש נסראללה את הצורך להכיר בתופעה זו ולהימנע מהגדרת הנוצרים כ"צלבנים". בהמשך אף קרא מזכ"ל חזבאללה להקים "ציר מוסלמי-נוצרי" שיאחד את המתנגדים למלחמה נגד עיראק.

מבחינות רבות מדובר בתהליך שהוא מחויב המציאות, שכן טבעם של ארגונים, יהיה הלהט האידיאולוגי שלהם חזק ובסיסי ככל שיהיה, להגיב ולהתאים את עצמם להתפתחויות ולדינמיקות המתרחשות סביבם. ככל שארגון כלשהו נותר מקובע בתפיסותיו ובדפוסי התנהגותו נוכח מציאות משתנה, כך גם גוברת מבחינתו הסכנה הקיומית. חזבאללה מודע לכך. במאי 2000 הסתכם השינוי במציאות בכך שגבול ישראל-לבנון הפך בבת אחת מזירת עימות דינמית וגועשת לזירה סטטית כמעט לחלוטין, על אף המתרחקות הקיימת. משני צדי הגבול שבו החיים למסלולם, וחזבאללה נאלץ לתמרן ולפשר בין אידיאולוגיה, אילוצים ואינטרסים.

הביטוי "השטן הגדול" שטבע חומייני כלפי ארצות-הברית לא נעלם מלקסיקון המינוחים של ראשי חזבאללה, כולל בחודשים האחרונים. פיגועי התופת שיזמו אנשי הארגון נגד יעדים אמריקאיים בלבנון לפני שני עשורים היו משום יישום האידיאולוגיה הזו הלכה למעשה. ואולם חזבאללה התפתח בחלוף השנים, ואת ההבדל בין דמות חזבאללה מראשית שנות השמונים לבין חזבאללה של ימינו משקפת העובדה, שאם לאחר כינונו עסק חזבאללה בייזום פיגוע המוני נגד יעד צרפתי הרי כיום מגיע מנהיג הארגון לכנס שאורח הכבוד שלו הוא נשיא צרפת. דוגמה נוספת לשינוי היא הגיוני שפרסם סגן מזכ"ל הארגון, נעים קאסם, באמצע נובמבר 2002 לאחר ששלושה מטעני חבלה – שהונחו כנראה בידי פלסטינים – התפוצצו סמוך לרשתות מזון אמריקאיות בלבנון מבלי לגרום לנפגעים. קאסם, שארגונו אחראי להרג מאות אמריקאים, הסביר שמוטב להיאבק באמריקה באמצעות החרמת מוצריה, מכיוון ש"הפיצוצים האלה משרתים את אויביה של לבנון באפשרם להם לומר שאין יציבות בלבנון".

באופן כללי, דומה שבחודשים האחרונים – כנראה בשל ההכנות למלחמת ארצות-הברית בעיראק והחשש מפני ניסיון ישראל לנצל את המתקפה כדי לתקוף בלבנון ולאחר מכן, כתוצאה מהמלחמה בעיראק – מיתן חזבאללה את התבטאויותיו. וכך אם לפני חודשים מספר נשמעו בישראל הערכות שהארגון עשוי לנצל את המלחמה בעיראק כדי לפתוח במתקפה בצפון, הרי שככל שחלף הזמן פעל חזבאללה להפיג את החשש הזה, גם משום שראשי הארגון הבינו כי זיהוי הארגון עם עיראק נוגד את טובתם. "איננו תומכים בתוקפנות האמריקאית בעיראק, אבל כל אחד באזור יודע על האיבה ההיסטורית בין חזבאללה למשטר העיראקי", הכריז נסראללה בפברואר 2003,¹⁸⁷ והוסיף כי "אין שום קשר בין חזבאללה למצב בעיראק" ואכן, חזבאללה נמנע מלפעול במהלך המלחמה בעיראק.

אין אמנם ערובה להמשך הסטטוס־קוו הנוכחי בין ישראל לחזבאללה בגבול הצפון – מצב שמתקיים, לפחות בשעת כתיבת הדברים, בשל מדיניות מושכלת של הליכה מדודה על הסף, של חזבאללה בפעולותיו ושל צה"ל בתגובותיו, וכן הודות לפעולות סיכול של ישראל, ובמקרים מסוימים גם של ירדן. גם פעילות חשאית אפשרית של חזבאללה, בלא "חתימה" והשארת "טביעת אצבעות", טומנת בחובה סכנה להידרדרות. ואולם עד שהמציאות הנוכחית תופרע, המשכה עשוי לגבות מחזבאללה פשרות. בסופו של דבר – אף שבעתיד הנראה לעין יוסיף כנראה חזבאללה להימנות עם הגורמים מערערי היציבות במזרח התיכון – יושפע מכך הארגון גם מהבחינה הצבאית; שכן בטווח הארוך, השפעת השקט בצפון תגרום להתחזקות הממד האזרחי של חזבאללה ולשימת דגש חזק יותר באפיון הכוח הצבאי של חזבאללה ככזה שנועד בראש ובראשונה להגן על לבנון ולא לחשפה לסכנות.

נספח 1

פעולות חזבאללה בגבול הצפון מאז נסיגת צה"ל במאי 2000

תאריך	תיאור האירוע
7.10.2000	חזבאללה מחדש את פעילותו הצבאית נגד ישראל לראשונה מאז נסיגת צה"ל. במארב מתוכנן היטב חוטפים אנשי הארגון את שלושת חיילי צה"ל עומר סואעד, עדי אביטן ובני אברהם. בעת החטיפה, שבוצעה על-ידי הפעלת מטעני צד לעבר כלי הרכב של השלושה, בוצע ירי אינטנסיבי של פגזי מרגמה לעבר הר דב – כנראה כדי לחפות על פעולת החטיפה. בסוף אוקטובר 2001 מכריז צה"ל על השלושה כעל חללים שמקום קבורתם לא נודע.
16.11.2000	מטען צד מתפוצץ ליד שיירת צה"ל בהר דב, אין נפגעים. ארגון חזבאללה מודיע שההתקפה היא "חלק מההחלטה של ההתנגדות האסלאמית לשחרר את יתר האדמות הלבנוניות הכבושות", וכי ההתקפות יימשכו.
26.11.2000	חייל צה"ל, רב סמל חליל טאהר, נהרג בפיצוץ מטען צד בהר דב.
3.1.2001	פצצות מרגמה נורות לעבר מוצב צה"ל בהר דב, אין נפגעים.
16.2.2001	סמל אלעד שניאור נהרג מירי טילים בהר דב.
14.4.2001	סמל ראשון אלעד ליטוק נהרג מירי טילים נגד טנקים בהר דב. ישראל מגיבה בהשמדת מכ"ם סורי בלבנון.
14.5.2001	שני טילים נגד טנקים נורו לעבר מוצב בהר דב, אין נפגעים.
29.6.2001	חייל צה"ל נפצע בינוני מירי טילים ומרגמות בהר דב. צה"ל מגיב ב-1 ביולי בהשמדת עוד מכ"ם סורי בלבנון, חזבאללה מגיב על השמדת המכ"ם בירי לעבר הר דב, אין נפגעים.
3.10.2001	ירי טילים נגד טנקים ופצצות מרגמה בהר דב, אין נפגעים.
22.10.2001	ירי טילים ומרגמות לעבר מוצבי צה"ל בהר דב, אין נפגעים.

- 23.1.2002 חזבאללה יורה טילים נגד טנקים ופגזי מרגמה לעבר מוצבי צה"ל בהר דב, אין נפגעים.
- 12.3.2002 שישה ישראלים נהרגים בפיגוע ירי שמבצעים שני פלסטינים ליד קיבוץ מצובה בצפון הארץ. מהמידע שבידי ישראל עולה, שהשניים ביצעו את הפיגוע בתיאום עם חזבאללה, לאחר שעברו את גדר הגבול מתוך לבנון. ארגון חזבאללה אינו מאשר שהוא מעורב בפיגוע, ואילו לבנון מכחישה ששני המפגעים נכנסו לישראל מתוך שטחה.
- 14.4.2002-30.3.2002 חזבאללה מבצע את הירי האינטנסיבי ביותר לעבר מוצבי צה"ל בהר דב בנצלו את עיסוקה של ישראל במבצע "חומת מגן" בערי הגדה המערבית. במשך כשבועיים יורים לוחמי הארגון טילים נגד טנקים, פגזי מרגמה ואף טילי קטיושה לעבר הר דב, ולראשונה גם מעבר לגבולות גזרה זו – לרמת הגולן. אין הרוגים בצד הישראלי.
- 7.5.2002 אש נפתחת לעבר סיור צה"ל בגזרה המערבית של הגבול. חזבאללה מודיע שאנשיו ביצעו את הירי בתגובה לירי שנפתח לעבר אחת מעמדותיהם מכיוון ישראל. אין נפגעים.
- 29.8.2002 חזבאללה מחדש את פעילותו – ירי טילים על הר דב. שלושה חיילי צה"ל נפצעו. כעבור יומיים מת מפצעיו סמל אופיר משאל, שנפצע קשה בהתקפה.
- 8.12.2002 מטען חבלה רב-עוצמה מתפוצץ ליד הגבול, בגזרה המערבית. סיור צה"ל נפגע, שני חיילים נפצעו, אחד קשה והאחר נפצע בינוני. חזבאללה, שאנשיו כנראה הניחו את המטען, נמנע מלקחת אחריות, אך הפיגוע בוצע כנקמה על חיסולו של סוחר הסמים הלבנוני רמזי נהרא יומיים קודם לכן בדרום לבנון.
- 21.1.2003 חזבאללה מפגיז בהר דב, אין נפגעים.

הערות

הערות למבוא

1. תחנת הטלוויזיה אל-מנאר, 3 בינואר 2003.
2. ראש אמ"ן, אלוף אהרן זאבי (פרקש), "הסביבה האסטרטגית של ישראל", עדכן אסטרטגי, (אוגוסט 2002), עמ' 35.
3. *New York Times* דיווח ב-27 בספטמבר 2002, כי בידי הארגון 8000-9000 טילי קטיושה בעלי טווח של 12-18 מייל, ומאות רקטות ארוכות טווח מדגם "פג'ר 3" ו"פג'ר 5", בעלות טווח של עד 45 מייל. בנוסף, גם סוריה החלה לספק לארגון רקטות של 222 מילימטר, עם טווח של 12-18 מייל. שר הביטחון לשעבר, בנימין בן אליעזר, נקב ב-23 באוקטובר 2002 בנתון של 10,000 טילי קטיושה ורקטות.
4. אל-מנאר, 3 בינואר 2003. בכיר בארגון, איברהים אמין אל-סייד, נשאל האם חזבאללה קיבל נשק כימי או נשק לא קוונציונלי אחר, והשיב: "אינני מתכוון לגלות זאת, לא היום ולא מחר... איננו מדברים על מה שההתנגדות עשויה להחזיק בו". ואולם ב-1 בפברואר 2003 הצהיר נסראללה, בדברים ששודרו באל-מנאר, כי ארגונו אינו מחזיק בנשק כימי.
5. כך תיאר באוקטובר 2002 ראש חטיבת המחקר באמ"ן, תת-אלוף יוסי קופרווסר, את אופי פעילות חזבאללה. הדברים נאמרו בפגישה סגורה. קופרווסר מתאר את חזבאללה כארגון החווה משבר זהות בשל האילוצים המופעלים עליו, וכי במסגרת אילוצים אלה הוא פועל לשמר את "אופיו הג'האדי". למותר לציין, כי תיאור אמ"ן את הארגון כפועל "בתחום הלגיטימיות העמוקה" עשוי לעמוד בסתירה לקביעת אמ"ן שהארגון מעוניין לגרור את ישראל לעימות צבאי בחזית הצפון. עימות צבאי עם ישראל מנוגד לפי שעה לרצון ולאינטרס של לבנון וסוריה.
6. ד"ר אייל זיסר, למשל, קבע שנוצר מצב שחזבאללה מחזיק ב"מפתח" לשלום ולשקט במזרח התיכון (*Middle East Quarterly*, Fall 2002) שר הביטחון, בנימין בן אליעזר, קבע שחזבאללה הפך "לגורם האסטרטגי במזרח התיכון", קול ישראל, 23 בדצמבר 2002.
7. לדברי נסראללה, דגל ארגונו "אינו עוד דגל של מפלגה. מאז 25 במאי 2000 הדגל הזה נהיה לסמל הניצחון, הגאווה והכבוד של אומה שלמה ולא עוד של מפלגה או קבוצה". אל-מנאר, 16.2.2001.

הערות לפרק ראשון

8. שמעון שפירא, *חזבאללה בין איראן ולבנון*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2000. עמ' 162-163.
9. Hala Jaber, Hezbollah, Born With a Vengeance, Columbia University Press, 1997. המחברת מספרת בספרה כיצד עמד מורניה על גג בניין בביירות, מצויד במשקפת, וצפה על שני הפיצוצים שקטלו, בהפרש של 20 שניות, 241 אמריקאים ו-58 צרפתים.
10. רדיו קול המדוכאים, בעלבכ, 12 בנובמבר 1994 (BBC summary of world broadcast).
11. אל-ספיר, ביירות, 23 בנובמבר 2001.
12. חבר המועצה המדינית של חזבאללה ודובר הארגון, חסן עז אל-דין, אמר לקבוצה של עיתונאים מדמרק כי פגיעה ההתאבדות נגד היעדים האמריקאיים בשנת 1983 לא בוצעה בידי חזבאללה, אלא בידי "כוחות התנגדות לבנוניים שהיו פעילים אז", אל-ספיר, 2 באוקטובר 2002.

13. על התקופה והרקע להקמת חזבאללה ראו: טרור איסלאמי וישראל, 1993, בעריכת ענת קורץ, 23-37; שמעון שפירא, חזבאללה בין איראן ללבנון, 96-133; הלא ג'בר, 74-7.
14. אל-חריירי בראיון לאל-שרק אל-אוסט, לונדון, 14 באוקטובר 2001. גם בדברים שצוטטו מפיו במגזין *New Yorker*, באותו תאריך, טוען חריירי כי מורניה ושני המבוקשים הנוספים על-ידי ארצות-הברית אינם נמצאים בלבנון.
15. אל-שרק אל-אוסט, 13 באוקטובר 2001.
16. לדברי גורמי מודיעין ישראליים, במהלך השנים האחרונות הגיעו לידי מערכת הביטחון ידיעות רבות המצביעות על כך שמורניה עדיין פעיל. ב-15 באוקטובר 2001 התפרסם בהארץ שמורניה נועד עם בכירים בשלטון האיראני; ב-11 באוקטובר 1999 הזהיר ראש הממשלה דאז, אהוד ברק, מפני אפשרות של פיגועים נגד יעדים ישראליים גם בחו"ל עם ההתקדמות הצפויה, להערכתו, בתהליך השלום. גם היום שבים ועולים שמו ופעילויותיו של מורניה בחומר המודיעיני בישראל.
17. נוסח ההסכם הוקרא בטלוויזיה הסורית ב-5 בנובמבר 1990.
18. אל-חיאת, אל-שרק אל-אוסט, 19 באוקטובר 2002. השתתפותו של נסראללה הוכתרה בעיתונים ערביים כצעד נוסף ב"היפתחות" חזבאללה כלפי סביבתו. זו היתה גם הפעם הראשונה שבה נכח נסראללה באותו פורום עם שגריר ארצות-הברית. בימים שלאחר הכינוס הציגו בכירי חזבאללה את השתתפות נסראללה כמעין סטירת לחי בפרצופה של ארצות-הברית והצלחה של הארגון לשדר מסר שחזבאללה אינו נתון במצב של בידוד, אלא להפך.
19. אל-אנואר, 19 באוקטובר 2002.
20. Nicholas Blanford, *The Daily Star* (Beirut), 28 Oct. 2002.
21. Amal Saad-Ghorayeb, *Hizb'ullah Politics & Religion*, Beirut, 2002.
22. מוחמד פניש, למשל, משמש יו"ר ועדת הכלכלה והמסחר וחבר ועדת האוצר והתקציב. אתר האינטרנט של הפרלמנט הלבנוני www.lp.gov.lb
23. NBN, ביירות, 5 בינואר 2003.
24. שם.
25. רדיו קול לבנון, ביירות, 3 בנובמבר 1997 (בתרגום BBC summary of world broadcast).
26. אל-חיאת, לונדון, 18 בינואר 1998.
27. אל-נהאר, 17 בינואר 1998.
28. שם.
29. אל-חיאת, 1 בפברואר 1998.
30. NBN, בינואר 2003.
31. מתוך ה"איגרת" שפורסמה בביירות ב-16 בפברואר 1985, כפי שצוטטה בספרו של שפירא (לעיל, הערה 8), עמ' 126-128. עיקרון זה, של אי-כפיית האסלאם על תושבי לבנון, מלווה את חזבאללה עד היום. את הנוסח המלא של האיגרת אפשר למצוא אצל Augustus Richard Norton, *Amal and the Shi'a: Struggle for the Soul of Lebanon*, Austin: University of Texas Press, 1987.
32. ראו, למשל, את כותרת אתר האינטרנט הרשמי של נסראללה: www.nasrollah.net
33. תחנת הטלוויזיה MBC, דובאי, 12 ביולי 2002. כזכור, שר החוץ של איראן נחת בביירות עקב הסלמת פעילות חזבאללה והצהיר שיש להימנע ממתן הזדמנות לישראל לתקוף את סוריה ולבנון. דבריו התפרשו כביקורת יוצאת דופן נגד חזבאללה. בכיר בארגון הודה כי הדברים יצרו "בלבול" בחזבאללה, אל-מסתקבל, ביירות, 5 במאי 2002. בראיון ל-MBC, ב-12 ביולי 2002, הצהיר נסראללה עצמו, כי "נוצר בלבול" עקב הצהרותיו של חראזי.
34. MBC, 12 ביולי 2002.

הערות לפרק שני

35. רדיו דמשק, 6 בינואר 1998 (בתרגום BBC summary of world broadcast)
36. אל-ספיר, ביירות, 6 בינואר 1998.
37. שם.
38. אל-ספיר, 8 בינואר 1998.
39. אל-ספיר, 5 בינואר 1998.
40. אל-חיאת, 20 במאי 1998.
41. ב-17 במאי 1999, בעקבות ניצחונו בבחירות, שנערכו כמה שעות קודם לכן, שב ברק על ההבטחה ש"בתוך שנה אנו נסיים את הסכסוך בלבנון". מאוחר יותר הפך תאריך היעד הרשמי והאחרון לנסיגת ישראל מלבנון ל-7 ביולי 2000.
42. אל-חיאת, 7 באפריל 1998. ב-6 באוקטובר 1999 ציטטה כתבת היומון הברית אל-נהאר בדמשק, ת'נאא' אל-אמאם, מקורות רשמיים בסוריה באומרים כי נסיגה חד-צדדית של ישראל תיחשב "סגירתו המוחלטת של תיק השלום הסורי וכניסת סוגיית הגולן לקיפאון".
43. אל-ספיר, 9 באפריל 2000.
44. הארץ, 10 באפריל 2000.
45. שם.
46. אל-ספיר, 7 באפריל 1998.
47. אל-אהראם, קהיר, 16 בפברואר 2000.
48. אל-חיאת, 21 בפברואר 2000. גם בראיון זה ציין נסראללה שלאחר הסכם שלום יתרכז ארגונו בפוליטיקה תוך מאבק בנורמליזציה עם ישראל ובמניעת ייבוא סחורות ישראליות.
49. מעריב, 30 בנובמבר 1999. גורם בכיר צוטט בדיווח באומרו כי "יהיו אירועים על הגדר ודרך הגדר", שמטרתם "להביא לנפגעים, שיחייבו את צה"ל להגיב בחומרה". לדבריו, צה"ל יפגע בתשתיות בלבנון ובתגובה ישוגרו לעבר ישראל קטיושות – ייתכן שגם לעבר הקריות, שהיו עד כה מחוץ למעגל הלחימה. הגורם הבכיר חזה, כי סוריה "תעשה הכל כדי לחמם את השדה הלבנוני" והדבר עלול "להבעיר את הגזרה כולה".
50. שם.
51. הארץ, 28 באפריל 2000.
52. מעריב, 4 באפריל 2000.
53. הארץ, 15 במאי 2000.
54. מסמך הערכת ראש אמ"ן, עמוס מלכא, תחת הכותרת "היערכות צה"ל לאורך הגבול הבינ"ל ישראל-לבנון ללא הסכם", הופץ לראש הממשלה ושר הביטחון, ולעוד גורמים בצבא ובמערכת הביטחון, ב-7 במארס 2000.
55. ראו לעיל, הערה 49.
56. אברהם סלע, "מי צריך את אסד?", הארץ, 6 באפריל 1999.
57. אברהם סלע, "לצאת ולהחזיר את הגדר", הארץ, 20 באפריל 1999.
58. שם.
59. Anat Kurz, "Hizbullah at the Crossroads", *Strategic Assessment*, June 2000
60. Augustus Richard Norton, "Hizballah: From Radicalism to Pragmatism?", *Middle East Policy*, January 1998
61. בראיון למחבר, לצורך מזכר זה, 16 באוקטובר 2002.
62. רדיו קול לבנון, 31 במאי 2000 (בתרגום BBC Summary of World Broadcast)
63. רדיו סות אל-מסתזעפין (קול המדוכאים), בעלבכ, 10 ביוני 2000 (בתרגום BBC Summary of World Broadcast).

נסראללה דיבר בהזדמנות זו על כך שבישראל ובלבנון מדברים על כך שבעקבות נסיגת ישראל יחלו השיעים לדרוש זכויות יתר. לדבריו, אין הוא מעוניין כלל במשרת נשיא לבנון, או להפוך את המדינה "לרפובליקה שיעית".

64. Amal Saad-Ghorayeb, עמ' 189. לדברי המחברת, חזבאללה נאלץ להסכים למהלכים אלה על מנת לשמר את ממד ההתנגדות נגד ישראל.

65. אל-שרק אל-אוסט, 23 באוקטובר 2000. בידיעה מביירות נמסר כי פלסטיני אחד, ולא שניים כפי שנמסר בישראל, נהרג בהיתקלות. בדיווח נמסר כי בלבנון מדובר על כך שההרוג הוא תושב מחנה הפליטים הפלסטיני עין אל-חילוה.

66. אל-חיאת, 10 באפריל 2002, המצטט מקורות בחזבאללה.

הערות לפרק שלישי

67. מאז הנסיגה ועד ראשית יוני 2003 ספר הארגון 7,171 הפרות בים, באוויר וביבשה, אל-אנתקאד, 6 ביוני 2003.

68. אל-ספיר, 2 בספטמבר 1999.

69. MBC, 12 ביולי 2002. נסראללה אמר את הדברים בהתייחסו לחילוקי הדעות ברשות הפלסטינית בנושא פיגועי ההתאבדות.

70. בראיון למחבר ב-16 באוקטובר 2002.

71. בשיחה עם המחבר, לצורך מזכר זה, אוקטובר 2002.

72. טלוויזיית NBN, ביירות, 5 בינואר 2003.

73. בשיחה עם המחבר ב-7 באוקטובר 2002.

74. אל-בעת, דמשק, 11 בינואר 2003. אסד הוסיף וטען, שרוב הישראלים אינם מעוניינים בשלום.

75. אל-חיאת, 25 בינואר 2003 העיתון מצטט דברים שאמר פדאללה בראיון לתחנת הטלוויזיה MBC כמה ימים קודם לכן. פדאללה הכחיש כי הוא משמש כמנהיג הרוחני של חזבאללה.

הערות לפרק רביעי

76. אל-נהאר, 10 בינואר 2003. במאמר של אברהים בירם צוין, שאחד ההישגים החשובים של חזבאללה הוא "אשראי הכבוד הרב מצד ההנהגה הסורית בדרגים הגבוהים ביותר שלה".

77. בכמה הזדמנויות האשים אסד את ישראל ב"נאציזם" ובגזנות, הגרועה, לטענתו, מזו שהיתה נהוגה בגרמניה הנאצית. במאי 2001, בטקס קבלת פניו של האפיפיור בדמשק, האשים בשאר אל-אסד את היהודים במרמז בבגידה בישו ובעינויו, ובאופן מפורש בבגידה בנביא מחמד.

78. נעים קאסם, חזבאללה – אל-מנהג, אל-תגריבה, אל-מסתקבל. ביירות: 2002. עמ' 348. בעמ' 380 בספר קובע קאסם, כי בשאר אל-אסד לא מוכן להתנגדות תיגרם ולו "שריטה".

79. הניריורק טיימס דיווח ב-27 בספטמבר 2002 שסוריה החלה לספק לארגון רקטות בקוטר 222 מילימטר, בעלות טווח של 19-29 קילומטרים בערך. מקור ביטחוני ישראלי צוטט בידיעה כאומר שזוהי התפתחות חדשה.

80. אל-שרק אל-אוסט, 8 בפברואר 2001.

81. שם.

82. הטלוויזיה הסורית, 24 בדצמבר 2001; הארץ, 27 בדצמבר 2001.

83. אל-חיאת, 10 באפריל 2002.

84. בראיון למחבר, 4 בפברואר 2003.

85. אל-מנאר, 20 באפריל 2003, בפרסומות לשבועון נאמר כי ניתן להשיגו בלבנון ובסוריה.
86. אל-שרק אל-אוסט, 11 בספטמבר 2002. מחמד רעד אמר את הדברים בתגובה לקידום הצעת החוק "Syria Accountability Act" בקונגרס של ארצות-הברית, שנקבע בה, בין השאר, שסוריה היא כוח כובש בלבנון.
87. ב-8 באוקטובר 2002 התראיין סגן מזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, ביומון אל-נהאר וציין כי באמצעות החלשת הנוכחות הסורית בלבנון תוכל ישראל להפעיל לחץ על לבנון, משום שבמצב כזה יהיה קל יותר לבודד את לבנון ולא לפץ אותה לבצע מהלכים ביטחוניים ומדיניים "ושורה של דרישות ישראליות".
89. אל-נהאר, 22 במאי 1999.
90. הסיסמה הופיעה בשפה האנגלית, בסוף הסרטון.
91. אל-חיאט, 21 ביולי 2001.
92. אל-שרק אל-אוסט, 18 בפברואר 2001.
93. אל-מסתקבל, 25 במאי 2001.
94. אל-נהאר, 6 באוקטובר 2002.
95. אל-ספיר, 9 בספטמבר 2002.
96. אל-ספיר, 7 בספטמבר 2002.
97. יש התבטאויות רבות של בכירי חזבאללה בנושא. ב-9 באפריל 2002 הצהיר המנהיג השיעי מחמד חוסיין פדאללה, שנחשב מקורב לחזבאללה אך דוחה את הגדרתו כמנהיג הרוחני של הארגון, כי "האויב אינו מסוגל לפתוח חזית שנייה משום שטילי ההתנגדות יגיעו הפעם עד חיפה". על כן, הדגיש פדאללה, "איומי ישראל [על לבנון] הם למטרות הפחדה". גם במהלך משבר המים בסוגיית הוואזאני נשמעה מחוגי חזבאללה טענה דומה: במאמר של קאסם קסיר ביומון אל-מסתקבל ב-8 באוקטובר 2002, שצוטט בו מקור בכיר בחזבאללה, נאמר כי משבר בזירה הצפונית של ישראל יחייב את צה"ל להיזיז כוחות מהשטחים הפלסטינים לחזית הצפונית, והדבר יעודד וימריץ את הפלסטינים ויעניק להם "הזדמנות נדירה להגברת העימותים והנעת הקבוצות הצבאיות בכל הכיוונים". ערב תחילת השאיבה מהוואזאני הצהיר נעים קאסם, כי ישראל אינה יכולה לעשות דבר ללבנון "משום שידיה קשורות", ועל כן גם איומיה על לבנון "אין להם ערך" (אל-אנואר, ביירות, 14 באוקטובר 2002). אשר לכוונת ישראל למנוע ככל שניתן הידרדרות בזירה הצפונית יכול חזבאללה להסתמך גם על מדיניותה המוצהרת של ישראל: שר הביטחון, בנימין בן אליעזר, הצהיר יותר מפעם כי ישראל תעשה ככל יכולתה לא לגרום לפתיחת "חזית שנייה" בצפון (למשל, בגלי צה"ל, ב-24 בינואר 2002).
98. ב-25 באוגוסט 2002 הצהיר אחראי חזבאללה בדרום לבנון, שייח נביל קאווק, במהלך עצרת זיכרון לחללי הארגון בגזרה המרכזית, כי "כלי הנשק של חזבאללה על הגבול מהווים כיום כוח וערובה אמיתית ללבנון ולאינתיפאדה, ולאזור הערבי והאסלאמי כולו, בפני כל האיומים האמריקאיים והישראליים". לדבריו, "חזבאללה הוא שמגשים היום איוזן לערבים מול הציונים ונחשב סיוע אמיתי לאינתיפאדה".
99. דוגמה אפשרית נוספת לאפולוגטיקה של חזבאללה בעניין זה היא דברי נסראללה כי טועה מי שסבור שחזבאללה הפך ל"משמר גבול" בדרום לבנון, אל-מסתקבל, 8 במארס 2003.
100. דוגמה נוספת למה שניתן לפרש כ"הצטדקות" של חזבאללה נוכח חוסר פעולה מצדו היא דבריו של מחמד רעד, מה-12 בינואר 2003. רעד ציין, כי לעתים מצבים של היעדר פעולה הם "חזקים יותר" מתקופות שבהן "התותחים רועמים". סגן המזכ"ל, קאסם, הסביר כי "מבחינתנו, אין הבדל בין מוכנות לבין לחימה ישירה, משום ששניהם מייצגים את המשך התכנית להחזרת חוות שבעא בדרך שאותה אנו רואים מתאימה", קול לבנון, 25 בינואר 2003.
101. MBC, 12 ביולי 2002. לדברי נסראללה, "בפועל, כשהחזית נרגעה, כבר כל הערים נפלו יחד עם מחנות הפליטים, כלומר לא היה עוד עימות פתוח ב'פנים'". לאחר מכן, הסביר נסראללה, לא היה צורך בהמשך כה אינטנסיבי של הפעולות הצבאיות נגד ישראל.
102. אל-שרק אל-אוסט, 2 באוגוסט 2001.

103. Daniel Sobelman, Hizbullah Lends its Services to the Palestinian Intifada, *Jane's Intelligence Review*, November 2001.
104. אל-ח'יאת, 10 באפריל 2002. בדיווח מצוטטים מקורות בחזבאללה האומרים כי במקרה זה "אנו נשתמש בכל האמצעים ולא יהיו איסורים". זאת, לדבריהם, משום שמהלך כזה יפגע בישות הלבנונית. העיתון מצטט מקורות בחזבאללה האומרים כי הם עדכנו את ראשי הממשל הלבנוני בעמדתם זו. אגב, האיום להגיב על גירוש המוני של פלסטינים אינו חל רק לגבי גירושם ללבנון: ב-24 במאוס 2002 הצהיר נסראללה שארגונו מוכן "לפתוח חזית חדשה מול ישראל אם הפלסטינים יגורשו לעבר ירדן".
105. אחת הדוגמאות היא הצהרתו המקדית והנחרצת של הנשיא אמיל לחוד ב-9 בנובמבר 2002, בעקבות פרסום ברשת הטלוויזיה CNN שמורניה נועד בדרום אמריקה עם גורמי טרור המזוהים עם בן לאדן ודן עמם בפיגועים נגד יעדים אמריקאים וישראלים. ב-27 בדצמבר 2002 הכחיש נשיא לבנון עצמו דיווח שהופיע יום קודם לכן בהארץ ולפיו אמצעי לחימה נשלחים מעיראק לחזבאללה.
106. חבר הסנאט של ארצות-הברית, בוב גרהאם, ששימש יו"ר ועדת המודיעין בסנאט, צוטט ב-24 בדצמבר 2002 בניו-יורק טיימס, שעל הממשל להתעמת עם חזבאללה לפני עיראק משום שמדובר בארגון הטרור המסוכן בעולם. בספטמבר 2002 הגדיר סגן מזכיר ההגנה של ארצות-הברית, ריצ'ארד ארמיטאז', את חזבאללה "A-Team" של ארגוני הטרור בעולם.
107. MBC, 12 ביולי 2002.
108. שם.
109. קצין בכיר באמ"ן, דצמבר 2002.
110. כך, למשל, לדברי הממונה על יחסי הציבור בחזבאללה, חסן עז אל-דין, בראיון לאל-שרק אל-אוסט, 1 ביולי 2002.
111. אל-שרק אל-אוסט, 23 בנובמבר 2001. ועם זאת יש לציין, ישנן אינדיקציות מודיעיניות המצביעות על שיתוף פעולה מקומי בין פעילים משני הארגונים. למשל, בדוח שחובר באוקטובר 2002 במשרד החוץ בירושלים צוין, כי "יש אינדיקציות מסוימות" לאפשרות של שיתוף פעולה מקומי-טקטי בין פעילי חזבאללה לפעילים מאל-קאעדה, אך אין משמעות הדבר שקיים "שיתוף פעולה אסטרטגי" בין שני הארגונים. ב-6 בדצמבר 2002 פרסם הארגון הודעה ובה נאמר כי "אנו מזכירים לדעת הקהל הבינלאומית שאנו הדגשנו בכמה הזדמנויות שאל-קאעדה אינו קיים בלבנון ואין שום קשרים בין חזבאללה לאל-קאעדה".
112. *Defense News*, 17 בפברואר 2003. הראיון ניתן לעיתונאי ריאד חוואגי בבירות, ב-6 בפברואר 2003.
113. מקור בחזבאללה מצוטט באל-שרק אל-אוסט ב-6 באוקטובר 2002, ולדבריו נסראללה גינה מבחינה מוסרית והומניטרית את הפגיעה באזרחים האמריקאים, אך עמדת חזבאללה לא הושפעה מאשר אירע ב-11 בספטמבר 2001 ועל כן הפעולה בחוות שבעא נועדה להוכיח את רצינות עמדתו המוצהרת של הארגון. נסראללה עצמו התייחס, בפברואר 2002, בלעג ובזלזול להאשמת ארגונו בשיתוף פעולה עם ארגון אל-קאעדה ובמעורבות בפיגועי 11 בספטמבר 2001. בראיון עמו ב-12 ביולי 2002 בטלוויזיית MBC אמר נסראללה, כי האמריקאים "יודעים שאין שום קשר מסוג זה, לא בעבר ולא בהווה". לדברי נסראללה, היעדר שיתוף פעולה בין חזבאללה לאל-קאעדה לא נובע מהיות הארגון הראשון מוסלמי שיעי והשני מוסלמי סוני, אלא "העניין קשור לתכנית המדינית, לעדיפויות המערכה ולראיית המאבק".
114. לדברי תת-אלוף (מיל') יחיעם ששון, ששימש עד קיץ 2002 ראש המטה ללוחמה בטרור במשרד ראש הממשלה, בעקבות אירועי 11 בספטמבר 2001 מנסות סוריה, איראן וחזבאללה "לטשטש" את פעילותן. לדבריו, לאחר הפיגועים בארצות-הברית החל חזבאללה לקבל חלק מאמצעי הלחימה שלו דרך הים, בניגוד להסתתם מאיראן דרך סוריה. לטענתו, עזיבתו של עמאד מורניה את איראן ובואו ללבנון הם דוגמה אחת לאופן שבו ניסתה איראן לטשטש את הקשר שלה לטרור.

115. נעים קאסם, חזבאללה אל-מנהג', אל-תג'רבה, אל-מסתקבל. ביירות: 2002. עמ' 378-379.
116. Defense News, 17 בפברואר 2003.

הערות לפרק חמישי

117. אל-שרק אל-אוסט, 9 ביולי 2002.
118. הארץ, 22 במאי 2000.
119. ערידי אמר את הדברים ב-16 באפריל 2002 בהקשר של הסלמת פעילות חזבאללה נגד ישראל בחוות שבעא.
120. בשיחה עם המחבר ב-28 באוקטובר 2002.
121. "רדאר תמורת רדאר" גם היתה הכותרת הראשית של היומון הביירותי אל-מסתקבל, למחרת התקיפה, ב-2 ביולי 2001. כזכור, זה היה מכ"ם שני של כוחות צבא סוריה בלבנון שהושמד בידי ישראל בתגובה על פעולת חזבאללה. הראשון, בדהר אל-בידר, הושמד ב-15 באפריל 2001 בתגובה על הריגת סמ"ר אלעד ליטוק בהר דב.
122. אל-אנתקאד, 28 בדצמבר 2001. בכתבה זו, המסכמת את אירועי השנה החולפת, זקף חזבאללה לזכותו את ה"הכשלה" של "המשוואה שניסה האויב לכפות, ולפיה על כל פעולה תבוא התקפה על עמדה של הצבא הסורי". צוין כי חזבאללה קבע "משוואה חדשה שכונתה 'משוואת הרדאדים', על-ידי תקיפה מהירה של עמדת הרדאר באל-סמאקה [בהר דב] ותקיפה נרחבת של העמדות בחוות שבעא".
123. ב-3 בנובמבר 2002, למשל, ביצע חיל האוויר את אחד ה"מטסים" הגדולים ביותר בשמי ביירות מאז הנסיגה. דיילי סטאר דיווח למחרת, כי לפחות שבעא מטוסי קרב חלפו מעל שמי ביירות, בהשאירם את שמי הבירה הלבנונית "מסומנים בשובלי אדים של מטוסים". בדיווח הוזכר, כי הדבר התבצע ביום שבו נודע בישראל על מינויו של שאול מופז לשר הביטחון, והדבר התפרש כאזהרה ישראלית ולפיה סבלנותה כלפי חזבאללה פוקעת.
124. אל-שרק אל-אוסט, 13 ביוני 2001.
125. אל-שרק אל-אוסט, 11 בפברואר 2002.
126. אל-מנאר, 9 בפברואר 2002 (BBC Summary of World Broadcast).
127. הנתונים על טיסות צה"ל לקוחים מתוך ההודעות השוטפות של חזבאללה, המדווחות בקביעות בשבועון הארגון אל-אנתקאד. הנתונים על ירי הנ"מ, למעט ינואר ופברואר 2003, נאספו על-ידי פיקוד הצפון בצה"ל והתקבלו מידי דובר צה"ל. ראו גם טבלה 1, עמ' 64.
128. אל-אנתקאד, 27 בדצמבר 2002.
129. שם.
130. Agence France Presse, 3 בפברואר 2003.
131. ערוץ 1, 2 בפברואר 2003; הארץ, 5 בפברואר 2003.
132. אל-מנאר, 1 בינואר 2003.
133. אל-ספיר, 10 בפברואר 2003.
134. ראו דברי אחראי חזבאללה בדרום, שייח' נביל קאווק, באל-אנתקאד, 27 בדצמבר 2002.
135. על התהוות כללי משחק ו"הסכמים פסיביים" בלבנון בעבר ראו: צבי לניר, המעורבות הישראלית בלבנון – תקדים למשחק 'פתוח' עם סוריה?, מחקר מספר 10, המרכז למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב, ספטמבר 1980.
136. כך לדברי נעים קאסם, בראיון לקול לבנון, 25 בינואר 2003.
137. אל-ספיר, 23 בינואר 2003.
138. אל-שרק אל-אוסט, 23 באוקטובר 2001. אל-ספיר, למשל, דיווח כבר ב-31 באוקטובר 2000, כי מבחינת חזבאללה הבנות "ענבי זעם" מוסיפות להיות תקפות.

139. Nicholas Blanford, *The Daily Star*, 7 Oct. 2003. בדיווח צוין, כי חזבאללה החל להכשיר בדרום לבנון בונקרים ולהרחיב מנהרות קיימות כדי להשתמש בהן בעת תקיפה ישראלית אפשרית. כן פורט, כי מנהרה שניטשה בעבר נמצאת בתהליך של הרחבה ושיפוץ, וכי חזבאללה התקין בה תאורה ומסילת ברזל. גם בדיווח של אל-נהאר מ-14 בינואר 2003 צוין כי חזבאללה חפר מנהרות והקים מקלטים בדרום לבנון, שימשו אותו במקרה של עימות עם ישראל.

The Daily Star, 6 Jan. 2003. 140.

141. גורם הערכה בכיר בישראל ציין בתדרוך עיתונאי, באמצע ינואר 2003, כי לישראל לא ידועה סיבת הפיצוץ. לדבריו, ככל הידוע למערכת הביטחון לא היו כל נפגעים בפיצוץ. הגורם העריך, כי הטון ה"מתון" וה"אפולוגטי" של נסראללה נובע מהבנתו את תמונת המצב במזרח התיכון ערב מלחמה אמריקאית בעיראק.

הערות לפרק שישי

142. הארץ, 3 ביוני 1994.

143. לדברי קצין בכיר באמ"ן, העוסק בתחום הטרור, בשיחה עם המחבר באוקטובר 2001. חסן נסראללה רמז לכך בדבריו בעצרת שנערכה ב-1 בנובמבר 2002 במחנה אל-ירמוכ שבדמשק לציון יום השנה השביעי להתנקשות במזכ"ל הג'האד האסלאמי בפלסטין, פתחי שקאקי. נסראללה אמר כי "תנועת ההתנגדות בפלסטין ובלבנון הצליחה להתגבר על ההתנקשויות על-ידי המחיר היקר שהאויב, חייליו ומתנחליו משלמים [על כך]". אל-אנואר, 2 בנובמבר 2002.

144. העיתונאי הלבנוני איברההים אל-אמין כתב ב-16 בספטמבר 2002 בעיתון אל-ספיר, כי חזבאללה מסרב להתייחס לניסיונות להחדיר סוכנים לישראל דרך מדינות מערביות. עם זאת, אל-אמין ציין שמדובר "בפעילות בעלת הממדים המיוחדים שלה", שתבוא לידי ביטוי "בשלב מתקדם יותר בעימות בין שני הצדדים". לדבריו, פעילות זו "קשורה להכנות של שני הצדדים לעימות שנראה כי אין מנוס ממנו".

145. בראיון למחבר לצורך מזכר זה, 3 בנובמבר 2002.

146. קול ישראל, 30 באוקטובר 2002. נמסר כי העצור היה אמור לאמן את החמאס והג'האד האסלאמי בייצור מטענים מתוחכמים. אל-ספיר דיווח ב-31 באוקטובר 2002 כי איוב הוא, במוצאו, מהכפר ג'ויא שבדרום לבנון, והוא נעצר באקראי בידי שירותי הביטחון הפלסטיניים לאחר שסייר בערי הגדה המערבית. עוד צוין, כי לאחר שהתברר לפלסטינים שיוכו הארגוני של איוב, השתנה היחס כלפיו ונעשה ניסיון לעזור לו. בעת מעצרו אבדו דרכונו ומסמכיו, ולדברי אל-ספיר נעשה ניסיון לספק לאיוב מסמכים חדשים כדי לאפשר לו לצאת מישראל.

147. כך על-פי בכיר באמ"ן בשיחה סגורה בדצמבר 2002.

148. שם.

149. הארץ, 14 בפברואר 2001. ירי המרגמות בוצע לראשונה לעבר נצרים ב-30 בינואר 2001. ב-1 בפברואר 2001 הצהיר ראש אגף טכנולוגיה ולוגיסטיקה דאז, אלוף אהרן זאבי (פרקש), בהופעה פומבית בטקס של חיל החימוש, כי את ירי המרגמות הראשון ביצע "חזבאללה, לא החמאס".

150. למשל, תגובתו הרשמית של חזבאללה על פרשת מעצרו של סגן אלוף עומר אל-היב, שהואשם ב-24 באוקטובר 2002 בריגול למען הארגון הלבנוני היתה "אין תגובה". נעים קאסם אמר בעניין זה, כי "חזבאללה אינו חייב לאשר או להכחיש את מה שמודיע האויב הציוני, בייחוד בנושא הדיבור על רשת הריגול". רדיו חזבאללה אל-נור, 25 באוקטובר 2002. למדיניות זו של הארגון אפשר למצוא שני טעמים עיקריים מנקודת ראות. האחד, הארגון רואה בערפול יכולותיו המבצעיות משום חיזוק ההרתעה מול ישראל. זו גם עמדתו המסורתית של הארגון בעניין כמות הרקטות שבידו וסוגיהן. הטעם האחר הוא, שחשיפות אלה עשויות להביך את חזבאללה במישור הפנים-לבנוני והבינלאומי, ולפגוע במאמציו ובמאמצי לבנון לשוות לארגון תדמית של ארגון "התנגדות", להבדיל מארגון טרור. אגב, שלושה ימים לאחר פרסום הפרשה בישראל, פרסם היומון אל-ספיר, הנחשב אוהד

את חזבאללה, ב-26 באוקטובר, ידיעה על פרשה שנחשפה בלבנון שלושה שבועות קודם לכן, של חשיפת אמצעי ריגול שהנחו את מטוסי חיל האוויר של ישראל וסיפקו להם מידע. ב-28 באוקטובר פרסם העיתון תצלום של מקום הטמנת המכשירים.

151. Daniel Sobelman, Hizbullah Infiltrates Israel, *Jane's Intelligence Review*, April 2003.
152. אל-מנאר, 15.10.2002; כן ראינו התחנה בתאריך זה את העיתונאי הלבנוני איברהים אל-אמין, שהעריך כי לחזבאללה "בנק מטרות בישראל, המגוון אף יותר מ"בנק המטרות" של ישראל בלבנון.

הערות לפרק שביעי

153. אל-שרק אל-אוסט, 12 בפברואר 2002.
154. אל-מסתקבל, 16 בנובמבר 2002. נסאללה דיבר על פעילות ארגונו בתחום הסיוע למשפחות חללי הארגון ואמר: "ההתנגדות לא היתה מורכבת מגורם אחד, אלא הורכבה מכמה רכיבים וזה מה שהכשיר עבורה את הניצחון".
155. פרטים בנושא אפשר למצוא באתרי האינטרנט של מוסדות אלה: www.shahid.org.lb, www.jihadbinaa.org, www.aljarha.org. אשר ל"מוסד שהיד" פרסם היומון אל-ספיר ב-15 בנובמבר 2002 כי המוסד, שהוקם בשנת 1982, מטפל כיום במשפחות 1284 לוחמי הארגון שנהרגו, ב-276 משפחות של שבויים, שרובם הגדול שוחררו מבתי הכלא של ישראל, ומשפחות של 376 אזרחים שנהרגו בתקיפות ישראליות. עד היום סייע המוסד ל-850 ילדים של חללי הארגון, שהגיעו למצב שאין הם תלויים בסיוע ומסוגלים לכלכל את עצמם. סוכנות הידיעות רויטרס דיווחה ב-28 בפברואר 2003 מביירות, כי במרוצת שנות התשעים שיפץ "ג'יהאד אל-בנאא" למעלה מ-6000 בתים, בעיקר בדרום המדינה, שנפגעו בשל הלחימה שהתנהלה באזור. דוגמה עדכנית לפעילות "ג'יהאד אל-בנאא" היה למצוא למחרת פעולת חזבאללה בהר דב ב-21 בינואר 2003, שגררה הפגזה של צה"ל בכפרים סמוכים. אנשי הארגון פקדו כתריסר בתים שניזוקו בהפגזות הנגד של צה"ל והחלו בעבודות שיקום.
156. הסרטון משודר באל-מנאר מאז נובמבר 2002.
157. Reuters, Beirut, 28 Oct. 2003.
158. כל הפרטים האלה ופרטים נוספים על הממד החברתי של חזבאללה לקוחים מספרו של נעים קאסם (הערה 76), הנזכר לעיל, עמ' 114-119.
159. בשיחה עם המחבר, 6 בינואר 2003.
160. אל-ספיר, 26 בפברואר 2003.
161. אל-ספיר, 27 בפברואר 2003. בידיעה נמסרו מקום הדרכים והכבישים שפוגו על-ידי דחפורי חזבאללה, שסופקו על-ידי "ג'יהאד אל-בנאא".
162. אל-נור, 28 בינואר 2003.
163. NBN, 5 בינואר 2003.
164. שם.
165. למשל: אל-מנאר, 20 בינואר 2003; 17 בדצמבר 2002.
166. הארץ, 22 ביולי 2001.
167. שר התיירות של לבנון, כרם כרם, אמר בראיון לשבועון הלבנוני *Monday Morning*, בגיליונו מה-30 בספטמבר 2002, כי "המגזר התיירותי מתפתח במדינה באופן קבוע. השנה, עונת הקיץ היתה מוצלחת בהרבה מזו של 2001. מספר המבקרים עלה ב-20 אחוזים". לפי נתוני משרד התיירות של לבנון, בעשור האחרון חלה עלייה מתמדת במספר התיירים הבאים ללבנון, חוץ מירידה קלה בשנת 1996 (כנראה בעקבות מבצע "ענבי זעם").
168. אל-מסתקבל, 9 באוקטובר 2002. ועם זאת ראוי להזכיר, שבמהלך קיץ 2002 היתה בידי מערכת הביטחון של

ישראל התרעה שהוגדרה "חמה מאוד", בדבר כוונת חזבאללה לאפשר עוד פיגוע ב"מתווה" הפיגוע שבוצע במצובה. אין באפשרותי לקבוע מה הביא בסופו של דבר להורדת רמת הכוונות בישראל בעניין זה, והאם הדבר נבע מפעולת סיכול של ישראל. להעלאת רמת הכוונות בישראל תרמה גם הידיעה שמפקד "משמרות המהפכה" של איראן, יחיא רחים צפאוי, ביקר בחשאי בלבנון ובסוריה ונועד, בין השאר, גם עם צמרת חזבאללה. מקור ביטחוני ישראלי בכיר ציין באוזני, ב-2 בספטמבר 2002, שביקורו של צפאוי בלבנון נעשה "בהקשר הסלמתי". כוונות זו הביאה לכך שעם התקבל האינדיקציות הראשונות לפעולת חזבאללה ב-31 באוגוסט 2002, נכנסה מערכת הביטחון לכוונות עליונה, גם מחשש לחטיפות אפשריות.

The Daily Star, 3 Feb. 2003. 169

170. אל-שרק אל-אוסט, 25 ביוני 2001, 27 ביוני 2001.

171. משרד ראשון של תנועת אמל באיראן נפתח בטהראן רק ב-25 ביולי 2001. Agence France Presse, 27 July 2001.
172. למשל ב-אל-שרק אל-אוסט, 26 באפריל 2002 – דיווח על מאסר עולם שהוטל יום קודם לכן בביירות על שני פעילי אמל, שרצחו ביולי 2000 שני פעילי חזבאללה בעיירה מרכבא שבדרום לבנון. ב-1 בדצמבר 2001 נאלץ צבא לבנון להתערב כדי לפזר קטטה המונית בין תומכי שני הארגונים בכפר חתא שבדרום לבנון. מלבנון דווח אז, כי צבא לבנון כיתר את העיירה כולה. אנשי חזבאללה טענו כי הקטטה החלה כשתומכי אמל יידו אבנים וחפצים לעבר משתתפים בלוויית איש חזבאללה. אגב, זו לא היתה הפעם היחידה שבה נאלץ צבא לבנון להתערב כדי להפריד התנגשויות בין אמל לחזבאללה.

Agence France Presse, 11 Sept. 2001. 173

174. אל-אנתקאד, 15 בנובמבר 2002.

175. שם.

176. אל-מסתקבל, 20 בנובמבר 2002.

177. שם.

178. אל-ספיר, 17 בפברואר 2002. בדברי נסראללה לתלמידים בביירות, ב-22 באוקטובר 2002, ששודרו באל-מנאר, הוא הדגיש שישיראל אינה יכולה כיום "לעשות כל מה שהיא רוצה" כפי שהיה בעבר. בהתאם לקו זה אמר ב-21 בדצמבר 2001 ציר הפרלמנט מטעם חזבאללה, עבדאללה קסיר, כי "מוכנות ההתנגדות לעמוד בפני כל איום ישראלי ולהגיב עליו ימנע מהאויב להפקיר את דמם של הלבנונים ואת ריבונותם ואדמתם".

179. אל-מסתקבל, 8 במארס 2003

180. קול לבנון, 9 בפברואר 2002.

181. נעים קאסם ברדיו אל-נור, 25 באוקטובר 2002, מצוטט באל-שרק אל-אוסט ב-26 באוקטובר 2002. את התמיכה הלבנונית הרחבה במיזם השאיבה הגדיר קאסם כאחת מ"ברכות ההתנגדות".

The Daily Star, 13 Jan. 2003. 182

The Daily Star, 18 Mar. 2003. 183

184. אל-נהאר, 15 באוקטובר 2002.

הערות לסיכום

185. קול לבנון, 25 בינואר 2003.

186. *Defense News*, 17 Feb. 2003.

187. שם.

מקורות

ביילין, יוסי. המדריך ליציאה מלבנון. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1998.
 לניר, צבי. המעורבות הסורית בלבנון – תקדים למשחק "פתוח" עם סוריה? מחקר מספר 10, המרכז למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב, ספטמבר 1980.
 קאסם, נעים. חזבאללה – אל-מנהג, אל-תגריבה, אל-מסתקבל. בירות: דאר אל-האדי, 2002.
 קורץ, ענת. (עורכת), טרור אסלאמי וישראל. תל-אביב: פפירוס, אוניברסיטת תל-אביב, 1993.
 קרמר, מרטיין. פדלאללה, המצפן של חזבאללה. סקירות, מס' 122, מרכז דין, אוניברסיטת תל-אביב, 1998.
 שפירא, שמעון. חזבאללה בין איראן ולבנון. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2000.

- Blanford, Nicholas. "Hizbullah Prepares to Open Up Front Along the Israeli Border." *Jane's Intelligence Review*, Vol. 14, No. 4, April 2002.
- Hajjar, Sami G. *Hizballah: Terrorism, National Liberation or Menace?* Strategic Studies Institute, US Army War College, 2002.
- Harris, William W. *Faces of Lebanon*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 1996.
- Jaber, Hala. *Hezbollah Born with a Vengeance*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Kramer, Martin. "The Moral Logic of Hizballah," In Walter Reich, ed. *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Kurz, Anat. "Hizbullah at the Crossroads." *Strategic Assessment*, Vol. 3, No.1, June 2000.
- Norton, Augustus Richard. *Hizballah of Lebanon: Extremist Ideals vs. Mundane Politics*. New York: Council of Foreign Relations, February 1999.
- Norton, Augustus Richard. "Hizballah: From Radicalism to Pragmatism?" *Middle East Policy*, January 1998.
- Ranstorp, Magnus. "Hezbollah's Future?" *Jane's Intelligence Review*, Vol. 1, No.1 (Part 1), January 1995; Vol.1, No.2 (Part 2), February 1995.
- Saad-Ghorayeb, Amal. *Hizbu'llah, Politics & Religion*. London: Pluto Press, 2002.
- Sobelman, Daniel. "Hizbollah Two Years after the Withdrawal: A Compromise between Ideology, Interests, and Exigencies." *Strategic Assessment*, Vol. 5, No. 2, August 2002.
- Sobelman, Daniel. "Hizbollah Lends Its Services to the Palestinian Intifada." *Jane's Intelligence Review*, Vol. 13, No. 11, November 2001.
- Zisser, Eyal. "The Return of Hizbullah," *The Middle East Quarterly*, Fall 2002.

the phenomenon at the UNIFIL-monitored Blue Line separating southern Lebanon and northern Israel is a kind of “default-relationship,” a tacit understanding of sorts between adversaries.

Chapter Six surveys the movement’s expansion into a formidable threat to Israel’s northern towns. Increased rocket capacity in both numbers and range invests Hizbollah with a credible deterrent posture. Investigators are understandably drawn to the movement’s armed capabilities qua militia and its operational “reach,” which bolster its terrorist character. In addition to its military prowess, the movement has become adept at various levels of intelligence gathering and covert activity. Hizbollah has been refining its operations-oriented reconnaissance as well as its infiltration efforts into Israel. It has already launched some well-conceived schemes involving European-based agents. This undercover activity presents a growing challenge for Israel’s defenses.

Chapter Seven argues that however important and appealing the movement’s military dimension, this aspect should not overshadow Hizbollah’s significant domestic social agenda. Hence, any attempt at an overview and forecast must underscore Hizbollah’s ever-growing commitment to its constituency and its genuine aspirations as a political party within the Lebanese parliamentary mosaic. This chapter presents Hizbollah’s response to several economic problems, with the national tourism industry as a special case in point. Even the very ideology of “resistance” is reframed as safeguarding the economic welfare of Lebanon, the resistance being an umbrella of protection against Israeli disruption of civic life.

Chapter Three surveys the working environment in which Hizbollah is forced to operate. The movement is caught in a web, with Israel threatening massive punitive retaliations, and Syria and Iran controlling the flow of weaponry and occasionally reining in its activities in response to western diplomatic pressures. Above all, however, Hizbollah must take into consideration Lebanon's expectations and desperate quest for tranquility. Thus, its enmeshments with Tehran and Damascus notwithstanding, Hizbollah is also experiencing a phase of differential nuancing and "political individuation," especially as it inevitably grows more accountable to domestic public opinion. This evolving process seems to yield a stronger sense of domestic responsibility, which demands self-restraint in ironic contrast to the long-standing maximalist rhetoric. One foot still remains firmly rooted in ideological jihad; the other, however, is being decidedly drawn into the pragmatic environment.

Chapter Four goes beyond the "vacuum" generated three years ago by Israel's departure from southern Lebanon and builds on Hizbollah's dilemmas and compromises as it strives to adjust to four still unfolding pivotal events: the transfer of power from Hafez al-Assad to his son Bashar (June 2000); the reclaiming of executive power by Rafiq al-Hariri (September 2000); the al-Aqsa Intifada (September 2000); and the September 11, 2001 strike against the United States. These critical junctures arose unexpectedly and independently of Hizbollah's designs or interests, yet each has posed its own test for the movement's continued viability. At each of the four milestones and in their aftermaths, Hizbollah's strengths and vulnerabilities as it confronts pressures from within and without are examined. In addition, better appreciation of the movement's decision making and reactive dynamics may offer us a guideline for predicting its responses to the impact of future regional events, such as developments arising from a new Iraqi regime, or renewed prospects for negotiated settlements between Israel and Syria and / or the Palestinians.

Chapter Five maps the "rules of engagement" that have formed between Hizbollah and Israel over the past three years. Complementary patterns of brinkmanship between these combatants suggest a shared perception and definition of the limits of the battle space, its tolerable intensity and duration, and "acceptable" damage and injury. The arena of engagement appears governed by an "eye for eye" code, with both sides conferring legitimacy to the Shab'a Farms as a theater of conflict. This is a zone of "permissible" contention, in which the "dance of deterrence" is as mutual as it is precarious. "Regulated" friction between Hizbollah and Israel contains but of course does not render benign the threat and volatility of the confrontation. At present,

Abstract

With the growing interest in the radical Lebanese Shi'ite movement over recent years and an upsurge in published research, we may speak of an emergent field of Hizbollah Studies among western academics. In Israel, Hizbollah commands the ongoing attention of military professionals and strategists, as well as academics.

This study is prompted in particular by the understanding that Hizbollah post-May 2000 necessarily entered a “new cognitive arena” that merits serious consideration. The withdrawal of the IDF from the former Security Zone has created fresh opportunities to scrutinize the vitality and changing role of the Lebanese Shi'ite movement. The analysis that follows traces the resilience of Hizbollah as it balances and adjusts to the emerging challenges to its *raison d'être*.

Chapter One spans the period from Hizbollah's founding in the early 1980s as a militant religious faction and through the 1990s when it entered a phase of “openness” (*infisah*) regarding the wider political realities. This shift is reflected in the organization's increasing emphasis on integration into the contemporary Lebanese system, while letting the movement's original program of establishing a theocratic Islamic society slip out of focus, lingering as a dream only.

Chapter Two offers a close reading of the political and military assessments regarding the primary parties - Israel, Hizbollah, Syria, Lebanon, and Iran - prior to Israel's unilateral withdrawal in May 2000, analyzing the respective assumptions in anticipation of the withdrawal against the events as they have actually unfolded. The chapter also confronts the question of whether or not Israel's intelligence experts misgauged the consequences of withdrawal. This inquiry into the “before and after” yields instructive case material as well as a glimpse into the working habits of the military intelligence community in Israel and its role in shaping civic thinking and political strategy.

Table of Contents

Introduction	7
Preface	9
Chapter One: Historical Background of Hizbollah (“The Party of God”)	14
Chapter Two: Initial Assessments vs. Actual Developments	24
<i>Reactions in Lebanon and Syria to Possible Israeli Withdrawal</i>	25
<i>What would Hizbollah do Then?</i>	26
<i>Israeli Debates: What might Happen Next?</i>	28
<i>Hizbollah’s Approach to the SLA</i>	32
<i>Would the Palestinians Join the Fray?</i>	33
Chapter Three: Hizbollah Aims and Exigencies	35
<i>Lebanon: Public Opinion as a Key Factor</i>	35
<i>Israel: Threatening and Threatened</i>	37
<i>Syria: Ensuring its Interests via Proxy</i>	38
<i>Iran: Material and Ideological Source</i>	39
Chapter Four: Four Major Junctures since the Israeli Withdrawal	42
<i>Transition in Damascus</i>	42
<i>PM Rafiq al-Hariri Re-elected</i>	47
<i>Al-Aqsa Intifada</i>	50
<i>September 11, 2001</i>	53
Chapter Five: The Rules of the Game	57
<i>Acknowledging the Blue Line</i>	57
<i>Shab’a Farms: Legitimate Theater</i>	58
<i>An “Eye for an Eye” Dynamic</i>	59
Chapter Six: Hizbollah’s Arsenal and Means of Deterrence	70
<i>Arms Procurement</i>	70
<i>Covert Operations</i>	71
<i>Collaboration with Palestinian Groups</i>	73
Chapter Seven: Hizbollah in the Internal Arena	75
<i>Domestic and Economic Intervention</i>	75
<i>Promoting “Resistance” as a Defense of Lebanon</i>	82
Conclusion	84

Jaffee Center for Strategic Studies
Tel Aviv University
Memorandum No. 65
June 2003

Daniel Sobelman

New Rules of the Game

Israel and Hizbollah after the Withdrawal from Lebanon